

ამბაკო ჭელიძე

ექვსი წელი სპარსეთში

32 ა (45 Иран)

308 (55)→

ჰ 345

რედაქტორი კ. ტაბატაბაი

წიენასიტყვაობა

ამ წიგნის ავტორმა, განსვენებულმა ა. ჭელიძემ ექვსი წელი დაჰყო ირანში საბჭოთა მთავრობის სპეციალური დავალებით და ოფიციალური სამსახუროებრივი მოვალებების შესრულებასთან ერთად შეისწავლა სპარსული ენა და ნაყოფიერი მუშაობა გასწია სპარსული კლასიკური ლიტერატურული ძეგლების ქართულ ენაზე თარგმნის საქმეში¹.

ამბაკო სოლომონის ძე ჭელიძე დაიბადა 1878 წ. ამბროლაურის რაიონის სოფ. ბაჯში, იქვე მიიღო პირველდაწყებითი განათლება და 11 წლის ყმაწვილი ხელობის შესასწავლად ნათლია მკედელს მიაბარა ხელმოკლე მამამ. ცოტა ხნის შემდეგ ახალგაზრდა ამბაკომ მიატოვა სოფელი და თბილისში ჩამოვიდა ბედის საძებნელად, მაგრამ იმ ხანებში გარდაეცვალა მამა და დარჩა იგი სრულიად უსახსროთა და ულუქმაპუროდ.

რამდენიმე თვის ხეტიალის შემდეგ, ბოლოს, ა. ჭელიძემ თავი ამოჰყო გაზეთ „ივერიის“ რედაქციაში, სადაც მის მოვალეობას შეადგენდა მისამართების დაწერა გამოსულ გაზეთებზე და ფოსტისათვის ჩაბარება ხელისმომწერებისათვის დასაგზავნად. ერთი წლის შემდეგ, 1896 წ. ა. ჭელიძე გადავიდა მოანგარიშედ კოოპერატიულ ამხანაგობა „შუამავალში“, რომლის თავმჯდომარედ მაშინ იყო ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ლადო აღნიაშვილი.

ამხანაგობა „შუამავლის“ დახურვის შემდეგ ა. ჭელიძემ ხელი მიჰყო მეწიგნეობას. პარალელურად დადიოდა საბუღალტრო კურსებზე, ემზადებოდა სიმწიფის ატესტატის ასაღებად და სწავლის გასაგრძელებლად უმაღლეს სასწავლებელში.

¹ ა. ჭელიძე მ სპარსულიდან თარგმნა „ირანელი კლასიკოსები“, ომარ ხაიამის „რუბაიები“, საადის „გოლესთანი“ და „ბუსთანი“, მოლა ნასრედინას „ანეგდოტები“, ნიზამი განჯელის „ლეილა და მაჯნუნი“, „ზოსროვი და შირინი“ და სხვ.

ამავე პერიოდში გამოავლინა ა. კელიძემ კარგი ლიტერატურული ალლოც—დაიწყო პატარ-პატარა მოთხრობების წერა, რომელთა ერთი ნაწილი 1905 წლიდან მოკიდებული 1920 წლამდე მართალია კანტიკუნტად მაგრამ მაინც იბეჭდებოდა ისეთ პერიოდულ გამოცემებში, როგორიც იყო „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „სამშობლო“. „თეატრი და ცხოვრება“ და სხვ.

1904 წლიდან მოკიდებული ა. კელიძე ერთ ხანს ბულალტრად მუშაობდა სხვადასხვა დაწესებულებებში, შემდეგ კი წავიდა შუა აზიაში ფირმა „მელანის“ გამგედ, რომელიც ღვინით ვაჭრობდა აშხაბადში. შემდეგ ა. კელიძე ცოტა ხანს მუშაობდა საგარეო საქმეთა კომისარიატში, ხოლო 1923 წლის შემოდგომაზე კი ალიოშა სვანიძესა და სხვებთან ერთად საბჭოთა მთავრობის მიერ გაგზავნილი იქნა ირანში საბჭოთა ბანკის დასაარსებლად და სამუშაოდ.

ა. კელიძემ ირანში დაჰყო 6 წელი 1926 წლის ნოემბრამდე. აქედან სამი წელიწადი ცხოვრობდა თეირანში, სამი კი ისფაჰანში². იგი პირველი იყო საბჭოთა საქართველოდან ვინც მოახერხა ფერეიდანში მისვლა და ინახულა იქაური ქართველობა³.

ირანიდან დაბრუნების შემდეგ ა. კელიძე მუშაობდა ბულალტრად „საქმეორადნედლეულში“. პარალელურად ეწეოდა ლიტერატურულ-მთარგმნელობით მოღვაწეობას. გარდაიცვალა იგი 1940 წლის 25 დეკემბერს, დაკრძალულია ვაკის სასაფლაოზე.

წინამდებარე ჩანაწერების ნაწილი ა. კელიძეს დარჩა ხელნაწერის სახით, ნაწილი კი ადრე უკვე იყო გამოქვეყნებული ჟურნალ „მნათობის“ 1926 წლის 1, 2, 3 და 4 ნომრებში.

წიგნში გადმოცემულია ირანის გეოგრაფიული, ისტორიული და ეთნოგრაფიული აღწერილობა. დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების, ადათების, ზნე-ჩვეულებების, რელიგიური შეხედულებებისა და სამეურნეო საქმიანობის დაზახათებს, რასაც გზიარად თან ახლავს ხოლმე ისტორიული ექსკურსებიც. აღსანიშნავია, რომ ასეთი ხასიათის ლიტერატურა 30-იანი წლების ირანის შესახებ არა თუ ქართულ, არამედ სხვა ენებზედაც ძნელად

² ა. კელიძეს ირანში ყოფნისას თან ახლდა მისი მეუღლე სარა კელიძე. რომელმაც თავისი მოგონებები, რაც ძირითადად ფერეიდანში ყოფნასა და იქაურ ქართველებთან შეხვედრას შეეხება, გამოაქვეყნა ჟურნალ „ცისკრის“ 1958 წ. 1 ნომერში. მანვე მოგვაწოდა ცნობები ა. კელიძის ბიოგრაფიიდან, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

³ ორჯერ გამოიცა ა. კელიძის წიგნი ფერეიდნელი ქართველების შესახებ: 1935 წელს და იგივე წიგნი შესწორებული და შევსებული გამოვიდა 1951 წ.

მოიპოვება. ამასთანავე თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ა. კელიძე მის მიერ აღწერილი უმეტესი ამბების თვითმხილველი და თანადამხდური იყო, მაშინ უფრო ნათელი შეიქნება წიგნში მოყვანილი ცნობების დიდი ღირსება აღნიშნული პერიოდის ირანის ისტორიისათვის.

ეჭვს გარეშეა, წიგნში ბევრ საინტერესოს ნახავენ არა მხოლოდ სპეციალისტი აღმოსავლეთმცოდნე—ირანისტები, არამედ ფართო მკითხველი საზოგადოებაც.

კარლო ტაბატაძე

პირველი ნაბიჯი

1923 წ. ივლისის პირველ რიცხვებში მოსკოვიდან თბილისში ჩამოვიდა რამდენიმე კაცი ალიოშა სევანიძის მეთაურობით, რომლებსაც დავალებული ჰქონდათ ირანში საბჭოთა ბანკის გახსნა. ეს იყო პირველი ნაბიჯი, გადადგმული საბჭოთა კავშირის მიერ ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ. რითაც საფუძველი ჩაეყარა ირანთან ახალ ეკონომიურ ურთიერთობას.

ბანკის ადმინისტრაციამ უქანასკნელი სამზადისი გააკეთა თბილისში და ორი დღის შემდეგ ჩვენ უკვე ვისხედით ბაქოს მიმართულებით მიმავალ მატარებელში.

დასაწყისში ჩვენი მგზავრობა იყო ნერვიული, უსიტყვო, მხიარულებასა და მგზავრულ ხალისს მოკლებული. ჩვენს ლაპარაკს უფრო ზრდილობა ახასიათებდა ვიდრე შინაარსი. როგორც ბანკის ადმინისტრაცია, ისე ჩვენც—მათი ახალი თანამშრომლები, დამძიმებული ვიყავით ფიქრებით იმ ახალი მოვალეობის გამო, რომელიც უნდა შეგვესრულებინა ჩვენთვის ჯერ უცნობ და უცხო ქვეყანაში.

ბაქოში რამდენიმე დღეს დავრჩით. იქ ახალი ცხოვრების მორევი ტრიალებდა, იგრძნობოდა ახალი ცხოვრების მაჯისცემა; ხანმოკლე დაყოვნების შემდეგ უქანასკნელად გავიარეთ ბაქოს ქუჩები და მივადექით ნავსადგურს, საიდანაც უნდა წავსულიყავით ირანს.

ცხელოდა, ხვერდივით მწვანე ზღვის ზედაპირზე მოგორავდნენ ფაფარაყრილი ტალღები, ოხვრით და მუქარით ეხეთქებოდნენ ნაპირზე გავლებულ ქვის კედლებს და ქაფადქცეული ბრუნდებოდნენ უკან ზღვის უძირო სიღრმეში.

პატარა, მაგრამ საკმაოდ ლამაზი გემი „ეველინა“ ნებივრად მოსწოლოდა ზღვის ნაპირს და სთვლემდა მძინარე ვეშაპივით. იგი ხანგამოშვებით მაზუთის ბოლს ამოისროდა ხოლმე შავი ხახიდან, რომელსაც ხალისიანად იტაცებდა ზღვის ნიავე. მის გარშემო განუწყვეტლივ ცეკვავდნენ და ირხეოდნენ პატარა ნაგები, როგორც ახ-

ლად ფეხადგმული ბავშვები ღედის გარშემო ტკბილეულის მოლო-
დინში.

ზღვის შორეული სიერციდან მოისმოდა ნაპირისაკენ მომავალი
გემების ნერვიული ყვირილი. რომლებიც ღონიერად მოაპობდნენ
აშლილ ტალღათა გორებს და უერთდებოდნენ კიდეზე დაბმულ თა-
ნამომძეებს. ზღვის გაშლილ არეზე აქა-იქ გაფანტული იყო ლუზებზე
დაბმული დიდი და პატარა გემები: ისინი იდგნენ ერთ ადგილზე
ისარივით წვეტიანი ანძებით და ემეკრებოდნენ ერთი მეორეს ტალ-
ღების ყოველ შემოტევაზე.

გარშემო, ნაპირზე მოჩანდა ბაქოს მიწყენილი მიდამოები, მზი-
საგან გადამწვარი და უხალისო. ზღვის მოუსვენარი, ლურჯად მოელ-
ვარე ზედაპირი კი უნებურად ავსებდა ადამიანის დაღლილ გულს
ახალი სიცოცხლის დაუღვევლი უნარიტა და სისარულით. სამგზავ-
რო ფუსფუსითა და სიცხისაგან მოთენთილ სხეულს თავდავიწყებით
უნდოდა გადაჯარღილიყო ამ ცივსა და ვერცხლივით ბრჭყვიალა
ტალღათა სიღრმეში, ჩაძირულიყო შიგ და მოეკლა თავისი წყურ-
ვილი. მაგრამ საქმე, დრო, ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების ეს
მუდმივი და სასტიკი მეთვალყურე ნებას არ გვაძლევდა გადავცდე-
ნოდით მოვალეობის რკინის საზღვარს და ჩვენც, ოფლში გაწუ-
რულნი, ფაცფუტით ავედით გემის ბაქანზე.

პაერი გაქვდნითი იყო დამწვარი მაზუთისა და ზეთის მყარალი
სუნით. ვგრძნობდით ამ წუთში ვიწრო და თბილ კაიუტაში შესვლა
და ჯდომა სიკვდილის მონახევრე იქნებოდა, მაგრამ, მაინც, ბარგით
დატვირთულები დავტყვებოდით და ვეძებდით მყუდრო, თავისუ-
ფალ ადგილს სადაც უნდა ვაგვეტარებინა მთელი ღამე, სანამ ზღვის
შეორე ნაპირს არ მივადგებოდით. ბოლოს, როგორც იქნა დავლაგ-
დით და დავისვენეთ.

ჩვენმა კოპწია გემმა „ვევლინამ“ ერთი ამოიქშინა. დაიღრიალა,
ფართოდ შემოხაზა ზღვის მოედანი და გასწია პირდაპირი გზით. იგი
ხვნიშნოდა, რაღაცას ბურღუნიებდა, შუაზე სჭრიდა წინიდან მო-
სეულ ტალღებს და გვერდზე გადაისროდა.

ჩვენ მიმოვდიოდით ბაქანზე მთვრალეზივით, ზღვის შეუწეულ-
ბელი ღელვა გადმოდიოდა ჩვენში, გარშემო იკარგებოდნენ უსი-
ცოცხლო გორები და მთები, რომლებიც თითქოს იძირებოდნენ
წყლის შორეულ სიღრმეში, გემი კი ჩვეულებრივი სიღინჯით განა-
გრძობდა თავის გზას. ის ახლა გოლიათური ღონით, წმინდა რაინ-
დული გულცივობით მიარღვევდა წყლის ზედაპირს და უკან ფართო

ხაზს სტოვებდა, როგორც დანით დასერილ კრილობას ვეება სხეულზე.

მალე მიწყდა ხმელეთის აურზაური, თვალწინ გადაიშალა ტრი-ალი ზღვის უნაპირო სივრცე. რომლის ბურუსიანი ტატნობი ღრუბ-ლის თეთრი ქულებით შემოსილი მტრედისფერი ცის თაღზე იყო მიბჯენილი.

შეუშჩიველად გაიარა ნახევარმა დღემ, მოახლოვდა საღამო. სსივებაკრფილი მზე ნელა ჩაეშვა ცისა და ზღვის შესართავში. მის-მა სსივებმა უკანასკნელად გაიღლეს ზღვის ქათიან ტალღებზე და ჩაქრნენ ნელი ციმციმით.

ჩვენ უღონოდ ვადგამდით ფეხს ეგმბ-ნზე, რომელიც თითქოს იზნაქებოდა ჩვენი სიმძიმისაგან და აპირებდა გაგვცლოდა ფეხიდან რომ ზღვის ზედაპირზე დავეტოვებინეთ ბედის აწარა. ზღვა კი თან-დათან უმატებდა ღელვას, ჩვენ მალე დაეკარგეთ წონასწორობა და ბარბაციით მივაშურეთ კაიუტას. ფრთხილად შევედით შიგ და გუ-ლალმა გაგიშორეთ. არავის აწუხებდა ძილის ფიქრი კაიუტის დაბა-ლი ქვრი და ვიწრო კედლები ცუდად მოქმედებდა ჩვენზე. ეგრძნობ-დით, რომ ჩვენ გარშემო იყო მთელი სიღრული და უბილავი ქვეყა-ნა თავისი სიხარულითა და მწუხარებით. ჩვენ თვალწინ გაუჩერებ-ლად ქანობდა ზარის დასარეკი მანჭვალი, რომელიც ეკიდა შუა-ქვრზე, სასადილო მაგიდის პირდაპირ. ამ პაწია მანჭვალის საშუა-ლებით ვიგებდით ზღვის ღელვის სიძლიერეს. ჩვენ ხან ყირაზე ვა-ყავით. ხან კი თითქოს ეილაცა კისერში ხელს წამოგვეკრავდა და წა-მოგვაყენებდა. ეგრძნობდით, რომ ავდიოდით სადღაც გორაზე და იქიდან ვეშვებოდით უდსკრულში. გვესმოდა ტალღების მოხეთქება გემის კედელზე. ვინჯდოდით, ლამის საწოლებიდან გადმოვცე-ნილიყავით. უკვე გვეზარებოდა ლაპარაკი. აზროვნება და მოძრაო-ბა. ერთი უხეირო ფიქრი სცვლიდა მეორეს, ყოვლად უსაბუთოსა და უშედეგოს. აღარ გადიოდა დრო. ის თითქოს გაიყინა ერთ ადგილზე. საათის ისარიც თითქოს ტყუილად მოძრაობდა ერთი წერტილიდან მეორემდე, უშედეგოდ უჩვენებდა გათენების დროს და ლამის სიბ-ნელე მოუშორებლად აწვა კუპრივით გემის ვიწროსა და მრგვალ სარკმელს. ჩვენ მაინც ველოდით განთიადს. მივჩერებოდით საათის ისარს და ვითვლიდით მის მოძრაობას.

დიდი, მძიმე მოლოდინის შემდეგ მოალწია განთიადმა: მუქი ცის ტატნობი მარჯნისფერად შეიღება. მთელი ლამის ნამძინარევი მზე ამოვიდა ზღვის უდსკრულიდან ახლად პირდაბანილი პატარძა-ლივით სუფთა ნათელი სახით. მისი სხივები დაიფანტნენ ზღვის

ზედაპირზე და ღამის სიბნელისაგან მოღლილი თვალის წინ გადაიშალა ზღვის ღია გული. რომელსაც წარსული ღამის რისხვა თავიდან მოეშორებინა და კეთილი გულით მოგვეჩერებოდა.

გათავდა ღლისა და ღამის ხანგრძლივი დავა. ჩვენ გამოვფხიზლდით, სიცოცხლის ახალი ნაკადით აღვისო ჩვენი გული. ბაქანზე დარბოდნენ მთელი ღამის ნაბრძოლი მოკლესალათიანი მატროსები უძილო სახეებით. ზღვა იყო წყნარი და ელვარე, სუფთა და გამკვირვალე. ჰაერში დასრიალებდნენ თეთრი ტიფები. კიოდნენ და იტაცებდნენ ზღვიდან რაღაც სანუკვარს. გაჰქრნენ წუხანდელი ფიქრები უკვალოდ. გამარჯვებული „ვევლინა“ მიიწევდა წინ შეუჩერებლივ. არ სჩანდა ნაპირი. მაგრამ ვიცოდით, რომ იგი ახლოს იყო. მიწა, რომელიც დავტოვეთ ჩვენ გუშინ და თითქოს დავივიწყეთ მთელი ღამის განმავლობაში. ისევ გვიზიდავდა რაღაც საიდუმლო ძალით. გვეჩქარებოდა მისი დანახვა და არ ვფიქრობდით თუ ვისი იქნებოდა იგი. ოღონდ ზედ გაგვევლო და ფეხქვეშ გვეგრძნო მისი შეუდრეკელი სიმაგრე.

ცოტა კიდევ და ნაპირიც გამოჩნდა. მთელი სმელეთი მოდიოდა ჩვენსკენ თავისი მთებითა და გორებით, გაშლილი ვაკეებით და მდებლობებით. ისინი იზრდებოდნენ ჩვენ თვალწინ და შემოდიოდნენ ზღვაში უშიშრად. გემი კი თითქოს იდგა ერთ ადგილზე. მაგრამ მის უკან დატოვებული ქაფიანი წყალი ამტკიცებდა, რომ მას კიდევ საკმაო გზა ჰქონდა გასავლელი.

კიდევ რამდენიმე წუთიც და გემი დაეჭახა ნაპირის მისადგომ ბოგირს. უკანასკნელად შეირყა ჩვენი სსეული, რამდენიმე ნაბიჯი გადავადგით ბარბაცით და გემიც გაიყინა.

ჩვენს გემზე შემოიქრნენ საბაჟოს მოხელეები. რომლებმაც თავზიანი კილოთი დაგვიწყეს ლაპარაკი, მაგრამ არ გვესმოდა არც ერთი სიტყვა. გაკირვებიდან გვისსნა ჩვენს შესახვედრად სპეციალურად გამოგზავნილმა კაცმა. საბაჟოს მოხელეებმა გაგვისინჯეს პასპორტები და გამოგვკითხეს თუ რა მიზნით ვიყავით მისული. გათავდა ეს ცერემონია, ჩვენ ახლა ირანში ვართ.

—მაშ ეს არის ირანი?—ვფიქრობდი გაკვირვებით, ვგრძნობდი შინაგან სირცხვილს. რომ ასე ახლოს ყოფილა და დღემდე კი არ მენახა, არ ვიცნობდი. ზღვის ნაპირი მალე გაივსო ცნობისმოყვარე ხალხით. ეტყობა ზღვის პირის მცხოვრებთათვის უდიდესი გასართობი გემის მოსვლაა, რომელსაც უსათუოდ მოაქვს ახალი ამბავი, ახალი სანახაობა; უფერულია მათი სახეები, შიშდაკრული, ვერ გაგიგია—წყენის თუ სიხარულისა მათი სახის მოძრაობა; მათ თით-

ქოს რაღაც უნდობლობაც ეტყობათ... ისლამის სარწმუნოებით გაელენტილ მუსლიმანს არ უყვარს ქრისტიანი „ფრანგი“. იგი ყველა უცხოელს ფრანგს ეძახის. ამ შემთხვევაში მას თავისი გასამართლებელი საბუთი უჭირავს ხელში: დღემდე „ფრანგი“ სპარსეთში იქაურ მცხოვრებთა შავი თვალების სიყვარულით არ მოდიოდა, მას გამხმარი ქიშმიში და გაუკრეპავი ცხვრის ტყავი უფრო აინტერესებს, ვიდრე ირანელის თავაზიანი საქციელი და ტკბილი ლაპარაკი. ირანი კი დღემდე თავის თავს ხომ არ ეკუთვნოდა—სამხრეთიდან მას ინგლისის კაპიტალი აწვა კისერზე, ჩრდილოეთიდან იმპერიალისტური რუსეთის ჩექმა. მხოლოდ საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკამ მისცა მას თავისუფლად ამოსუნთქვის საშუალება და ინგლისის დიპლომატიასაც ხელი ააღებინა სპარსეთის კაპიტულაციაზე.

ჩვენი მასპინძლები მეტწილად გამხდარნი იყვნენ. მათში მხოლოდ ერთი ერია არაჩვეულებრივი მაღალი ტანისა, წინ გამოვარდნილი ღიბით. ეს იყო საბაქოს უფროსი. ის ღინჯად ადევნებდა თვალს თავის ხელქვეითებს, რომლებიც ფუსფუსებდნენ ჩვენს გარშემო.

საზოგადოდ, ირანელი მკრთალი ფერისაა, შავთმიანი, შავი წარბებით, რომელიც მეტწილად გადამბულია ერთიმეორეზე და თითქმის ყურებამდე წვდება; ცხვირი აქვს მოკლე და თხელი, ტუჩები ღია, ხორციანი, ტანი საშუალო. შავად შემოსილი, შავი ქუდით. ის თითქმის ვერ იუღება თეთრ ფერს. შავი ფერი ირანელისათვის სიმბოლურ ხასიათს ატარებს, როგორც მუდმივი სევდა—მწუხარების გამომხატველი, რომელიც განუცდია მას საუკუნეების განმავლობაში. ის თითქმის კი არ მღერის, არამედ ყოველთვის მოთქვამს. ჰგოდებს თვით უდიდესი სიხარულის დროსაც კი.

სასტიკად ცხელა. პაერი გახურებულია და ლაპლაპებს, როგორც ღუმელიდან გამოვარდნილი ცეცხლის ალი. ქვიშიანი მიწა სწვავს ფეხსაცმლის ლანჩას. მიეჩქარით სასტუმროს ჩრდილისაკენ, მაგრამ ბარგის სიმრავლე და წალების უხერხულობა გვაგვიანებს: გემიდან მისი მიღება, განაწილება, მუშები, ვაჭრობა წასაღებ ქირაზე. მუშები მოდიან, თვალის წინ თითებს ათამაშებენ და მიდიან. არ ვიცით რა უნდათ მაგრამ ჩვენ ხომ მასპინძელი გვყავს? აი ის დარბის გაფაციცებით, ერთიმეორეში ურევს რუსულს, ფრანგულს და სპარსულს, ეტყობა მას აჯავრებენ უხეირო ვაჭრობით, მაგრამ მას არ შეუძლია გაჯავრება. ეს უკულტურობას ნიშნავს. მაგრამ ამ კულტურულ კაცს საშინლად უყვარს „უკულტურო“ სპარსეთი და

საშინლად სძულს ევროპა. რასაც თითონაც არ მალავს ღაპარაკის დროს.

ჩვენ გარშემო გროვდება აუარებელი ხალხი. მაგრამ ადამიანს აკვირვებს დედათა სქესის სიმცირე. ისინი თითქოს არც კი სჩანან. არიან მხოლოდ აქა-იქ შავ ჩადრში გახვეული არსებანი, რომელთაც მოუჩანთ მხოლოდ ქოშებში შედგმული შიშველი ფეხები; ქალის სახე დაფარულია. მას ნება არა აქვს მამაკაცის გვერდით პირასდღი-მა გაიაროს. თუმცა შესაძლებელია ზოგიერთისათვის სასიამოვნო არც იყო პირის ახდა. განსაკუთრებით მათთვის, ვისაც ათეული წლები ზურგზე აუკიდნია და სახეზე ნაოკები გასჩენია. სამაგიეროდ ვინც ახალგაზრდაა, ის ჩადრის ქვეშაც ვერ ფარავს თავის სიასალ-გაზრდავს. გვერდზე ისე არ გაგვივლით. რომ ჩადრი არ შეატრიალოს და თავისი სახე არ დაჯანახოს.

ღიას, ჩვენ უკვე ირანში ვართ. სადაც ერთ ღრეს ყვავდა ძვე-ლი კულტურა. ძაღლები იყო ცხოვრების მაჩვენებელი, ოქროსა და ფარშევანგის ტახტზე ისხდნენ მეფეთ მეფენი; ისინი ოცნებობდნენ სხვისი ქვეყნების დაპყრობაზე, ეცხვლითა და მახვილით უსწო-რდებოდნენ ყველას, შინაურსა და გარეულს, ვინც კი მათ წინააღმდეგ რაიმეს გაბედავდა.

უკვე გავიგონეთ პარველი სიტყვა „სალამი“, წარმოთქმული ოდნავი ჟღერით, როგორც ფოთლების შრიალი დილის ნიავზე. და არ არის მგონი არც ერთი სიტყვა. რომელსაც ერიოს ამდენი სი-ბო-სინაზე ურთიერთობის გამოსახატავად.

გულდასმით ვაკვირდებით გარემოს. გვინდა ერთი თვალის გა-დავლებით დავინახოთ ყველაფერი. მაგრამ თვალი ადვილად იღლება ახალი შთაბეჭდილების ფონზე და მხედველობის სიმძიმე გადადის ფიქრებში, რომელიც უფრო ღრმად და ყოვლის შემცველი.

გონების თვალწინ გადაიშალა ჩრდილოეთ ირანის მთელი სუ-რათი თავისი წარსულითა და აწმყოთი. თავისი ნამიანი მიწითა და ცით, რომელსაც ემარჯვება ხშირი წვიმები და იცის მზის ცხარე სხივების დაფარვა შავი ღრუბლებით. შორიდანვე იტაცებს თვალს ლიმონისა და ფორთოხლის ხეების ხალისიანი სიმწვანე, რომელთა ხშირსა და სქელ ფოთლებიან ტოტებში ელავენ ყვითელი, ქარვის-ფერი ნაყოფები. ნარინჯისა და ბროწეულის ხეები იზნიქებიან და იმტვრევიან ნაყოფთა სიმძიმისაგან. ლუდის ხე, როგორც ჩვენებუ-რი ნიგვზის ხე. დიდი, თვალუწვდენელია. მისი ფოთლები მოგაგო-ნებს უშველებელ ჯამს, ნაყოფი აქვს ტკბილი და ნოყიერი.

ჩქარა ჩვენ ახალი შთაბეჭდილებით მოხიბლულნი დავბინავდით სასტუმრო „გრანდოტელში“.

ენჯელი

ირანის ახალი დინასტიის დამაარსებელმა რეზა-შაჰმა ტანტზე ასვლის შემდეგ, თავისი პატივისცემის ნიშნად, ენჯელს ფეკლვეი უწოდა, რადგან ეს მიდამო დაედო საფუძვლად მის გამეფებას.

ენჯელის მხრით შეიჭრა ირანში რევოლუციის პირველი ტალღა, რომელიც რამდენიმე სნით დაეუფლა მის ჩრდილოეთ ნაწილს, თითქმის ყაზვინამდე; რევოლუციამ შეაშფოთა არა მარტო მოღეზი და ფეოდალები, არამედ თვით ინგლისის დიპლომატიაც, რომელმაც შეაიარაღა იმ დროს ჯერ ისევ უცნობი, ირანის კაზაკთა ბრიგადაში უბრალო ჯარისკაცად ნამსახურები მამაცი რეზა-ხანი. მან მშვენიერად ისარგებლა მოულოდნელი წყალობით, ჯერ რევოლუცია ჩააქრო, შემდეგ უსუსური აჰმედ-შაჰი გააძევა ირანიდან და ფარშევანგის ტახტს დაეუფლა.

ენჯელი პატარა ქალაქია, გაშენებულია პატარა კუნძულზე, შეიცავს დაახლოებით ხუთიათას მცხოვრებს¹. ქალაქს გარშემორტყმული აქვს ზღვის ნაწყვეტი ტბა, რომელსაც „მორაბს“ ე. ი. მკვდარ წყალს უწოდებენ. იგი საკმაოდ ღრმაა, სავსეა თევზებითა და გარეული ფრინველებით; ტბის ნაპირები მეტწილად შემოსილია მწვანე ქილით და სხვა წყლის მცენარეებით. ფრინველთა უამრავი გუნდები დაჰკივიან მას ზევიდან და ფრთების ბარტყუნით ეშვებიან ზედ თევზების დასაჭერად. ისინი უშიშრად დასცურავენ, მალაყებზე გადადიან, ყურყუმალაობენ და, სწორედ ასეთი სითამამის და გაუმადლოების შედეგი იყო, რომ ერთმა მეზადურმა, სწორედ ჩვენ თვალწინ, თევზის მაგიერ, ცოცხალი იხვი ამოათრია ზადით. ტბის ქენჭყოან ნაპირებზე დინჯად მიაბიჯებენ ნაცრისფერი ყანჩები შუბივით მომართული წვეტიანი ნისკარტით. ისინი ღიდის დაკვირვებით ათვალიერებენ თავის გარშემო ქვემძრომთ და ჰიჭყინა თევზებს, რომ ერთი მათგანი მაინც წამოაგონ შამფურივით წვრილ ნისკარტზე ცარიელი ჩინჩახვის გასაჯებად. იქვე, მის ახლო, მლოცველი მწირიანთ დაყუდებულა მისივე მეოჯახე აშიყი, ღრმად ჩაფიქრებული და სევდიანი, რომელიც თვალს ადევნებს თავის სულიერ მეგობარს და ამ ლოდინში, თუნდ კიდევაც დაეძინოს, იცის რომ მისი მეგობარი სხვაზე არ გასცვლის.

¹ აქ და ყველგან მოტანილია 30-იანი წლების სტატისტიკური მონაცემები

ტყუილად დაუტყმევიათ ამ ტბისათვის მკედარი წყალი, აქ სიცოცხლე დულს. ფრინველთა ლეგიონებით სავსეა მისი ნაპირები, მის გარშემო დაყალიბდნენ გაწუწუებული მონადირეები, რომლებიც ხელცარიელი არასოდეს ბრუნდებიან შინ. პირიქით. ბევრი მათგანი ამ ხელობით ცხოვრობს.

აქ ნადირობაც თავისებური სცოდნიათ. ზოგ მონადირეს ჰყავს გაწვრთნილი შინაური იხვები. იხვები გადიან ტბაში, შეუერთდებიან გარეულ იხვებს და შემოიტყუებენ თავიანთ სახლისაკენ. ისინიც ალბათ ნდობით ეკიდებიან თანამოძმეთა განზრახვას, მაგრამ ცბიერ პატრონს ტბის ნაპირზე ბადის ხაფანგი აქვს დაგებული. ის დაინახავს თუ არა სტუმრად მოსულ იხვებს, უცებ გამოხტება საფარიდან, იხვებს ააფრენს, მაგრამ წასავალი გზა არსად არის. იხვები აფრინდებიან თუ არა, მაშინვე ბადეში გაიხლართებიან. მათი ტომის „მოლაღატეებს“ უმასპინძლდებიან ქერისა და პურის მარცვლებით, ხოლო ნანადირევს მაშინვე თავებს დასჭრიან და წაიღებენ ბაზარზე გასაყიდად. იციან აგრეთვე მეორე ხერხიც. სარწყულ გოგრას ადამიანის სახის გვარად დახატავენ და წყალში ჩააგდებენ. იხვები დასცურავენ მის სიახლოვეს, ეჩვევიან და აღარ უფრთხიან. შემდეგ პატრონი გოგრას სახეზე ნიღაბით აიფარებს და წყალში შეცურდება. იხვები მას აღარ ერიდებიან. ის კი იხვებს აბოჭავს და დატვირთული ბრუნდება სახლში. ეს ტბა აგრეთვე შესანიშნავია, როგორც თევზის სარეწი ადგილი. იქვე წარმოებს ხიზილალის დამზადებაც.

ტბის გასასვლელი ადგილი სავსეა ნაგებობით, რომლებიც აერთებენ ქალაქს გარეშე ხმელეთთან. ამავე ნაგებობით მიდიან სასეირნოდ, გარეშე მომდამოების დასათვალიერებლად, რაც ერთადერთი გასართობია ახლად მოსულთათვის და თანაც ყველაზე საინტერესო. მთელი სიამოვნება განისაზღვრება რამდენიმე აბაზით, რომელიც ყოველ მომსვლელს შეუძლია. სიამოვნებით გაიღოს.

ტბის ნაპირზე, ზღვის შესართავთან არის რამდენიმე ორ-სამ სართულიანი სახლი. ქალაქის ცენტრში პირდაპირ ზღვას გადასცქერის საბჭოთა საკონსულო, მასზე წითელი დროშა ფრიალებს. მოსვლისთანავე ჩვენ საკონსულოში გამოვეცხადდით.

ქალაქი შედგება დაბალი, ერთსართულიანი შენობებისაგან, ქუჩები ვიწროა და უსუფთაო, სავაჭროები გადამბულია ერთი მეორეზე რომლებშიდაც გაისმის გაუთავებელი დავა ყიდვა-გაყიდვის ნიღაგზე. ჰაერი გაჟღენთილია უსუფთაობის მძიმე სუნით. ვაჭრები ფეხმოკეცილი ზიან თავთავიანთ სავაჭროში და დგებიან მხოლოდ

იმ შემთხვევაში თუ ვინიცობაა ხელით ვერ მისწვდებიან გასაყიდ საქონელს. გარშემო უწყევიათ ნაირ-ნაირი საქონელი. თავთან ჰკიდია თოკები, რკინის ჭაჭვები, ჩანგლები და; ერთი სიტყვით, რაც კი შეიძლება დაიკიდოს. რომ ვაჭარს ადგომაზე ზედმეტი ჯაფა არ დასკირდეს.

ენზელის ვაჭარი პურისა და ყველის მეტს არაფერს მიირთმევს, ასეთ სადილს კი რამდენიმე კაპიკი უნდა. მარტო ერთი აბაზიცი² რომ ექნეს, აქედან ნახევარს მაინც სავაჭრო საბრუნავ თანხას მიუმატებს. საღამოს თავის ღუქანში სანთელს არ აანთებს, მისი სავაჭრო დროის საზომი მზის-ჩასვლა—ამოსვლაა. მზის ამოსვლისას ის უსათუოდ ლოცულობს და იწყებს ვაჭრობას, საღამოს ათავენს და ისვენებს თავის სახლში საღამე საჩაიეში. საღაც მას ელის ცხელი ჩაი, პაშიში და ოპიუმი. შემდეგ ვაჭარი იძინებს და იღვიძებს განთიადისას, უფრო კი მას აღვიძებენ „აზანის“ ყვირილით. როდესაც მოუწოდებენ:—ადე ილოცე სანამ მზე ამოვიდოდესო!

ასე მოუწოდებენ მას დღეში ხუთჯერ და ხუთჯერვე ლოცულობს ვაჭარი. ამ ხუთად დაყოფილ დღე-ღამეში ლოცულობს მთელი ირანი ერთსა და იმავე დროს, ყველა დაჩოქილი და შუბლით მიწაზე დაბჯენილი, და თუ ყოველ ლოცვას 15-20 წუთი მაინც სჭირდება. ეს უნდა გავამრავლოთ თორმეტ მილიონჯერ, რასაც შეადგენს ირანის მცხოვრებთა რაოდენობა. მიღებულ დროს დაკარგული აქვს თავისი ფასი და მნიშვნელობა. ფანატიკოს ირანელისათვის ლოცვა ყველაფერია, დრო კი არაფერი, ან იმდენად სჭირდება, რამდენადაც იგი საჭიროა ლოცვისათვის.

რა საოცარი იყო ჩვენთვის, როგორც პირველი სანახაობა, როდესაც საღამოს ლოცვის დროს ზღვის ნაპირი მოფენილი იყო დამკლავებული და ფეხშიშველი, დაჩოქილი, ან მიწაზე განრთხმული მლოცველებით.

ფეჰლევი პატარა, ვიწროლიანდაგიანი რკინიგზით დაკავშირებულია ქალაქ რეშთან. თერამეტ-ოცი ვერსის მანძილზე. ეს რკინიგზა გაუყვანია ქართველ კომერსანტს აკაკი ხოშტარიას. ეს ალბათ უდიდესი მოვლენა იყო იმ დროს ორი სავაჭრო ცენტრის დასაკავშირებლად.

ეს მხარე, ე. ი. მთელი გილიან-მაზანდარანი, ითვლება ნედლი მასალის დამამზადებელ უმდიდრეს რაიონად. აქ მოდის ბამბა, ბრინჯი, ოპიუმი, ჩაი, ყოველგვარი ხილეული. ვაზი და სხვ.

² იგულისხმება ფულის ძველი კურსი

ამ ზღაპრულ ქვეყანას, სადაც მთელი მიწა ადგილობრივი სასულიერო წოდების, ვაჰრების და ზარმაცი ხანების საკუთრებას წარმოადგენს მშვიერი ქორივით თავს ესხმიან მთელი ქვეყნის ვაჰრები და კომპოზოიანერები. ყველა მათგანმა იცის ადგილობრივი ენა იმდენად, რამდენიც საქონლის ყიდვა-გაყიდვას შეეხება. უცხოელი ვაჰარი საქონლის პატრონს ელაჟუტება, აქებს ყოველივე მის ავსა და კარგს და, როდესაც ბრინჯისა და ბამბის ზვინებთან დაინახავს. მოწიწებით უკრავს თავს და უჩვენებს თავის ფულის ქისას. მას ბლომად აქვს ის ლითონი, რომელსაც ფული ეწოდება. საქონლის პატრონსაც სწორედ ეს ლითონი აინტერესებს უფრო, ვიდრე ევროპელის ზრდილობიანი საქციელი და ცბიერი თვალეზი. ის მსიარულად ემუსიაფება თავისი საქონლის ღირსებასა და რაოდენობაზე და შიგადაშიგ ძველ ზღაპრებსაც გაურევს, რომ თავისი უცხო სტუმარი დააძინოს და ხელიდან არ გაექცეს. და მიდიან დატვირთული აქლემები, ჯორ-ცხენები, სახედრები და ყოველივე. რასაც კი შეუძლია მორჩილება და ტვირთის ზიდვა. მიდის ევროპელი კომერსანტი და ამაზე თავდება მათი მეგობრობაც. ევროპელს ისევე ევროპელი ურჩევნია და ვერ ნახავთ, რომ მან აზიელზე კარგი რამ ილაპარაკოს; აზიელთა დაცინვა მათი უმთავრესი გასართობია.

სამაგიეროდ არც ფანატიკოს მუსლიმანს უყვარს ევროპელი. ის მისთვის „გიაურია“, „ნეჯეხი“ (უწმინდური, ურწმუნო), ფანატიკოსი იმ პურსა და ხორცს არ მიეკარება, რომელსაც „ფრანგი“ ქრისტიანი ხელით შეეხება, ოღონდ მისგან ფულის მიღებას კი არ უკადრისობს. ეს ერთადერთი შემთხვევაა, როდესაც ფანატიკოსს ევროპელი ურწმუნოდ და უწმინდურად არ ეჩვენება. სხვა დანარჩენ შემთხვევაში ერთი უბრალო მისისიანება საკმაოა, რომ ფანატიკოსთა ბრბომ ევროპელი ჩაქოლოს, ჩააქვავოს და გათელოს.

ირანელი თავისთავად მშვიდობისმოყვარეა, უწყინარი და მეტისმეტი ზრდილობიანიც. მას ბევრი ლაქლაქი და ყვირილი არ უყვარს, ხშირად მაშინაც კი ჩურჩულებს, როდესაც საჭიროა ხმის აწევა, რომ შორს მდგომს რაიმე გაავგონოს. უწყლო და უტყეო უდაბნოებს სიჩუმის კულტი შეუქმნიათ: მისი მშვიდი ხასიათიც ამ სიჩუმეში შექმნილა, ამიტომ, მისი ლაპარაკის კილო, მეტწილად ენის წვერზე თავდება ტუჩების ჩიფჩიფით, რომ სმენა არ დაამძიმოს. ამიტომ არ ეხერხება მას უწმაწური სიტყვების წამოსროლა. მისი გინების სალაროში მხოლოდ ორი სიტყვაა: „ფედარ სავ“ და „ფედარ სუხთე“ (მამაძალი, მამაწაყმედილი).

კამაში ირანელი ზომიერია. მას არ უყვარს მეცლის დამძიმება ათასნაირი ხორაგით. მისი მუდმივი საკმელი ცხერის ხორცი, ყველი, მაწონი და ფლავია. საქონლის ხორცს იშვიათად ეტანება. ძალიან უყვარს მსუქან ღუმაში ატურებული ფლავი და მაწვნისაგან გაკეთებული მკავე სასმელი „ლუდი“. ფლავს ყველგან და ყოველთვის შეხვდებით. ეს სუფრის განუშორებელი სამკაულია. სუფრაზე რომ ფლავი გამოჩნდება პურს ხელს აღარ ახლებენ, ახალი მადით შეუდგებიან მის ჭამას და თითებსაც ხალისიანად გაილოკავენ. ირანელის საუზმე უსათუოდ შუადღეზე იწყება, სადილი საღამოს შვიდ-რვა საათზე. მსუქანი საკმლის დასასრულს ირანელებმა იციან ბოჟინი, რაც მდამიო მოქალაქის აზრით საკმლის ღირსების გამომხატველია. უყვართ თამბაქოს და ოპიუმის (თრიაქის) დაყოლება.

მათი ყანები მეტწილად აჭრელებულია ბრინჯის, ჰაშიშის და თამბაქოს ნათესებით. ბარძაყამდე დაკაპიწებული ირანელი თითქმის შიშველი დგას ბრინჯის ტბორებში და მუშაობს, მას განუწყვეტლივ თავს დასტრიალებენ შხამიანი ციებ-ცხელების მატარებელი კოლოები. ასეთ მუშაობას ეწირება მისი სიცოცხლის ნახევარი, მაგრამ უბრინჯოთ მას სიცოცხლე ვერ წარმოუდგენია.

ბრინჯი ირანელისათვის მარტო საცეხები როდია, ის მისი შემოსავლის წყაროცაა. მის მოსავალს ხელს უწყობს ხშირი წვიმებისაგან დამდგარი ჭაობები. ტყეების დიდი ფართობი და ზღვის სიახლოვე წვიმის საუკეთესო პირობებს ქმნის. ტყეები სავსეა გარეული ნადირით, როგორიცაა: ვეფხვი, ლეოპარდი, ჯიქი, ფოცხვერი. დადიან ჯიხვების, თხების და გარეული ღორების ჯოგები. ეს უკანასკნელი დიდ საშიშროებას წარმოადგენდა ადგილობრივი ყანებისათვის. მუსლიმანი მას კლავს თოფით და ჰყიდის აჭაურ ქრისტიანებზე, რომლებიც ამზადებენ ბაზრისათვის ღორსა და კუპატს.

ფეჰლევადან თეირანამდე მიდის საავტომობილო გზატკეცილი, რომელიც გაუყვანია მეფის რუსეთის მთავრობას, როდესაც ირანის მთლიან დაპყრობაზე და ზღაპრულ ინდოეთში შექრაზე ოცნებობდა. ეს ქვეყანა იმ დროს მართლაც დაპყრობილი იყო. მეფის რუსეთს წინ ეღობებოდა სამხრეთიდან კაპიტალისტური ინგლისი. ამ ორ დევს შუა იქცლიტებოდა ირანის დამოუკიდებლობა და სუვერენული კანონმდებლობა. ირანის კანონი რუსეთისა და ინგლისის მოქალაქეს ვერ შეეხებოდა, ეს ორთავიანი ბატონი კი როცა უნდოდა მაშინ გაამათრახებდა თავის მასპინძელს, თუ რაიმე ურჩობაში დაიქერდა.

ეს გზატკეცილი ირანის განჯარგულებაში გადავიდა რევოლუციის შემდეგ საბჭოთა კავშირის მთავრობასთან შეთანხმებით და არა მარტო ეს, გადაცემული იქნა თვით ჯულფა-თავრიზის რკინიგზა, რომელიც ას ოცი კილომეტრის სიგრძეზეა გაყვანილი. ამას გარდა, გადაეცა ყველა ის სიმდიდრე და შენობები, რომლებიც რუსეთის მთავრობას ეკუთვნოდა ირანში.

სულ სხვანაირ პოლიტიკას ადგა იმპერიალისტური ინგლისი ირანის მიმართ. ირან-საბჭოთა კავშირის 1921 წლის 26 თებერვლის ხელშეკრულების შემდეგ ინგლისმა თავისი სავაჭრო პოლიტიკა ნაწილობრივ შეცვალა, სარჩული გარეთ მოუქცია, საპირე შეგნით, მაგრამ ფულის ანგარიშს კი არაფერი ჩამოაყლო. ინგლისმა ხელში ჩაიგდო ირანის ბაზარი, ფასები ასწია და ბანკების საკონტესიო პირობები გაუდიდა. არ არის არც ერთი დიდი ან პატარა ქალაქი, რომ ინგლისის ბანკი ან კანტორა არ იყოს. თვით ირანის ძველ მთავრობას არ გააჩნდა აქ არც ერთი ბანკი, ახალმა მთავრობამ უკვე შესძლო ასეთი საფინანსო დაწესებულების დაარსება და ამჟამად ის საკმაოდ ძალასაც წარმოადგენს. 1928 წლამდე კი მხოლოდ ერთადერთი ბანკი იყო და ისიც სულს ღაფავდა.

ინგლისის ბანკებს ყოველ ქალაქში თავისი ბანკნოტები ჰქონდა. ერთი ქალაქიდან მეორე ქალაქში გადატანისას ბანკნოტი ჰქარგავდა ღირებულების ორ პროცენტს. ეს ძნელებდა ადებ-მიცემობის საქმეს და ბოლო დროს ინგლისის ბანკი იძულებული შეიქნა შეეცვალა ეს წესი.

ირანის ბაზარზე კი ვერცხლის ფული ტრიალებდა. ოქროს მართაზაფებთან თუ შეიძენთ. ვერცხლის სიმძიმე დიდ უხერხულებას ქმნის. ის დააქვთ ქუჩებში მუშით, ერთი ქალაქიდან მეორეში გადააქვთ სახედრებით. ჯორ-ცხენებით და აქლემებით. ეს უხერხულება იმ დროს ინგლისმა ბანკნოტებით შეცვალა, მაგრამ ირანელს არ უყვარს ლამაზი ქაღალდები, მას დაჭექვცილი და ნაცვეთი ლითონი ურჩევნია კრელ ქაღალდს. ამ ნიადაგზე ერთხელ მწარე კურბიზი მომსდარიყო. ხმა დაადგეს: ბანკი კოტრდებაო. ყველამ დააგროვა თავისი ქაღალდები და ბანკს მიადგა კარზე ვერცხლი მომეცითო. მაგრამ ბანკში ვერცხლის საკმაოდ მარაგი არ აღმოჩნდა. შეწუხდნენ ინგლისის ფინანსისტები, ნდობა დაკარგეს, მაგრამ ამ გაკვეთილით შემდეგისათვის მშვენივრად ისარგებლეს. ყველა ბანკს თავისი ბეჭედი მისცეს და საკუთარი ბანკნოტები გამოუშვეს. ამრიგად, ერთი ქალაქის ბანკნოტის მიღება მეორე ქალაქში მხოლოდ „კანონიერი“

პროცენტების გადახდის შემდეგ შეიძლებოდა. ამან საქმე გააადვილა და თან გაადიდა ბანკის შემოსავალი.

როგორც ამბობენ, ეს პროვოკაციული პანიკა განგებ იყო მონილი თვით ინგლისელების საბირჟო აგენტების მიერ, რომ ყოველი ქალაქი ერთი განსაზღვრული თანხის ბანკნოტებზე მიემაგრებინათ.

ამ უკანასკნელ ხანებში ინგლისის საფინანსო საკონვენციო უფლება გაუქმებული იქნა და ირანის მთავრობის ბანკები საკუთარი ძალით აწარმოებდნენ და აწესრიგებდნენ საფინანსო საქმეებს. თუმცა ამ ახალი კანონის შემოღების შემდეგ ფულის კურსი ძალიან დაეცა და მთავრობა გასაქირში ჩააგდო, მაგრამ მას აქვს თავისი გამართლება, როგორც ნაციონალური ეკონომიკის განვითარების წინაპირობედს.

რეზთილან თეირანამდე

რეზთი უდიდეს ქალაქად ითვლება ირანის ჩრდილოეთ ნაწილში. 1925 წ. იქ დაახლოებით 80 ათასი მცხოვრები იყო. ეს ქალაქი ულამაზესია მთელს ირანში. ერთი მხრიდან მას ზღვა აკრავს თევზებითა და სხვადასხვანაირი ფაუნით სავსე, ირგვლივ კი არტყია მწვანით შემოსილი მთები დაბურული ტყეებით, ზეგებით, ღრანტეებით, ნადირთაგან გათელილი წვრილი ბილიკებით და საურმე გზებით, საიდანაც გააქვთ საექსპორტო ტყის მასალა და მადნეული.

ქ. რეზთში შენობები დაბალია, ქუჩები ვიწრო, ბნელი და მეტწილად ტალახიანი ხშირი წვიმების გამო. სპარსეთის შაჰები, ყაჯართა გვარეულობა და სასულიერო წოდება, რომელთა ხელში იყო დღემდე ხალხის სვე-ბედი გაუბრუნდნენ ირანში ახალი კულტურის შეტანას. ევროპელ კომერსანტებს კი არაფერი დაუტოვებიათ აქ გარდა ქრელი ფარჩეულობისა, რომელიც თვალს სჭრიდა ადგილობრივ მცხოვრებლებს. მის ნაცვლად გაჰქონდათ ბამბა, ბრინჯი, ქიშმიში, აბრეშუმი, ხმელი ხილი და მრავალი სხვა. გარდა ამისა, გაჰქონდათ აგრეთვე ძველი კულტურის ნაშთები, „ანთიკად“ წოდებული.

მართალია, რუსეთის რევოლუციების გავლენით სპარსეთში უკვე მომხდარი იყო ძველი ცხოვრების გარდატეხა, მაგრამ იგი ჯერ კიდევ ჩანასახში იყო და ყველაფერს ჯერ ისევ სიძველის სახე და იერი ჰქონდა.

რეშტიდან თეირანამდე მიდის ძველი რუსეთის თვითმპყრობე-
ლობის დროინდელი საკონცესიოდ გაყვანილი სატრანსპორტო გზა.
ეს გზა ამჟამად ირანის მთავრობის ხელშია. ის აწესრიგებს მიმოსვ-
ლას და გზის სარჩსაც თვითონ იღებს. ავტომობილით მიმოსვლა
იშვიათი მოვლენაა. სამაგიეროდ გზა მუდამ გაკავებულია აქეთ-იქით
მიმავალი ქარავნებით, რომლებიც ეზიდებიან სხვადასხვა საქონელს.

ქარავანი ისე დიდია რომ მისი გვერდის ავლა დიდ სიძნელეს
წარმოადგენს. უსათუოდ უნდა გადადგე გზიდან ან გაჩერდე, სანამ
თვით ქარავანი არ შეგივლით გვერდს. მაგრამ მათი გვერდის შევ-
ლაც საშინელებაა. მათ თან მოაქვთ აუარებელი მტვერი, ოფლისა
და საკუთარი ნაგავის სუნი. ეს ქარავნები აბრკოლებენ მგზავრობას,
მაგრამ უმთავრესი დამაბრკოლებელი საგზაო საბაეოებია. ასეთი
საბაეოები ყოველი ქალაქისა და ზოგან სოფლების მისაველში იყო.
ამ საბაეოების წინ, გზის მთელ სიგანეზე გარდიგარდმო გახირუ-
ლია უშველებელი ძელი, რომელიც გრძელი ცხვირითაა დაბმული,
მას ვერავინ ახსნის, სანამ საბაეოდან ბრძანება არ გამოვა. თავით
დაყრდნობილია ერთ წერტილზე, როგორც ქიდან წყლის ამოსაღე-
ბი ძელი, უკან მძიმე ქვა აქვს მიბმული. როდესაც ძელის ცხვირს
ახსნიან, იგი აიშვერს თავს და გზაც თავისუფალია. ამ ძელის წინ
მუდამ დგანან ქარავნები. საბაეოს მოხელეები დიდი დაკვირვებით
თვლიან მათ რაოდენობას, ანგარიშობენ და ამის მიხედვით ახდები-
ნებენ ფულსაც. ამის შემდეგ ყველას უფლება ეძლევა განაგრძოს
გზა, სანამ გზაზე გახირული ასეთივე ძელი არ დაუხვდება და არ
გამეორდება ძველი ისტორია.

როდესაც ჩვენ რეშტის მიდამოებში მივდიოდით. უკვე ღამე
იყო. ბნელოდა, წვიმდა, დაბურული ტყის სიღრმეში ცეცხლივით
ელავდნენ მანქანიდან გატყორცნილი ელექტრონის სხივები და აშ-
ფოთებდნენ სანავარდოდ და საქმლის საშოვნელად გამოსულ ნა-
ღირს. ხან გარეულმა ღორმა გადაგვიჭრა გზა, ხან შევლმა და ხან სხვა
ცხოველებმა. შეჩერების დროს თავს დაგვბზუოდნენ და მოსვენებას
არ გვაძლევდნენ ქაობის კოლოები.

გათენებისას მივადექით ყაზვინისაკენ გადასასვლელ ქედს, რო-
მელსაც „გენერლის პაგონები“ ერქვა. ეს არის უდიდესი მწვერვალი
ამ გზაზე. ამ „გენერლის პაგონებით“ გვაშინებდნენ ენზელიდან წას-
ვლის დროს—ფათერაკიანი გზაა, დაილუპებითო. ეს გზა მართლაც
სახიფათოა. მიუხედავად ამისა ჩვენ მას მშვიდობით გავცდით და მი-
სი შთაბეჭდილებაც თან გავცევა: ამის შემდეგ მალე მივადექით მენ-
ჯილის ხიდს, რომელიც ცნობილია მუდმივი ქარებით. ეს ხიდი ჩაქე-

დილია ორ კლდეს შუა, მდინარე სეფიდრუდზე (თეთრი მდინარე). ამ კლდეებიდან მოდენილი ქარი ტყვიასავით ეხეთქება ხიდს და ზოგჯერ მთელ ქარავანს გადაყრის გზიდან და მდინარეში გადაჩეხავს. ჩვენ აქაც მშვიდობით გავიარეთ. ბუნება მიწყნარებული იყო, მზე ამოდიოდა და სიცხეს გვიქადა. ამის შემდეგ დაიწყო ტროპიკული მიდამოები, მზისგან დამწვარი ხეების მტვერწყარილი ფოთლებით, გარემოს ფარავდა ქერისა და პურის ყანები. აქა-იქ მოჩანდა სოფლები, ერთიმეორეზე უწესრიგოდ მიყრილი ქოხებით. ეუახლოვდებოდით ყაზვინის მიდამოებს, თანდათან მრავლდებოდა ბაღები და ვენახები.

ყაზვინი დაშორებულია ზღვიდან 200 კილომეტრით, მდებარეობა მაღალი აქვს, თითქმის სააგარაკო. იგი ერთ ღროს სატახტო ქალაქი იყო, ამჟამად მესამეხარისხოვანი ქალაქია.

ყაზვინს მდიდარი სოფლის მეურნეობა აქვს. ყველაზე მეტად გავრცელებულია მევენახეობა. მზადდება საუცხოო ქიშმიში და ღვინო; ყაზვინის ღვინო განთქმულია. მიუხედავად იმისა, რომ მუსლიმან ირანელს, შარიათის ძალით, არა აქვს ნება დასტკბეს ღვინის გემოთი და სუნით, რომელსაც აღფრთოვანებით უგალობდნენ ააშუალო საუკუნეების ირანის დიდი მგოსნები, იგი თანდათან ვრცელდება და თავის ძველ მოქალაქეობრივ უფლებას იბრუნებს.

ყაზვინიდან გზა უხვევს სამხრეთისაკენ და პირდაპირ თეირანში მიდის. იგი სწორია და მკვრივი. მივდივართ და თან მიგვყვება მზისაგან დამწვარი, ნიაღვრებისაგან დასერილი შიშველი მთების გრეხილები, რომელთა კალთებში ბევრია ბალახიანი ადგილები; იქ ბინადრობენ გარეული თხები, ჯიხვები, შვლები და სხვა ცხოველები. ისინი ჯოგად დადიან ტრიალ მინდვრებში და მთას მაშინ მიაშურებენ, როდესაც ავტომობილის გუგუნი ან მონადირე დაუფრთხობს მყუდროებას.

ეუახლოვდებით თეირანს და წინ მიგვიძღვის დატვირთული ქარავნები. აქლემები გადაბმული არიან ერთიმეორეზე ისეთი დაშორებით, რომ ზოგჯერ ათასაქლემიანი ქარავანი ზომით ერთ „ალაქს“ შეადგენს (დაახლოებით ხუთიდან რვა კილომეტრამდე). თვით ქარავნის შემადგენლობაში სათანადო ხელოვნებაა დაცული:—ყოველ ქარავანს თავისი წინაჰქდოლი აქლემი ჰყავს. იგი ყველაზე დიდია ტანად, ყველაზე ხნიერია და გამოცდილი, თავიც ამაყად უჭირავს. ზოგს ქოჩორი შეღებილი აქვს წითლად, მშვიდად გადასცქერის მის წინ მიმავალ გზას და დინჯად მიაბიჯებს. მას დიდი, შავი თუნუქის

ზარები ჰკიდია, რომლებიც გუგუნებენ სიარულის დროს. ერთი ზარი ყელზე ჰკიდია. ორი ფერდებზე. მომდევნო აქლემს უფრო მომცრო ზარები ჰკიდია და ნაკლებ ხმასაც გამოსცემენ. მომდევნო აქლემებსაც ჰკიდიათ ზარები, ოღონდ ისინი თანდათანობით პატარავდებიან. ქარავნის ბოლოს სახედარი მიჩაქჩაქებს. მას, როგორც ყველაზე პატარას, ზარიც შესაფერი ჰკიდია. სახედარს მისდევს მექარავნე. იგი ხან ფეხით მიდის, ხან სახედარს შეაჯდება და ისვენებს. ზოგჯერ დასაპალნებულ აქლემის ტვირთ შუა ჩაწვება და იძინებს კიდევ. ქარავანს ხშირად ორი-სამი კაცი მიჰყვება. გაისმის განუწყვეტელი ზარების გუგუნი. განსაკუთრებით მელოდიურია იგი ღამის მყუდროებაში. გეგონებათ თითქმის მთელი უდაბნო ამღვარა და მოდის ზეიმიით. ამ დროს მთელი მიდამო იღვიძებს. მას ეხმაურება მთები და ღრეები, ხმაური არ სწყდება სანამ ქარავანი რამდენიმე კილომეტრს არ გაივლის. ამ ზარების გარეშე ირანელი ქარავანს არ გაჰყვება, რადგან შეიძლება გზა დაკარგოს უდაბნოს გადასახვევებში.

ზარების ხმაურს ბევრნაირი პრაქტიკული ხასიათი აქვს. ერთი რომ პატრონი ფხიზლადაა, მას ძილი ვერ დასძლევს; მეორეც, ქარავანი დაზღვეულია ნადირის თავდასხმისაგან. მესამე, შესაძლებელია ქარავანი გაწყდეს, რაც ძალიან ხშირად ხდება ხოლმე და ნაწილი გზას გადასცდეს. ამ შემთხვევაში ზარების მელოდია უსათუოდ დაირღვევა, გამყოლი ამას მაშინვე მიხვდება. დაფაცურდება, საქმეს გამოასწორებს და ქარავანს თავის წრეში ჩააყენებს. მეოთხე, ქარავანის ზარების ხმაური აცნობებს წინ შემხვედრს „მოვდივარო“ და ისიც ისეთ ადგილას გაჩერდება, სადაც ერთი მეორეს ადვილად აუვლიან გვერდს.

ზარი ცხოველისათვის სამკაულიც არის. აქლემს თუ ზარი არ ჰკიდია, ის რაღაც უსიციოცხლო მოძრავ მასას წარმოადგენს. რომელიც არავის ყურადღებას არ იქცევს. აგრეთვე, თუ ქარავანი ამგვარად შეიარაღებული არ არის, მას უდაბნოში დიდი ხიფათი მოელის. ქარავანი ათასიჯერ რომ იყოს, მათ შამბნარში ჩასაფრებული ერთი ვეფხვი შეაჩერებს და მთელი ღღე და ღამე ამყოფებს უძრავად ტვირთის ქვეშ. ამგვარი შეჩერება აუცილებელი საშუალებაა ხიფათისაგან გადასარჩენად. გაჩერებულ ქარავანს კი იგი აღარ ერჩის, მაგრამ, თუ ქარავანმა თავი ვეღარ შეიმავრა და დაიძრა, ის მაშინ განწირულია დასაღუბად; მათგან შეიძლება ტყავისა და ძვლების მეტი არაფერი დარჩეს. მით უმეტეს, აქლემი, მიუხედავად თავისი ვეება ტანისა, უბედურების წუთში ნადირისაგან თავს არ იცავს; მისი თავდაცვა გაქცევაა, მაგრამ თუ ატყობს რომ მას მტერი ეწევა,

ის მაშინვე დაეგდება მიწაზე და ღრიალებს მანამ, სანამ ნადირი არ დაგლეჯს მას.

ქარავენის უბედურება მარტო ნადირის საშიშროება არ არის; მისი უმთავრესი უბედურება მისივე ტვირთია, რომელიც ხშირად მთელი თევობით აწევს, და ის გრძელი, უწყლო გზა. რომელიც მას წინ მიუძღვის. ხშირად ცხოველი გზაზე კვდება მძიმე ტვირთის ქვეშ. ამ შემთხვევაში საპალნეს ყოფენ და უნაწილებენ მის თანამოძმეებს, ლეშს კი გზის გადაღმა გადაათრევენ და მიატოვებენ. ამ დროს მას თვალს აღევენებენ მინდვრის სვაეები და მთის არწივები. ისინი ფრთების შრიალით და კივილით მოაპობენ ჰაერს და მცირე ხნის განმავლობაში ადგილზე სტოვებენ გამოხრულ ძვლებს.

მაგრამ არა ნაკლებ უბედურია თითონ ქარავენის გამყოფი. რომელიც ქარავენის პატრონის უსასყიდლო ყმაა. იგი პატრონისაგან არაფერს იღებს გარდა დღიური ლუკმაპურისა. მზეზე დამწვარი. დახეული ტანისამოსით მისდევს ქარავენს და პასუხს აცემს თუ რაიმე ხიფათი დაემართა მოგზაურობის დროს. მისი დღიური სარჩო შავი პურისა და ზოგჯერ ყველის პაწია ნაჭერია და, თუ ერთი ან ორი შაური ექნა, შეიძლება ჩაიც დალიოს. უფრო მძიმეა ჩალვადრის ბედი ირანის სამხრეთ ნაწილებში. სპარსეთის ყურის სანაპიროებისაკენ, სადაც პურის მაგიერ მეტწილად ხურმითა და დაფქვილი რკოთი იკვებებიან. იქ ჩალვადარს პატრონი დღიურ საგზლად ერთ პეშე ხურმას აძლევს, ხოლო აქლემს კი ორ პეშეს.

ყაზვინიდან თეირანამდე 160 კილომეტრია. გზა იმდენად კარგი იყო, რომ სიამოვნებით გავიარეთ იგი. მაგრამ როდესაც თვით ქალაქ თეირანში შევედით, წინ დაგვხვდა ალაგ-ალაგ მოუქენჯავი ოღრო-ჩოღრო გზები. ამან ერთბაშად გაგვიფუჭა ხასიათი მაგრამ ჩვენ უკვე ასე ვთქვათ, „სახლში“ ვიყავით და ამიტომ ადვილად შეგვეძლო ყოველივე ამისა ატანა.

თეირანი

თეირანში მისვლისთანავე, უპირველეს ყოვლისა, საბჭოთა სრულუფლებიან წარმომადგენელთან გამოვცხადდით. რომელმაც ცხადია, წინასწარ იცოდა ჩვენი მისვლის მიზანი. ამ დროს წარმომადგენლად იყო ბ. შუმიაკი, რომელმაც თავაზიანად მიიღო ახალი ბანკის ადმინისტრაცია ა. სვანიძის თავჯდომარეობით.

მისიის შენობაზე აღმართული იყო წითელი დროშა. რამდენიმე პექტარზე გადაშლილიყო უზარმაზარი ბაღი, სადაც გაშენებუ-

ლი იყო ათეული წლობით ნაზარდი ფიჭვისა და ნაძვის ხეები და სხვადასხვა მცენარეები. ალაგ-ალაგ ბალი უდაბურ ტყეს ჰგავდა. ალვის ხეები ნელი შრიალით დასცქეროდნენ ძირს უხვად თავმოყრილ ყვავილთა გროვას. მათ შორის დაძვრებოდა პატარა ნაკადული, რომელიც რაკრაკით რწყავდა მცენარეთა ძირებს.

საბჭოთა მისია ახალი ქალაქის საუკეთესო ნაწილშია მოთავსებული. გადმოცემის თანახმად, ეს საუცხოო ბალი, თავისი შენობებით, წინათ ეკუთვნოდა შაჰის ვეზირს. ვინმე ათაბეგს და. მისი სიკვდილის შემდეგ შეუძენია რუსეთის ძველ მთავრობას.

პირველი დღიდანვე შეველექით ბანკის მოწყობის სამზადისს. ჩვენმა გამოჩენამ თეირანის ქუჩებში დიდი ცნობისმოყვარეობა გამოიწვია, განსაკუთრებით ვაჭართა შორის, რომლებიც ყველაფერს ანგარიშის თვალთ უცქერიან. სამწუხაროდ ისინი არ იცნობდნენ საბჭოთა ცხოვრებას, საბჭოთა ხალხის მიზნებს, ან თუ იცნობდნენ, იცნობდნენ ბუნდოვნად და მრუდედ. ბევრი მათგანი ქუჩაში გვხვდებოდა, ზრდილობიანად თავს გვიკრავდა და გვეკითხებოდა:

— რისთვის მოსულხართ, რა უნდა გააკეთოთ.

როდესაც გაიგებდნენ თუ „რა უნდა გავაკეთოთ“, ამბობდნენ:

— „ჰო! ეგ კარგი საქმეა!“—და მიდიოდნენ გაკვირვებულები.

ირანელი ფრთხილია და მორიდებული. ის პირდაპირ არაფერს გეტყვის, გულის ნადებს არ გაგაგებინებს, მაგრამ მათი შავი თვალების მოძრაობა ამჟღავნებდა, რომ ჩვენი სიტყვა სათანადოდ არ სჯეროდათ.

შენობა ბანკისათვის ქალაქის ცენტრში დავიქირავეთ. ბანკმა მალე დაიწყო ოპერაციების გაფართოება და იმდენად გაიზარდა, რომ ყველა უდიდეს სავაჭრო ცენტრში თავისი განყოფილებები გახსნა. გაიზარდა საბჭოთა თანამშრომლების რიცხვიც. მისიის ბაღში ზშირად იმართებოდა საჯარო კრებები, რომელსაც ესწრებოდა თეირანის საშუალო ინტელიგენცია და მშრომელი ნაწილი. სამაგიეროდ ჩვენგან შორს ეჭირათ თავი საბჭოთა კავშირიდან ლტოლვილ ემიგრანტებს.

თეირანი ირანის დედაქალაქია, სადაც უკანასკნელი სტატისტიკური ცნობების მიხედვით 315 ათასი სული ცხოვრობს. აქ არის სახელმწიფოს ძარღვის ცემა, ცხოვრების დუღილი.

ყაჯართა დინასტიის პირველმა დამაარსებელმა ალა-მაჰმად ხანმა 1785 წ. თეირანი თავის სატახტო ქალაქად გამოაცხადა. ამ დინასტიამ დიდის ვაი-ვაგლახით იარსება 1925 წლამდე და დასრულდა იგი აჰმედ-შაჰის განდევნით. ამ დინასტიის მეფეთა შორის მხოლოდ

ნასრ-ედ-დინ შაჰმა გაითქვა სახელი და ისიც თავისი საარაყო სისას-ტიკით: გარეშე მტრებთან ბრძოლაში დამარცხებული ის ჯავრს „ში-ნაურ მტრებზე“ იყრიდა.

თეირანს დიდი ფართობი უჭირავს. ქალაქს თერთმეტი შესავა-ლი ჰქონდა აქვს ქრელი მინანქრიანი აგურით აშენებული და მაგ-რად ჩაყვრილი მძიმე ხის კარებით. წინათ კარები იკეტებოდა მცხო-ვრებთა დაძინებისთანავე და იღებოდა გათენებისას, ახლა ბევრი მათგანი დანგრეულია, გაუქმებული, თუმცა ზოგიერთი მათგანი დღესაც მაგრად დგას. ისინი ახლაც იკეტებიან საღამოობით, მუდმი-ვი დარაჯები ჰყავს და ამოწმებენ გამვლელ გამოვლელებს.

ქალაქს გარშემო შემოვლებული აქვს ღრმა არხი. ახლა იგი ინ-გრევა, ივსება მიწით და ჰკარგავს თავის მნიშვნელობას.

ქალაქის შუაგულში, ბაზრის მახლობლად არის შაჰის ძველი სა-სახლე. იგი წააგავს კოშკს. სასახლის კედლები ფერადი მინანქარი-ანი მოჭიქული აგურებით არის მოპირკეთებული. აქ დაასრულა აჰ-მედ-შაჰმა თავისი მეფობა. ამ სასახლიდან გამოდიოდა ის ქუჩაში საზეიმოდ ოქროსსევადიან კარეტაში მჯდარი. წინ და უკან მიჰყე-ვებოდა ცხენოსანი ამაღა. თვით აჰმედი პატარა ტანის კაცი იყო, სა-მეფო იერს მოკლებული, ფერმკრთალი. მისი ამაღა წითელ ჩოხებ-ში იყო გამოწყობილი, ბუზმენტებით და ტყავის თეთრი ქუდებით. ჰყავდათ თეთრი ცხენები წითლად შეღებილი კუდებით. შაჰს მუდამ თან დასდევდნენ საჭურისები, ჩიაკაცები (ლილიპუტები) და ჯაშუ-შები.

სასახლის წინ, ეზოში, დიდი აუზია, რომელიც სავსეა წითელი თევზებით და ბაყაყებით. მთელი ეზო დაფარულია ჭადრებისა და აკაციის ხეებით. სასახლის ერთ მივარდნილ კუთხეში გვაჩვენებს ტლანქად გამოთლილი მარმარილოს თასი. როგორც გადმოგვცეს, ეს თასი ინდოეთიდან მოუტანია ნადირ-შაჰს.

სრულიად სხვა ღირსებისაა „ფარშევანგის ტახტი“ („თანთე თავს“). რომელიც აგრეთვე ინდოეთიდან არის მოტანილი. ის მოო-ჭვილია ძვირფასი თვლებით და ოქროს სევადით. მისი საზურგე მარ-თლაც ფარშევანგის კუდის მაგვარია, რის გამოც დარქმევიათ ეს სა-ხელი. შაჰი ყოველი ზეიმის დროს ამ ტახტზე დაბრძანდება დიდებუ-ლების მისაღებად.

ჩვენ ერთ-ერთი ასეთი ზეიმის დროს მოვხვდით სასახლეში. როცა რეზა-შაჰი ახლად ემზადებოდა გვირგვინის თავზე დასადგმე-ლად. დარბაზი ბნელია, დაბალქერიანი. ერთგან გასავალი კარების ბჭე იმდენად დაბალი იყო, რომ ეს ვეღარ შენიშნა ფრაკში გამო-

წყობილმა სათვალეებიანმა მაღალმა ინგლისელმა და აგურით ნაშენ კარის ბქეს დაეტაკა შუბლით. ის გამწარდა, გაწითლდა, მაგრამ მაინც მარდად აიღო ძირს დეარდნილი სათვალეები და შაპის წინ მისასალმებლად გაიჭრა. მისალმება საზოგადოდ მოკლე იყო, მცირესიტყვოვანი, მაგრამ ფორმალურობით დამძიმებული.

სასახლ-ს ერთ მხარეზე არის შაპის ცოლების საცხოვრებელი ბინა. რომელსაც სპარსულად „ენდერუნი“ ეწოდება. ამჟამად იგი გაუქმებულა. აჰმედ-შაპის დროს მას ყარაულობდნენ საჭურისები და ქონდრისკაცები. ასეთი ხალხი დარაჯობდა წინადაც შაჰების პატიოსნებას. მაგრამ. როგორც ამბობენ. თურმე. ეს სასტიკი წესი ყველაზე უწინ იქ ირღვეოდა.

შაპის საჭურისები ზანტად დადიოდნენ ქუჩებში, ხოლო პატარა ქონდრისკაცები ძალზე მზიარულნი იყვნენ. ისინი დასეირნობდნენ ევროპულად ჩაცმულები, ჯოხით ხელში, ხელთათმანებით, პაპიროსის წვეთი და თავიც მაღლა ეჭირათ თითქოს ქუჩაში მათ მეტრ არავინ იყო. ისინი სასახლის დიდებულებს ყველას ახლოს იცნობდნენ და ქუჩაში გავლის დროს კატასავით შეუხტებოდნენ ხოლმე ეტლში.

თეირანის სასახლე, სადაც დღემდე განცხრომით ისხდნენ შაჰები და თავს იყრიდნენ დიდებულები. ამჟამად იმდენად დაძველებულია, რომ ის საცხოვრებლად აღარც კი გამოდგება; ასეთი სასახლეები თუ ნასასახლარები რამდენიმეა თეირანის მიდამოებში. ისინი უკვე წამხდარან. დაქცეულან, შიგ სიცოცხლის ნატამალი გამქრალა. ერთი ასეთი სასახლე ჯერ კიდევ დგას ფეხზე. მისი ერთ-ერთი დარბაზის კედლები და თალი პატარა ფერადი სარკეებით არის მოოჭვილი. მეორე ასეთი სასახლეოთავანი „ყასრე ყაჯარი“ არის თეირანიდან რვა კილომეტრის მოშორებით. მას „სიკვდილის სასახლეს“ ეძახიან. მისი დანგრეული კედლები სევდიანად გადმოსცქერიან თეირანს. ვაი მისი ბრალი, ვისაც შაჰი ამ სასახლეში მოიწვევდა. მისი ბედი, როგორც ლეგენდა ამბობს, წინასწარ იყო გადაწყვეტილი; შაჰი „სტუმარს“ თურმე ჯერ დიდ პატივსა სცემდა, მრავალგვარ ბედნიერებასა და ჩინ-მედლებს დაპირდებოდა, ჰკითხავდა რაც მას აინტერესებდა; სასმელ-საჭმელსაც იშვიათს მიართმევდა; მაგრამ, ბოლოს შიგ საწამლავს შეაპარებდა და სამარეც იქვე იყო გათხრილი, სასახლის ქვეშ. და ვინც ასეთი მოქმედების მოწმე იყო მას თავისი ხელით უნდა დაედო პირზე კლიტე, რომ ერთი სიტყვაც არ წამოსცდენოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითონვე უნდა აეღო ხელი

თავის სიცოცხლეზე. ამჟამად ეს კედლები ისევ დგას, როგორც ნაშთი მრავალი ცოდვისა.

თეირანი, როგორც აზიის ყველა ქალაქი, ორადღა გაყოფილი: ძველი თეირანი და ახალი თეირანი. ძველი თეირანი ე. ი. ძველი ბაზარი მთლიანად დახურულია. მზის სხივები მხოლოდ სასურავში მრგვალად გამოჭრილი სარკმელებიდან ჩადის. იგი წარმოადგენს მიხვეულ-მოხვეულ გვირაბებს გასართობებით, ყრუ ადგილებით, ქარვასლებით, მეჩეთებით, სალოცავი აუზებით, რომლებიც ბალახითა და ქია-ღუებით არის სავსე. ეს ბაზარი რეაქციის ბუდეც არის; აქ ბატონობენ მოღმეები და შეიხები. რეაქცია აქ იბადება და შეიარაღებული გამოდის ყოველგვარი პროგრესის წინააღმდეგ.

ბაზრის გვირაბები ვიწროა, ნოტიო, ბნელი. გვირაბის ორივე მხარე სავსეა ერთიმეორეზე მიბმული სავაჭროებით. აქ ვაჭრობის სისტემა დარღვეულია: ერთსა და იმავე რიგზეა აფთიაქი. ფარჩისა და აბრეშუმეულობის დიდი მაღაზია, აგრეთვე მექოთნე, ძველი ნივთების გამყიდველი, ყასაბი და ქაბაბის გამყიდველიც. ისინი ისე არიან გადამბული ერთიმეორეზე, რომ ვერც კი გაარჩევთ რომელი რომელ ვაჭარს ეკუთვნის.

ვაჭრები ჩვეულებრივად ფეხმოკეცით სხედან წინდების ამარა და ზოგჯერ ფეხშიშველი. ისინი საქონელს დამჭდარი ან დაჩოქილი მოგაწვდიან. ვაჭარი ზის და გამვლელ-გამომვლელს ეპატიჟება — „მობრძანდით“. ზოგ მათგანს პატარა შეგირდი ჰყავს, რომელიც სავაჭროს წინ დგას და თვალს ადევნებს მუშტრების მოძრაობას, დასდევს უკან, რომ ისინი მოაბრუნოს და მისი ალას ყურადღება დაიმსახუროს.

უცხოელებთან ვაჭრები თავაზიანები არიან, თუმცა საქონელს ძვირად უფასებენ, რომ ბოლოს ხამი მუშტარი ერთიორად მაინც მოატყუონ. ვერც ყიდვამდე და ვერც ყიდვის შემდეგ კაცი ვერ გამოარკვევს თუ რა ღირებულებისაა ის საგანი, რომელიც ვაჭრისაგან იყიდა. მაგრამ მიუხედავად ასეთი უწყესობისა, ეს სავაჭრო გვირაბები მაინც სავსეა ხალხით. ისინი ჭიანჭველასავით ირევიან. დაფუსფუსებენ, შედიან ყველგან, სინჯავენ საქონელს და გამოდიან ან გამორბიან, რომ საქონლის პატრონი არ დაეწიოს და არ შეაჩეროს.

შუადღისას ბაზრის მოძრაობა ნელდება. ამ დროს მაჰმადიანმა უსათუოდ უნდა ილოცოს, მას სხვა საქმისათვის არა სცალია. ასევე არიან ვაჭრებიც, ისინი ვაჭრობას თავს ანებებენ მორიგეობით და ფეხშიშველი გარბიან აუზებისაკენ, სადაც ლოცვის წესები უნდა შეასრულონ; ის იბანს ამ აუზში ხელსა და პირს, ფეხებს, ირეცხავს.

პირს, აპურყეებს, შემდეგ დაიხოქებს, ლოცულობს და ასე „გაწმენდილი“ უბრუნდება თავის სავაჭროს. ზოგიერთი ფანატიკოსი ვაჭარი პირდაპირ მეჩეთში გარბის და თანახმაა ზარალი ნახოს, ოღონდ კი სულის ცხონების იმედი ჰქონდეს.

მეჩეთი მუდამ სავსეა ხალხით. ისინი იქ ლოცულობენ, ისვენებენ და იძინებენ კიდევაც. არა მუსლიმანი ამ სალოცავებში ვერ შევა, თუ შევიდა და გაუგეს ის თავის წუთისოფელსაც მაშინვე უნდა გამოეთხოვოს.

ბაზარი გარედან, ერთი შეხედვით, რაღაც უთავბოლო ნანგრევებს წაგავს. საღამოობით იქ სანთელი აღარ აინთება. საზოგადოდ აქ დრო მზის ამოსვლით და ჩასვლით განისაზღვრება. მზის ჩასვლის წინ ანებებენ თავს ვაჭრობას, მიდიან სახლებსაკენ სალოცავად და ბრუნდებიან მეორე დილით. მზის ამოსვლის წინ ოპიუმით დარეტიანებულნი. ბაზარში მთელი ღამე რჩება რამდენიმე დარაჯი, რომლებიც ლანდებივით დაეხეტებიან/ბუნდოვნად განათებული კრაქების სინათლეში.

ეს ორიოდე პირი იმდენად საიმედოა, რომ არასოდეს მომხდარა ბაზარში რაიმე დაკარგულობა. ამჟამად აღარ არსებობს ცნობილი აზიური კანონი. რომლითაც ქურდს ჯერ ყურს მოსჰკრიდნენ, შემდეგ ცალ ხელს და. თუ საქმე გართულდებოდა, ორივე ხელს, ყურებსა და თავსაც მოაშორებდნენ. ამჟამად ქურდობისათვის დარჩენილია მხოლოდ საჭაროდ გაროზგვა. თუ ქურდობას რაიმე სხვა უბედურებაც მოჰყვა, მაშინ მისთვის მზადაა სახრჩობელა.

ასეა თუ ისე, ძველი ბაზარი ცნობილია თავისი პატიოსნებით და ირანელი რეციდივისტი რასაც თეირანის ევროპულ ნაწილში ჩაიდენს, იმას ძველ ქალაქს არ აკადრებს. თუმცა მათი მოქმედება აქაც იმავე კანონებით არის შეზღუდული.

სულ სხვაა თეირანის ახალი, ეგრეთწოდებული ევროპული ნაწილი. აქ ქუჩები ფართოა და სწორი, რიგზე ჩამწყობებული ორსართულიანი სახლებით. დიდი ფანჯრებით. ყველა ისინი ევროპული სტილისაა. ახალ ქალაქში აღმოსავლური სტილით აშენებულია მხოლოდ მეჩლისის შენობა. რომელიც იქცევს უცხოელთა ყურადღებას; აქ სავაჭროები ცალ-ცალკეა, ვაჭრობის წესი შედარებით დაცულია, განსაკუთრებით იქ. სადაც ევროპელები ვაჭრობენ, ფასებიც დაკანონებულია. ამ მხრივ თეირანის მომხმარებელი ძველ ბაზართან შედარებით ნაკლებ დროს კარგავს.

ახალი ქალაქი თანდათან იზრდება, ფართოვდება და მშვენიერდება. ძველი ბაზრის ვაჭარი თავის სიმდიდრით აქეთ გადმოდის,

ფერსა და ხასიათს იცვლის, ევროპული სამოსელით იმოსება. ძველ ქოშებსა და ქუსლებჩაკეცილ გივესაც აღარ ატარებს, ის ახლა გაპარსულია, ხელებისა და ფეხების ფრჩხილებს ინით აღარ იღებავს.

სახელმწიფოს ყოველგვარი დაწესებულება ახალ ქალაქშია მოთავსებული: ბანკები, ფოსტა-ტელეგრაფი, უცხოელთა დიპლომატიური მისიების დაწესებულებანი. საბაჟო, თოფხანა, ყაზარმები, ქალაქის ახალი რატუშა და სსვ.

ახალი ქალაქი უმთავრესად საცხოვრებელი ბინებისაგან შედგება, სადაც ირანელს თავისი აზიელობა ერთ რამეში მაინც სასტიკად დაუყავს: ეს არის თავისი საცხოვრებელი ბინის განმარტობა, გარშემო სამმეტრიანი კედლის შემოვლება, რომ გარეშე თვალმა შავ ვერ შეატანოს და აგრეთვე, ქალების საცხოვრებელი ბინის განცალკევება თავისი საკუთარი ბინისაგან. ირანელი თავისი ოჯახის ბედნიერებას ასეთ კარჩაკეტილობაში ხედავს.

სამაგიეროდ, ბევრ მათგანს, შიგნით ეზო მშვენივრად აქვს მორთული: ხეები დაურგავს, ყვავილები დაუთესია, წყლით სავსე აუზი გაუკეთებია და წითელი თევზები ჩაუშვია. ასეთი აუზები ზოგს პირდაპირ დასასვენებელ ოთახშიც გაუკეთებია, ხალიჩები დაუგია, ყალიონი და ჩიბუხი გაუჩაღებია სტუმრის პატივსაცემად. თუ სტუმარი არ ეწვია კაცი მარტოც არ მოიწყენს, თავის ცოლებს მოუხმობს და ერთად ეწევიან ყალიონს, დიდი ჭიქებით მიირთმევენ ტკბილ შერბეთს, აყოლებენ ხმელ ხილს და თვალს ადევნებენ აუზში თევზების სრიალს.

აუზი და წყალი ირანელის აუცილებელი სულიერი მოთხოვნილებაა. მას წყალი მისტიკური სახით აქვს წარმოდგენილი, ის მისი გასართობიცაა და სულის გასაწმენდიც; ირანელი დღე და ღამის განმავლობაში უსათუოდ ხუთჯერ მაინც დაიბანს შიგ ხელსა და პირს, ეხვეწება ღმერთს დამხობილი და იქვე ისვენებს, იქვე ეძლევა ყოველგვარ სულიერ და ხორციელ ნეტარებასაც. ამიტომ ესაჭიროება მას ეს უშველებელი კედლები ეზოს გარშემო, ამიტომ აწყობს თავის ეზოს ნაირნაირი ყვავილებით და ფერადი ხალიჩებით, რომელიც შეზრდილან მის სულთან, როგორც განუყოფელი ნაწილი.

ქალაქის უმთავრეს ქუჩებზე ბელგიელთა სააქციონერო საზოგადოების მიერ გაყვანილია კონკა, ვაგონები გატხრულია და ორადაა გაყოფილი—ერთი ნაწილი მამაკაცებისათვის, მეორე ქალებისათვის. აქ არის პატარა რკინიგზა, რომელიც თეირანიდან პირდაპირ რვა კილომეტრით დაშორებულ სალოცავ შაჰაბდულაზიმში მიდის. ყოველდღე, განსაკუთრებით უქმე დღეებში, აუარებელი ხალხი მიე-

დინება იქ სალოცავად და გასართობად. წივილ-კივილით მიდის პატარა „კუკუშკა“ ყოველ ნახევარ საათში და მიჰყავს მლოცველთა და მოაშიყეთა უთვალავი ურდო. ჩადრიანი ქალის უმთავრესი გასართობი ამ გზით სიარულია და ამას ვერც ვერავინ დაუშლის, რადგან ეს მოგზაურობა აქაური „წმინდანის“ სახელით სდება. მიუხედავად ამისა, ბევრი ქმრის გულში შეპარულა ღალატის ექვი და თავის მეუღლეს უკან გამოსდევნებია. მაგრამ შეეჩადრიან მოჩვენებათა ზღვაში ადამიანის თვალი ადვილად ბრმავდება და ქმრებს ზოგჯერ მხოლოდ ისლა დარჩენიათ, „თავის დაკარგულ ცოლზე“ გაჩაგრებული, ისეთ ვინმეს გამოელაპარაკონ, რომელიც ნიღაბით დაფარულ შავ თვალებს უჩვენებს. ზოგჯერ ასეც ხდება, რომ ენებააშლილი ქმარი ერთ რომელიმე დედაკაცს აეკვიატება, სიყვარულის დავთარს გადაუშლის და სამაგიეროსაც მოითხოვს, მაგრამ ყველაფერი ეს თავდება შინ დაბრუნებული ცოლის ჩხუბით, რომელიც შერცხვენილ ქმარს თავის ნალაპარაკეც უკანვე მიახლის.

ამ „წმინდა“ ადგილზე მოჰკლეს სასტიკი ნასრ-ედ-დინ შაჰი მე-19 საუკუნის შუა რიცხვებში. ყაჯართა დინასტიის არსებობის დროს ამ სალოცავს ფარებდნენ თავს მძარცველები და კაცისმკვლელები. ამას ჰქვია „ბესთში“ ჯდომა. სანამ ავაზაკი შიგ იჯდა მას ხელს ვერავინ ახლებდა. ის სალოცავის ხარჯზე იკვებებოდა თუნდ ათეული წლებიც შიგ დარჩენილიყო. თუ გარეთ გამოსულს მოასწრებდნენ მას სახრჩობელა ელოდა.

ეს ჩვეულება ამჟამად გაუქმებულია ახალი კანონით. ახალმა კანონმა ბევრი სხვა რამეც გააუქმა, მაგრამ ბევრი ისევ ძველ ფორმებში დარჩა.

თეირანს კარგი მდებარეობა აქვს. იგი გაშენებულია ვაკეზე. მის წინ აღმართულია მყინვარი მთა დიემავენდი, რომელიც უდიდეს და ულამაზეს მთად ითვლება ირანში. მისი კალთები ტყითაა შემოსილი და საუკეთესო საკურორტო ადგილს წარმოადგენს, საიდანაც გამოდის სამკურნალო წყლები. იგი თეირანიდან 60 კილომეტრითაა დაშორებული. ჰავა თეირანში, შუა ზაფხულის გარდა, საკმაოდ თბილია და ზომიერი. შუა ზაფხულში კი სიცხე ხშირად სამოცდა ხუთ გრადუსს და ზოგჯერ მეტსაც აღწევს. აქ ცხოვრება, სხვა ქალაქებთან შედარებით, საოცრად ძვირია. თეირანის რაიონის მოსახლეობა და მათი მეურნეობა ქალაქს ვერ აწვდის საკმაო სურსათს და იგი შორეული რაიონებიდან მარაგდება. ეს კი აძვირებს ცხოვრებას.

თეირანი სწრაფად იზრდება და ფართოვდება. ინგრევა ძველი შენობები და შენდება ახალი, ფართოვდება და სწორდება ვიწრო, მიხვეულ-მოხვეული ქუჩები, იზრდება ეროვნული კაპიტალი. მისი გავლენა ატყვია ყოველ დარგს.

თეირანი იმითაა აგრეთვე შესანიშნავი, რომ მის გვერდით, ხუთი კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს ძველი ქალაქი სახელად რეი, სადაც ხდება არქეოლოგიური გამოკვლევები. იქ პოულობენ ძველი კულტურის იშვიათ ნაშთებს, მაგრამ ააეთი ამონათხარები თითქმის მთლიანად ევროპელებს და ამერიკელებს უვარდებათ ხელში. საზოგადოდ, ასეთი სიმდიდრის გატანა ამ უკანასკნელ სანამდე ადვილი იყო, არსებობდნენ სპეციალური სავაჭროები, რომლებიც ასეთი საქონლის გატანით მდიდრდებოდნენ და თავის ქვეყანას უპარგავდნენ ძველი კულტურის იშვიათ ძეგლებს.

თეირანში მომსვლელს განსაკუთრებით ეცემა თვალში გასართობების სიმცირე. 1923 წ. აქ მხოლოდ ერთი საცოდავი თეატრი არსებობდა. სათეატრო წარმოდგენები ქურდულად იმართებოდა, ისიც წელიწადში ერთხელ ან ორჯერ, სადაც ქალების როლს ახალგაზრდა ვაჟები ასრულებდნენ. თეატრისათვის განსაკუთრებული შენობა არ არის, ამ დანაკლისს რამდენიმედ ავსებდნენ ადგილობრივი სომხები, რომლებსაც აქვთ საკუთარი თეატრი და მსახიობთა ერთგვარი კადრიც მოეპოვებათ.

თეატრის გამოთიშვას საერთო ცხოვრების რგოლიდან თან სდევს ქალის ადამიანურ ღირსებათა დამცირება, რომელიც ჩადრის ქვეშ იმალება და საზოგადო ადგილზე მისი სახის დანახვა დიდ ცოდვად ითვლება. მიუხედავად იმისა, რომ ახალი კანონით ეს საკითხი სანახევროდ მაინც გადაჭრილია ქალის სასარგებლოდ, ძველი ფანატიკოსი ჩადრის გაუქმებას მაინც ვერ ურიგდება.

1925 წლიდან მოკიდებული უაღრესად მწვავედ დაისვა ქალთა საკითხი და მათ მცირეოდენი მოქალაქეობრივი უფლებაჲ მოიპოვეს. ირანში გაჩნდა ორიოდე კინოთეატრი, რომელმაც საკმაო ხალხი მიიზიდა. ეს კინოთეატრებიც დაარსებული იქნა უცხოელების მიერ. ერთი მათგანი ქართველია, გვარად საყვარელიძე. ამ კინოთეატრებმა აიძულა ქალი და კაცი ერთი მეორეს გვერდით დამსხდარიყვნენ და ეკრანისათვის ეცქირნათ. მართალია ქალი ისევ ნილაბის ქვეშოდან გამოიყურებოდა, მაგრამ ამით მაინც ადვილად დარწმუნდნენ ახალი ცხოვრების მოწინააღმდეგეები, რომ მოსალოდნელი „ქვეყნის დაქცევა“ არ მოხდა და ყველა ქმარს დაუბრუნდა შინ თავისი ცოლი, თანაც უფრო მხიარული და ხალისიანი.

ამ ბოლო დროს, გამრავლდა გრამაფონების რიცხვი. გრამაფონი ჩაიხანებსა და სასადილოებში საკონცერტო ინსტრუმენტად გადაიქცა. მის ხმას სიამოვნებით ისმენდა მდაბიო ხალხი.

ქალის დაბეჩაევებამ დიდი ზიანი მიაყენა სპარსული ლიტერატურის განვითარებას. ისლამმა შებოქა ირანელი მგოსნების თავისუფალი შემოქმედება, გადააქცია იგი ოფიციალური ცხოვრების უბრალო მომდერლად და შემოსა მისტიური და პესიმისტური სამოსელით. თეატრი კი ქუჩის უბრალო სანახაობად, მასხრებისა და უნიჭო მოხეტიალე დერვიშების სარბიელად გადააქცია, რომლებსაც ყოველ მოსახვევში და ყოველ მოედანზე უსმენს აუარებელი ხალხი. ამგვარ გასართობს დიდი ადგილი უჭირავს მოსახლეობის მდიდრულსა და არისტოკრატიულ წრეებშიც. ეს „დასი“ ორი-სამი კაცი-საგან შედგება, ერთი კიანურს უკრავს, მეორე დოლს ან დაირას, მათ წინ კი ქალურად ჩაცმული თმახუქუქა ბიჭი ტრიალებს, ცეკვავს, ხელებს შლის, ბეჭებს და თეძოებს ათამაშებს, მაყურებელს ჰაეროვან კოცნას უგზავნის და ზოგჯერ ყირაზეც გადადის. მერე დაჯდება, რამდენიმე წუთის განმავლობაში თავსა და კისერს თავბრუდახვევამდე ატრიალებს. ხუჭუქ კულულებს ხან წინ გადაიყრის, ხან უკან, მერე უცებ წამოხტება და დაუვლის, ისევ გადატრიალებს ყირაზე, ხელებით გაივლის, ფეხებს აქეთ-იქით გადაჰკიდებს. ამის შემდეგ მიწაზე დაჯდება, ხელებს კისერზე შემოიდებს, დატრიალებს და, როდესაც ილეთები შემოაყვდება, ოფლში გაწურული, ჯამს ან ქუდს ჩამოატარებს დაქანცული სახით, რომ თავისი შრომის ჯილდო მოაგროვოს და აღას გადასცეს, რათა ამის შემდეგ აღამ მას ორკაბიკიანი ჩაი დააღვინოს და ლავაშის ნახევი მისცეს.

ამით ამოიწურება ქუჩის თეატრის სანახაობა და ოჯახის გასართობები. გარდა ამისა, წელიწადში ერთხელ იმართება ხოლმე გრანდიოზული მისტერიები (შახსევი ვახსევი) რომელიც მთელი ორმოცი დღის განმავლობაში გრძელდება.

რეზა-შაჰი

ირანმა მე-16, მე-17 საუკუნეთა მიჯნაზე თავისი სახელმწიფოებრივი განვითარების დიდებას მიაღწია და აქედანვე დაიწყო მისი დაცემის ხანაც; სეფევიდთა გვარეულობის უდიდესმა წარმომადგენელმა შაჰ-აბას დიდმა თავისი მოქმედება მახვილის ძალასა და სარწმუნოების ფანატიზმზე დაამყარა; ის გრიგალივით დაქროდა როგორც თავისი ქვეყნის განაპირა მხარეებში ის მის ფარგლებს გარე-

თაც, იპყრობდა ქვეყნებს, მიჰყავდა ტყეები, იტაცებდა აუარებელ სიმდიდრეს და დაუცხრომლად იბრძოდა ქვეყნის ცენტრალიზაციისა და გაძლიერებისათვის.

მაგრამ შაჰ-აბასის სიკვდილის შემდეგ, ამ გვარეულობის უკანასკნელმა წარმომადგენელმა შაჰ-სულთან პოსეინმა საკუთარი ხელით დაადგა თავისი გვირგვინი ავღანთა მეომარ მაჰმუდს, რომელმაც აიღო ისფაჰანი 1722 წელს. ამის შემდეგ უკანასკნელად გაიელვა ნადირ-შაჰის სახელმა. მან ჯერ ავღანელები განდევნა ირანიდან, ხოლო შემდეგ ინდოეთიც დალაშქრა. ნადირ-შაჰის მკვლელობის შემდეგ ტახტისათვის გამართულ ხანგრძლივ ბრძოლაში ყველაზე მოხერხებულად ისარგებლა საჟურისმა ალა-მაჰმად-ზანმა, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ყაჯართა გვარეულობის ხანგრძლივ ბატონობას.

მხოლოდ მეოცე საუკუნის ოციან წლებში მოედო ბოლო ყაჯართა დინასტიის ბატონობას. უკანასკნელი ყაჯარი აჰმედ-შაჰი გულზე სელებდაკრფილი შესცქეროდა მთელი ქვეყნის უდიდეს მოვლენებს, ომსა და რევოლუციას, ორად გაკვეთილი ირანის ტერიტორიაზე იმპერიალისტური ინგლისისა და მეფის რუსეთის პარპაშს, რომელთა მოქმედებაში ირანის კანონი ვერ ჩაერეოდა.

ამ მდგომარეობას მხოლოდ რუსეთში მეფის თვითმპყრობელობის დამხობამ და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებამ მოუღო ბოლო; საბჭოთა რუსეთმა ირანი სრულიად დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აღიარა. ეს იყო პირველი თავისუფალი ამოსუნთქვა, რაც ირანს მიანიჭა რუსეთში ახალი ცხოვრების წარმოშობამ.

ოქტომბრის რევოლუციის გავლენით ირანშიც გაიღვიძეს ახალმა ძალებმა. შესაძლებელი შეიქნა ქვეყნის განაზღვებაზე ფიქრი და ზრუნვა. შეიქმნა ახალი იდეებით შეიარაღებული რევოლუციური ორგანიზაციები. მაგრამ გაიღვიძეს რეაქციის შავმა ძალებმაც. ისინიც დაირაზმნენ და შეუტიეს ახლადწარმოშობილ, ჯერ ისევ სუსტსა და ხანგრძლივი ბრძოლისათვის მოუმზადებელ რევოლუციურ ძალებს. რევოლუციონერებმა თავიანთი მოქმედება ქალაქიდან მთებში გადაიტანეს, ღრეებსა და გამოქვაბულებს შეაფარეს თავი და სახელად დაირქვეს „ტყის ძმები“. მათი მეთაური ქუჩიქ-ხანი მოუმზადებული იყო რევოლუციისათვის და მოქმედებდა სტიქიურად, არ ჰქონდა მეცნიერულ საფუძველზე აგებული პროგრამა, რომელიც შეესაბამებოდა მშრომელთა მასების ინტერესებს.

მიუხედავად ამისა, პირველ ხანებში რევოლუციონერებს ბედმა გაუღიმათ. 1917—1918 წწ. ირანში ჯერ კიდევ იყო რუსეთის ჯარის

ნაშთები. ჯარისკაცები ყრიდნენ იარაღს და გარბოდნენ თავისი ქვეყნისაკენ. ქუჩიქ-ხანმაც სწორედ ამ დროს შეიძინა იარაღი და აღჭურვა თავისი რაზმი. რევოლუციონერები მალე დაეუფლნენ ირანის ჩრდილოეთ ნაწილს, რეშთის მიდამოებს. იმავე დროს გამოჩნდა რუსეთის ჯარის ოფიცერი ბიჩერახოვი. მან თავი მოუყარა ირანის ტერიტორიაზე გაბნეულ რუსეთის ჯარს, შეუთანხმდა ინგლისელებს და შეუტია ქუჩიქ-ხანს. ქუჩიქ-ხანს არ შეეძლო საკუთარი ძალით გამკლავებოდა მათ, ამიტომ ის იძულებული გახდა დაკავშირებოდა ენზელში მყოფ საბჭოთა რუსეთის სამხედრო რევოლუციურ კომიტეტს, რომლის განკარგულებაში იმ დროს იყო ძლიერი ფლოტი. ამ დაკავშირებამ გადაარჩინა ქუჩიქ-ხანი განადგურებისაგან, მაგრამ ფლოტის რევოლუციონერებთან ქუჩიქ-ხანის დაკავშირება დროებითი გამოდგა.

ვერც ბიჩერახოვი ეწია საწადელს, მის მიერ მოტყუებული ჯარი მალე გაიფანტა.

ამ დროს ამოქმედდა ინგლისის მიერ ინდოეთიდან მოყვანილი ჯარი და გამოჩნდა თვით რეზა-ხანიც, როგორც შაჰის ჯარის მეთაური. რეზა-ხანმა გაამაგრა თეირანისაკენ მიმავალი გზა და რევოლუციონერთა წითელ ბაიარაღს მთავრობის — „ლომისა და მზის“ ბაიარაღი დაუპირისპირა.

ამ ხანებშივე ჩამოყალიბდა ირანის კომუნისტური პარტია „ედელათ“. მოახლოებული საშიშროების გამო „ედელათ“ და ქუჩიქ-ხანის რაზმი შეერთდნენ. გამოვიდა გაზეთი „წითელი ირანი“, რომელიც მოუწოდებდა ერთობლივ ბრძოლას შაჰის ჯარის წინააღმდეგ.

მალე ირანში თავი იჩინა ახალმა ანარქიამ, რეზა-ხანის ჯარებმა წინააღმდეგობა ვეღარ გაუწია და რევოლუციონერთა ჯარები თეირანს მიუახლოვდნენ. მათი გამარჯვება და აჰმედ-შაჰის ჩამოგდება თითქოს საეჭვო აღარ იყო, მაგრამ უეცრად მოხდა განხეთქილება და რევოლუციური ჯარის ერთი მეთაურთაგანი ალი-ყურბანი ჩუმად მთავრობას შეურიგდა. ქუჩიქ-ხანის ჯარი შუაზე გაიყო, დასუსტდა, „ედელათს“ კი საკმაო ძალა აღარ შესწევდა, რომ თეირანზე გაელაშქრნა. დაიწყო რევოლუციონერთა უკანდახევა, დაქსაქსევა. ამან გზა გაუხსნა რეზა-ხანს. იგი 1921 წ. უომრად დაეუფლა ჩრდილო ირანის ზღვისპირეთს, ქუჩიქ-ხანის ჯარი კი დაიშალა. თვით ქუჩიქ-ხანი მთაში გაიქცა და გამოქვაბულში გაიყინა. მთავრობის მეომრებმა მას თავი მოკვეთეს და რეზა-ხანს მიართვეს.

აჰმედ-შაჰის პიროვნება რევოლუციაში არ ჩანდა. სამაგიეროდ რეზა-ხანმა შექმნილი ვითარებით მარჯვედ ისარგებლა და დამოუკი-

დებელი დიქტატორი გახდა. მან დიდი ამალით მიაცილა აჰმედ-შაჰი ზღვის პირამდე და ევროპაში გაისტუმრა იმ პირობით, რომ მის სა-
მეფო ვალდებულებას რეზა-ხანი შეასრულებდა და როდესაც ქვეყა-
ნა დაწყნარდებოდა მაშინვე უკან დაბრუნდებოდა. მაგრამ, როგორც
კი შაჰი ნავსადგურს გასცდა უკვე მაშინვე ამჟამად იყო, რომ თუ
უკან დაბრუნებას მოისურვებდა თავსაც დაკარგავდა ტახტთან ერ-
თად.

ამის შემდეგ უკვე რეზა-ხანმა ახალი ქული შეუქვეთა ლალეზა-
რის ქუჩაზე ერთ კავკასიელ ლეკ ოქრომჭედელს. ლეკი დიდად გახა-
ჩებული იყო და ასეთი საპატიო შეკვეთის ისტორიას ყველას სია-
მოვნებით უამბობდა. იგი მთელი დღეობით ჩაპკირკიტებდა ქუდს,
კერავდა, ალამაზებდა, ოქროს ლარტყებს ავლებდა გარშემო და
ბრილიანტებით სჭედავდა.

რეზა-ხანი, ამჟამად რეზა-შაჰი უსათუოდ რთული პიროვნებაა,
იგი წოდებით ხანია, მცირე წერა-კითხვის მცოდნე. ზოგიერთების
აზრით ის ხანი არც იყო, რადგან ხანის ღირსების შოვნა არც თუ ისე
ადვილია ირანში. რეზა-ხანი პირველად, როგორც დანამდვილებით
ამბობენ, ვიდრე უბრალო ჯარისკაცი იყო, ყარაულად მდგარა რუსე-
თის ბანკში. ამასთან იგი მეტად ღარიბიც ყოფილა, რასაც თითონაც
არ უარყოფს.

რეზა-შაჰი თურქია. იგი მაღალი ტანისაა, ბეჭფართე, შავგრემა-
ნი, შავი თვალწარბით და გრძელი ცხვირით, აქვს მრისხანე გამომე-
ტყველება. იგი ყოველთვის თვალეზადხრილია, თითქოს თავისი ჩექ-
მების ცხვირების მეტს არას ხედავს, მაგრამ ყური მახვილად უჭი-
რავს. ის უპასუხოდ არავის სტოვებს, სადაც სიტყვა არ სჭრის, იქ
საქმეს ჯოხითა და მათრახით აკეთებს. მას, როგორც ამბობენ, თავი
ნაპოლეონად აქვს წარმოდგენილი, უყვარს მისი პოზა; როცა დგას
გვერდზე არ იხედება, ნიკაპი დაბჯენილი აქვს გულის ფიცარზე, სა-
ხეზე მუდმივი ფიქრი და შინაგანი სევდა აწევს.

აჰმედ-შაჰის მოშორების შემდეგ აუცილებელი იყო ახალი სა-
ხელმწიფო აპარატის შექმნა. ამ მიზნით ირანის საზოგადოების
პროგრესულმა ნაწილმა წამოაყენა „ჯამჭურის“ ე. ი. რესპუბლიკის
დაარსების იდეა. პრეზიდენტობა თვით რეზა-ხანს შესთავაზეს და მა-
საც უარი არ განუცხადებია. ახმაურდნენ გაზეთები, ამოძრავდა ქუ-
ჩები. ქალებმაც კი პირი გააღეს და ჯამჭურის სახელს გაჰკიოდნენ.

1924 წელს 31 ოქტომბერს გაუქმებულ იქნა ყაჯართა დინას-
ტია. გადასწყვეტეს მეჩლისის „ჯამჭურით“, ე. ი. რესპუბლიკით შეც-

ვლა. ამ დღეს დაიკეტა ბაზარი, სასულიერო წოდებამ გამოიყვან ვაჟრების ურდო თავიანთი ცოლშვილით და შესძახეს: ძირს ჯამჭურაო! შეიქმნა არეულობა, ქრიაშული, ქალებისა და ბავშვების კივილი. მეჯლისის წინ აუარებელმა ხალხმა მოიყარა თავი, სადაც ღიღი ისტორიული აქტი უნდა მომხდარიყო. მოსაღამოვდა, მეჯლისის წევრებისა და შაჰის დიდებულთათვის გამზადებული სკამები ჯერ ისე ცარიელი იყო. ჯერ ეს სკამები უნდა გავსებულყო მომქმედი პირებით და შემდეგ რეზა-ხანიც მოვიდოდა პრეზიდენტის წითელ ლენტის მისაღებად. იყო მოუთმენელი ლოდიჩი. ნერვიულობა, რომ სრუები და მოწინააღმდეგეები ჯერ სათანადო აქტივობას არ იჩენდნენ, მაგრამ ცხადი იყო ყველას თავისი მოქმედების გეგმა წინდა წინ ჰქონდა შემუშავებული. და აჰა, გამოჩნდა რეზა-ხანის ეტლიც მან მშვიდობიანად გამოიარა ელექტრონით გაჩირალდებული და ხალიჩებით მოფენილი ქუჩები და მეჯლისთან მოვიდა, მაგრამ მას მისალმების მაგიერ ქვეები დაუშინეს. ზოგიერთები ამბობდნენ:—ქვთავში მოარტყესო. აიღია ყველაფერი, მეჯლისის კარები აღარ გაღებულა, რესპუბლიკის საკითხიც მიუყრდა. დაიბადა ახალი საკითხი:—რეზა-ხანი შაჰი უნდა გახდესო. ამან ბევრი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია. იყო დავა შაჰის ბრილიანტებიანი გვირგვინი ჯობდა თუ პრეზიდენტის წითელი ლენტი. როგორც ეტყობოდა რეზა-ხანი უარს არცერთზე ამბობდა, მაგრამ მის სურვილზე არ იყო დამოკიდებული ამ ახალ პოლიტიკაში გარეშე ქვეყნების ხელი იყო ჩარეული მათი ინტერესების მიხედვით. ბოლოს გაიმარჯვა შაჰობის იდეამ. ამბობენ — ეს მაქინაცია თვით რეზას მომხრეებმა მოაწყვეს, რესპუბლიკის იდეა თვითონ წამოაყენეს და თვითონვე დაუშინეს ქვეები რომ თავიანთი ფარული განზრახვები განეხორციელებინათ.

ამის შემდეგ ერთი წელიწადი დასჭირდა ირანის დიქტატორს სანამ სამეფო ტახტზე ავიდოდა.

პრეზიდენტის არჩევნების სავარაუდო დღის წინ მეჯლისმა დიდის ამბით გააუქმა ყაჯართა გვარეულობის სამეფო უფლება და შემუშავა კონსტიტუციის წინასწარი საფუძვლები, მაგრამ ხალხს მისი არც არაფერი გაეგებოდა და არც არას ეკითხებოდნენ. სასულიერო წოდება, რეაქციულად განწყობილი ხანები და ვაჟრები ძველ წესების აღდგენას მოითხოვდნენ. ჯამჭურის იდეა ჩააჩუმეს და რეზა-ხანის შაჰად კურთხევაზე ატეხეს განგაში, თან გადადგეს ახალი ნაბიჯები: ყაჯართა დინასტიის გაუქმების დღეს გაათავისუფლეს რამდენიმე პოლიტიკური პარტიმარი, ხალხის გულის მოსაგებად დაუტოლეს გირვანქა პურზე ნახევარი კაპიკი, ქალებს ნება მიეცათ ქალაქი.

მთავარი ქუჩის—ლალეზარის ორივე მხარეზე ეპეირნათ მამაკაცების გვერდით, ოღონდ არ ჰქონდათ მამაკაცთან დალაპარაკების უფლება. დიქტატორმა კი სასასლე გაწმინდა, ძველი შაჰის ქონებას ბეჭედი დაადო და სახელმწიფო საკუთრებად აქცია.

მზადდებოდა რეზა-ხანის შაჰად კურთხევის ნიადაგი. დაინიშნა უკანასკნელი დღეც. სამი დღის განმავლობაში წინდაწინ განუწყვეტელი ზეიმი იყო. მოედნები, ქუჩები, სახლების აივნები სავსე იყო ხალხით და მორთული ათასნაირი ხალიჩებით. ელექტრონის ფერადი ლამფებით იყო მოოქვილი სახლების კედლები, სინათლე არ ქრებოდა მთელი დღე და ღამე, ისროდნენ მაშხალებს, მოედნებზე და მეჯლისის შენობის წინ უკრავდა სამხედრო ორკესტრი. იყო ზეიმი, მაგრამ ზეიმი ხალხის ზედაფენების, მისი არისტოკრატიული და შეძლებული ნაწილის, შეიხების და მოღლების ზეიმი. უბრალო ხალხი გაცივრებული ბუზღუნებდა ქუჩებში, პირღია შესცქეროდა ამ ახალ „თამაშს“, მან არც კი იცოდა, რომ ყველაფერი მისი სახელით, მისი სარჩით კეთდებოდა და, ამ ზეიმს თუ დღეს რამე დააკლდებოდა, მასვე უნდა დაემატებინა შემდეგ.

1925 წლის 12 დეკემბერი დაედო საფუძვლად ახალი დინასტიის — ფეჰლევის დაარსებას; რეზა-ხანი შაჰი შეიქმნა, ირანის მბრძანებელი, მისი ბედის უშუალო გამგებელი. ამ საღამომ მშვიდად ჩაიარა. მხოლოდ 1925 წლის 30 ოქტომბერს, არეულობის დროს, როდესაც ჯამჭური უნდა დაეკანონებინათ, მეჯლისის წინ ვიღაცამ მოჰკლა გაზეთ „ნასიათის“ რედაქტორი, რომელიც შაჰის იღვას ეწინააღმდეგებოდა. მეკვლევი ვერ იპოვეს და მას, როგორც ხმა დადიოდა, არც არავინ ეძებდა.

მთავრობის ახალმა კანონმა გააუქმა შარიათის ბევრი მუხლი რომელიც დღემდე ხალხს უცვლელ-უქვდავი, ღვთისაგან საუკუნო სახელმძღვანელოდ ბოძებული ეგონა. შეიქნა გაწვრთნილი ჯარი, შემუშავდა რკინიგზის გასაყვანი გეგმები, ანგრევენ ძველ სახლებს და აფართოვებენ ვიწრო ქუჩებს, სადაც აქამდე სახედარი აქლემს გვერდს ვერ შეუვლიდა.

ყაჯართა დინასტიის უკანასკნელმა წარმომადგენელმა აჰმედ—შაჰმა რეზა-შაჰს ტახტის მიმტაცებული ყაჩაღი უწოდა. ამის პასუხად რეზამ მისი მემკვიდრე ვალიაჰდიც გააძევა ირანიდან.

1925 წლის 12 დეკემბერს ახლი შაჰი პირველად გამოვიდა ქუჩაში დახურულ კარეტაში მჯდარი სამი წყვილი ცხენის ყვერით, რომელსაც წინ და უკან ახლდა თეთრცხენიან მხედართა რაზმი წითელი ჩოხებით და თეთრი ტყავის ქუდებით. საკუთარ ფიქრებში გარ-

თული შაჰი ოდნავ წარბეზშეკრული იყო. უკან მოსდევდა ირანში მცხოვრები ყველა ეროვნების წარმომადგენელი თავიანთი ნაციონალური ტანისამოსითა და დროშებით. ქუჩები გაჰყვებოდა იყო ხალხით და ისმოდა „ზენდე ბად ფეჰლევი“ („იცოცხლოს ფეჰლევი“)!

ამის შემდეგ რეზა-შაჰ ფეჰლევი თეირანის ქუჩებს სერავდა ახალი ავტოთი, ჩვეულებრივი სამხედრო ფორმის ტანისამოსში გამოწყობილი. მას შიში და მეფური ამპარტავნობა არ ახასიათებდა, არც ოფიციალური გამყოლი ჰყავდა სიცოცხლის დასაცავად. მისი ბედი მხოლოდ ერთი ქართველ შოფერს ჰქონდა მინდობილი, რომელიც მართავდა მის ავტომობილს.

ირანში ახლა სხვა ქართველებიც არიან, მაგრამ მათში მხოლოდ ერთმა გამოიჩინა თავი. ეს არის ყოფილი ქართველი გენერალი კარგარეთელი. იგი ქართველი მენშევიკების ჯარში ყოფნის შემდეგ 1919 წ. ირანის საბჭოთა ჯარში ყოფილა, მაგრამ მალე გადაუხვევია გზიდან. პირველად ქუჩიქ-ხანის რაზმს მიჰყვებოდა, მისი დაშლის შემდეგ კი თეირანში დაბინავებულა როგორც ჩვეულებრივი უცხოელი მოქალაქე. იმ დროს აქ ცხოვრება ისევ აწეწილი იყო და ეკონომიურად საშინლად დაცემული. შიმშილობამ თურმე აუარებელი ხალხი გაწყვიტა. ქუჩებში ათასობით მკვდარი ეყარა. დიდი ოჯახის პატრონ გენერალს ცხოვრება გაუჭირდა. ის ყოველდღე გადიოდა ბაზარში და, მისივე სიტყვებით, შველოდა სახედრებისა და აქლემების ქარავნებს საპალნის ჩამოხსნა-აკიდებაში. იგი ასე შოულობდა დღეში ორიოდ ყრანს (ყრანი 20 კაპ.) და ინახავდა ოჯახს. ამასობაში მდგომარეობა შეიცვალა, რეზა-ხანმა ხელში ჩაიგდო სახელმწიფო ძალაუფლება და შეუდგა ჯარის ახლებურად ორგანიზაციას. აქ მას გამოადგა გენერალი კარგარეთელი. რეზა-ხანმა იგი დაიაპლოვა და შეადგენინა სამხედრო სახელმძღვანელოები. რეზა-ხანსა და მის თანამშრომლებს თვითონვე შეასწავლა სხვადასხვა სამხედრო წესები. სპარსულ ენაზე გამოიცა მთელი რიგი სამხედრო სახელმძღვანელოებისა, რომელთა ავტორი იყო „გურჯი ხანი“—კარგარეთელი. მისი ქალი შეირთო რეზა-შაჰის პირველმა სამხედრო ვეზირმა მურთაზა-ხანმა. გენერალ კარგარეთელს ამჟამად კარგად იცნობენ ირანში.

სპარსეთში ახლა ბლომად არიან სხვა ქართველებიც. ეს ხალხი. სამწუხაროდ, ან საზღვარგარეთ წასვლაზე ფიქრობს, ან კიდევ რაღაც იმედით ცხოვრობს, რომ საბჭოთა კავშირში პირობები შეიცვლება და საქართველოში დაბრუნების საშუალება მოგვეცემაო. ნათქვამია:—წყალწაღებული ხავსს ეკიდებოდაო,—ამ მშვიერ. ქუჩებში.

უსაქმოდ მოხეტიალე, ტანშემოცვეთილსა და დახმარებისათვის ხელ-
გაწვდილ ხალხს ვილაც აბრეყვებს რომ საბჭოთა რესპუბლიკაში
დღევანდელი წყობილება ან მალე შეიცვლება, ან სრულიად დაინგ-
რევაო.

ასეთს უსაქმო, გადასვეწილ ქართველებს ამჟამად თითქმის სპარ-
სეთის ყველა ქალაქში შეხვდებით.

ბევრ მათგანს სპეციალური ცოდნა არ აქვს. ამასთანავე, რაც
მთავარია, სპარსული ენაც არ იციან. ამის გამოა რომ ამჟამად სპარ-
სეთის მიწაზე ყველაზე უფრო საცოდავი გადახვეწილი ქართველე-
ბი არიან და არც იციან თუ როდის დაძლევენ თავიანთ უბედურებას.
ერთმა თავმომწონე ქართველმა ცოლი შეირთო, მაგრამ საცოლემ და
სიდედრმა იმის ნებაც კი არ მისცეს, რომ თუნდ ერთი ქართველი
მაინც მოეწვია ქორწილში.

ამ ათი და ოცი წლის წინათ ქართველები სპარსეთში სხვა საქ-
მეს აკეთებდნენ. მათ თვალსაჩინო როლი ითამაშეს სპარსეთის რევო-
ლუციაში, სათარ-ხანიდან დაწყებული ქეჩუქ-ხანამდე ისინი რევო-
ლუციას არ ჩამოშორებიათ. ამ რევოლუციური ბრძოლების შე-
სახებ მაშინ დიდი ფელეტონები იწერებოდა მუშა ვლ. მ-ძის მიერ,
რომელიც ამ რევოლუციის პირდაპირი მონაწილე იყო და, როგორც
იმ დროის მომსწრენი ადასტურებენ მანვე გახსნა პირველი მეჭლისის
პირველი სხდომა. ყველამ იცის აგრეთვე ამავე რევოლუციაში მო-
ნაწილე სომეხი ეფრემი, რომელსაც დღესაც ლეგენდარულ გმირად
იხსენიებენ. ზოგი ქართველი მაშინ დახოცილა ომში; ისინი გაუსვენ-
ებიანთ დიდი ზეიმიით. მათი სურათები ზოგიერთებს ახლაც აქვთ
შენახული და ხალისიანად მოგიყვებიან მათ გმირულ საქმეებზე.

ორი ასეთი სურათი მე მაჩუქა ერთმა ძველმა რევოლუციონერ-
მა რ. მოვსესიანმა. სპარსეთის დღევანდელ ცხოვრებაში კი ისინი
დავიწყებულნი არიან და მათ სახელებს მხოლოდ ისტორია თუ აღა-
ღგენს.

რეზა-ხანმა ადვილად დაიმორჩილა გავლენიანი ხანები, რომლე-
ბიც თავიანთ სამფლობელოში პატარა. შაჰებად ითვლებიან. ისინი
ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას და ზში-
რად იარაღითაც ებრძოდნენ მას. ამ ხანთა შორის ყველაზე ძლიერი
იყო ირანის არაბისტანის უდიდესი ჯეოდალი შეიხ-ჰეზელი, რო-
მელსაც თავის სამფლობელოში ორი მილიონი ქვეშევრდომი ჰყავდა.
სხვათა შორის, ეს ხანი ორ მილიონ ფუთ ინდისხურმას ყიდდა წე-
ლიწადში; შეიხ-ჰეზელს კარგად გაწვრთნილი, ინგლისური იარაღით
აღჭურვილი ჯარი ჰყავდა. მას ერთ დროს თვით თეირანის ტახტის

დაპყრობის იმედიც კი ჰქონდა, მაგრამ ბოლოს თეირანის ტყვეობა განიცადა. მის შვილებს რეზა-შაჰმა თეირანის ცენტრში მიუჩინა ბინა და კარებზე ღარაჯები დაუყენა რომლებიც ითვლიდნენ მათ მიერ გადადგმულ ყოველ ნაბიჯს.

რეზა-შაჰი სასტიკი და ფრთხილი კაცი იყო. ქუჩაში გავლის დროს თვალყურს ადევნებდა ისეთ კაცუნებსაც კი რომლებმაც პოლიტიკისა არაფერი გაეგებოდათ. ამბობენ, დიქტატორმა თურმე ერთხელ ავტოთი ქუჩაზე გაიქროლა; ქუჩაში იდგა სამი ახალგაზრდა ვაჟი, რომლებმაც შაჰს სალამი არ მისცეს. მათი ასეთი დაუდევრობა დიქტატორმა თავხედობად ჩათვალა, ავტომობილი გააჩერა და ორ მათგანს მათრახით გაუმასპინძლდა. მესამე „დამნაშავეს“ კი, ევროპული შლიაპა რომ ეხურა, ხელი არ ახლო.

მოხდა ასეთი შემთხვევა, 1924 წ. თეირანის ვაჭრებმა დიქტატორს ზეიმი გაუმართეს ერთი დიდი გამარჯვების შედეგად. ქუჩები ნოხებით მოჰფინეს და ელექტრონებით გააჩირალდნეს. ორკესტრი ასრულებდა აზიურსა და ევროპულ მუსიკას. ზეიმი დიდის აღტაცებით და სიტყვათა შადრევნებით დასრულდა. ამის შემდეგ, ძველი ჩვეულების მიხედვით დიქტატორს ძვირფასი საჩუქრები და ოქროს ფული მიართვეს ზონჩით. დიქტატორმა თურმე სასტიკი უარი განაცხადა საჩუქრის მიღებაზე, მაგრამ „გულუხვი“ ვაჭრები რომ უხერხულ მდგომარეობიდან გამოეყვანა ამ თანხით, მისივე ბრძანებით, გლახაკთა თავშესაფარი გახსნეს ქალაქგარეთ. მერე მოსდგნენ და თეირანსა და მის მიდამოებში რაც გლახა იყო სულ ერთად მოაგროვეს პოლიციის საშუალებით. მართალია ზოგმა მათგანმა ასეთი „წყალობა“ თავისუფლების შეკვეცად ჩასთვალა და იქ წასვლაზე უარი განაცხადა, მაგრამ ისინი ცემა-ტყეპით შერეკეს თავშესაფარში, სასმელ-საჭმელი მისცეს და მომვლელებიც მიუჩინეს.

ამ ღონისძიებამ პირველად დიდი ეფექტი მოახდინა. რადგან გლახათა სიმრავლის გამო ხშირად ქუჩაში გავლა ჭირდა. ისინი გარს შემოესეოდნენ გამვლელს, განსაკუთრებით უცხოელებს და მოწყალებას თხოვდნენ თავის მომაბეზრებლად. უარის შემთხვევაში მაინც არ ეშვებოდნენ:—მაშ ვალად დარჩეს სახვალაოდო და მეორე დღეს უსათუოდ მოგაგონებდნენ:—თქვენ გუშინ ამა და ამას შეგვპირდითო.

და აი, ასეთი გლახების მოშორება მართლაც საჭირო იყო. ქუჩა მიწყნარდა. თუ კიდევ სადმე გამოჩნდებოდა გლახა მასაც კურდღელივით იჭერდნენ და თავშესაფარისაკენ მიარბენინებდნენ. პოლიციის ასეთი თავგამოდებული მოქმედებით შეშინებული გლახები

პირველ ხანებში თვითონ მიდიოდნენ თავშესაფარში და „მორჩილებას“ აცხადებდნენ. მით უმეტეს, პირველად თურმე გემრიელი ფლავი მზადდებოდა მათთვის, ეს კი პოლიციურ ზომებზე უფრო სჭრიდა. თავშესაფარი მალე გაივსო და ეს არც თუ ისე პატარა საქმე იყო, დიდი დღე რომ ჰქონოდა.

რამდენიმე კვირის შემდეგ თავშესაფარი დაიცალა და გლახები ისევ მოევლინენ თეირანის ქუჩებს. ისინი ჯერ კუთხეებს ეფარებოდნენ პოლიციელის შიშით, მაგრამ მალე ეს შიშიც დაკარგეს. ჩიოდნენ:—იქ რა გაგვჩერებს ფლავის ულუფა შეამცირესო.

მაშინ მთავრობამ გამოსცა ახალი კანონი, რომლითაც აკრძალული იქნა ქუჩაში მათხოვრობა. ვინც ამ კანონს დაარღვევდა სასტიკად დაისჯებოდა. ამის შემდეგ გლახები ისევ ცუდ მდგომარეობაში ჩაცვივდნენ—თავშესაფარიც დაკარგეს და „ქუჩის თავისუფლებაც“. მაგრამ თურმე არ არსებობს ისეთი კანონი, რომლის შემოვლა არ შეიძლებოდეს. გლახებმაც მოახერხეს ახალი კანონის კანონიერი დარღვევა. ყოველმა მათგანმა თითო-თითო კოლოფი ასანთი დაიჭირა ხელში და ახლა ქუჩას „ვაჰრად“ მოევლინა:—ინებეთ ბატონო იმაზე ნაკლებად, როგორც ღუქნებში ყიდულობთ და რასაც ზედმეტს მაჩუქებთ ეს თქვენი ნებააო!—გაპყვიროდნენ ისინი. ამ ზერხმა მშვენივრად გასჭრა: ვაჰრობის წესიც დაცული იყო და კანონიც. ბოლოს ასანთსაც დაანებეს თავი და ძველებურად დაიწყეს ქუჩა-ქუჩა წანწალი და მოწყალეების თხოვნა.

რეზა-შაჰის ტახტზე აყვანას მეჯლისის ორას სამოც დეპუტატიდან ხმა მისცა ორას ორმოცდა ჩვიდმეტმა, სამმა თავი შეიკავა თუმცა ამბობენ, ეს სამი კაცი იმ დროს სხდომას არ დასწრებიანო. არჩევნების წინა დღით გამოვიდა რეზა-ხანის სურათი. მას გარშემო უსხდნენ მითითური ჯემშიდი და ნადირ-შაჰი, წინ ედგა ჯავშნიანი ავტომობილი და ჯარისკაცები. ღრუბელთა ქულებიდან გამოდიან ანგელოზები, რომელთაც მოაქვთ სამეფო გვირგვინი. ეს არის მომავალი ირანის სიმბოლური გამონახატულება.

შაჰად კუთხევის პირველ დღეებში მეჯლისის წევრებმა მას ძვირფასი საჩუქრები მიართვეს და ის სოფლები დაუმტკიცეს, რომლებიც წინათ გაძევებულ აჰმედ-შაჰს ეკუთვნოდა. ყოფილმა ქართველმა კომერსანტმა ა. ხოშტარიამ ახალ შაჰს მიუძღვნა იტალიური ხელოვნების მარმარილოს ქანდაკებები, რომელიც დიდ ღირებულებას შეადგენდა. რეზა-შაჰმა კომერსანტს მადლობა გადაუხადა და დასძინა: —მე ჯერ ისეთი სასახლე არა მაქვს, რომ ასეთი ძვირფასი ნივთები დავაღაგო, მალე ავაშენებ ახალ სასახლეს და როდესაც ამ ქანდაკებებს შიგ მოვათავსებ, ნადიმზე შენც დაგპატიებო.

ამჟამად შაჰი უმდიდრეს მოქალაქედ ითვლება. ზოგიერთების მტკიცებით მას გარდა აუარებელი სოფლებისა სამოც მილიონზე მეტი თანხა აქვს ოქროთი.

ტანისამოსის რეფორმა

ახალმა მთავრობამ ხალხის გავერობელება, უპირველეს ყოვლისა, ტანისამოსის გამოცლით მოინდომა. სავალდებულო გახადეს, რომ ყოველ მოქალაქეს ევროპული ტანისამოსი ჩაეცვა. ამ ამბავმა დიდი აურზაური გამოიწვია.

—როგორ უნდა დაჯდეს და ადგეს კაცი, როგორ უნდა დაიქუქოს დღეში ხუთჯერ, როგორ უნდა ილოცოს?—ეს იყო ირანელ მოქალაქეთა მთავარი სალაპარაკო, როდესაც მთავრობამ ტანისამოსის კანონი გამოსცა.

პირველად მთავრობის დადგენილებას ყურადღება არავინ მიჰქცია, ამბობდნენ:—კანონი ბევრი დაწერილა, მაგრამ მისი ამსრულებელი არავინ არისო. ისინი ატარებდნენ ფართო შარვალს, კრელ ახალბურთს, რომელიც კოჭებამდე სწვდებოდა, მოწლარეულ გივეს შიგ უწინდოთ შედგმული ფეხებით, რაც, რასაკვირველია, უფრო ადვილი იყო შეჩვეული ადამიანისათვის.

—ოჰ, როგორ უნდა გავიხადოთ ზონარებიანი ტუფლები ყოველი ლოცვის დროს, როგორ მოვასწროთ ჩაცმა-გახდა მზის ჩასვლა ამოსვლას, მზე დღეში ხუთჯერ ხომ არ ამოვა? არა, არა, მთავრობა გაგვისულელდა, ღმერთი აღარა სწამს!—ყვიროდა ძველი ფანატიკოსი.

არავის ეგონა თუ ასეთი კანონი ცხოვრებაში გატარდებოდა.

ტანისამოსის რეფორმა მთავრობამ ქუდიდან დაიწყო. ახალი ქუდი ჭერ თვითონ მთავრობის მოხელეებმა დაიხურეს და მერე ყველასათვის სავალდებულო გახადეს. ახალ ქუდს სახელად „ფეჰლევკა“ დაარქვეს. აქ თითქოს არაფერი იყო ახალი, ჩვეულებრივ „ქოლას“ კარტუზი გაუკეთეს და იგი ევროპულ ქუდს დაემსგავსა.

მაგრამ ძველ ქუდს, სანამ მთავრობა მის განახლებას განიზრახვდა, თავისი წინამორბედი-რეფორმატორი ჰყავდა, რომელმაც რამდენიმე წლით დაასწრო მთავრობას.

ეს იყო ახალგაზრდა მოწინავე ირანელი, რომელიც ამ ბოლო დროს „რუსეთ-სპარსეთის“ ბანაკში თანამშრომლობდა.

ადრე ირანელი მხოლოდ შავ ქუდს იხურავდა, ზაფხული იყო, თუ ზამთარი. თეთრ ტანისამოსს თუ ჩაიცვამდა. ისიც ძალიან იშვიათად, ქუდი მაინც შავი უნდა ყოფილიყო.

და აი, ამ ახალგაზრდამ, მიუხედავად საზოგადო ჩეულებისა თეთრ ტანისამოსზე თეთრი ქუდი დაიხურა. ეს მოხდა თავრიზში. გამვლელები ჭერ გაკვირვებით მისჩერებოდნენ მას შემდეგ გაკვირვება შიშმა და მრისხანებამ შესცვალა:

—ვის გაუგონია თეთრი ქუდი? ეს ვილაყაა დიდი უღმერთო ან მთავრობის მოღალატე იქნება!—ამბობდა ხალხი და ახალგაზრდას გარს შემოესივნენ. იგი ხელების ქნევით უმტკიცებდა მათ რომ თეთრი ფერი საშიში არ არისო, რომ თეთრი ფარჩა უფრო გრილია, რადგან მზის სხივები მასზე ნაკლებად მოქმედებს და, ყოველ შემთხვევაში, შავსა და თეთრს სიმძიმე ერთი და იგივე აქვს და ამით ადამიანის თავი ზედმეტად არ შეწუხდებაო, რომ მას სწამდა ღმერთი, როგორც ყოველ მუსლიმანს და პატივს სცემს შაჰის უდიდებულესობას.

ახალგაზრდას ენა უქრიდა, ის კიდევ ბევრს ილაპარაკებდა, მაგრამ მის გარშემო ბრბო მოგროვდა ატყდა ყვირილი, ხმაური, შეჩვენება და მუქარა.

—ვინ არის ეს ურწმუნო, დაიპირეთ, სცემეთ, წაართვით ქუდი! —გაპყვიროდა აღელვებული ხალხი.

ახალგაზრდა მიხვდა, რომ მას ახლა ვერაფერი უშველიდა, ქუდი გადააგდო, ხალხიდან გამოძვრა, ეტლში ჩაჯდა და სახლისაკენ მოუსვა.

ეს იყო წინანდელი შაჰის დროს. ჯალალ-ზადეს რეფორმა ნაადრევი გამოდგა. გაიარა დრომ და ეს ამბავი დავიწყებას მიეცა. მაგრამ მისი იდეა ახალმა შაჰმა ხელაწლა წამოაყენა. მას ახლა ძალაც ჰქონდა, ზარბაზნებიც, ჯავშნიანი ავტომობილები და თვითმფრინავებიც. შაჰს ეგონა რეფორმას ადვილად გაატარებდა, მაგრამ მასაც დიდი სიძნელეების გადალასვა დასჭირდა.

შაჰმა ახალი ქუდი ჭერ თვითონ დაიხურა, შემდეგ თავის სამხედრო პირებს დაახურა. კარგა ხანს დადიოდნენ ქუჩაში, მაგრამ ხმის გაცემას ვერავინ ბედავდა. გაიარა დრომ და მათ წამბაძველები გამოუჩნდნენ. ესენი იყვნენ ახალგაზრდები რომლებსაც შესაძლებელია ახალი კულტურა იმდენად არ აინტერესებდათ რამდენადაც ახალი მორთულობა. მათი მოქმედება არ მოეწონა სასულიერო წოდებას, რომელთა შეხედულებით, ყოველი მოქალაქე „მეჩეთის საკუთრებაა“, მისი გზიდან გადახვევა კი დაუშვებელია, ამის გამო მოეწყო პროვოკატორთა ორგანიზებული გამოსვლები. რამდენიმე ახალგაზრდას სცემეს ქუჩაში, ქუდები წაართვეს და დაუხიეს. ამის შემდეგ მართლაც ველარავინ ბედავდა ახალი ქუდით ქუჩაში გამო-

სვლას. კონსერვატორებმა დროებით გაიმარჯვეს. მაგრამ მთავრობამ სხვა გზით შემოუარა ამ საკითხს. მან ახალი ქულის დახურვა სავალდებულო გახადა სახელმწიფო მოხელეებისათვის. უკან დახვეა აღარ შეიძლებოდა. ვინც არ დაიხსურავედა დათხოვნა ელოდა.

მალე აჰრელდა ქალაქის ქუჩები. სახელმწიფო მოხელეებს თავისუფალი მოქალაქეებიც მიემატნენ. ახლა თვით მთავრობამ შეუტია კონსერვატორებს. დაიწყო ქუჩაში მათი ღვენა, გამოუშვეს მარჯათა ბიჭები, ისინი ვისაც ძველი ქუდით დაინახავდნენ მისცივდებოდნენ და აბურთავედნენ.

ხშირი იყო შემთხვევა: მოდის ქუჩაში უქედო კაცი, მას ჯერ ახალი ქუდი არ შეუძენია, ძველი კი ხალათ ქვეშ უბეში აქვს დამალული, რადგან ეშინია ხიფათს არ გადაეკიდოს, არ წაართვან, არ სცემონ.

მარჯათა ბიჭები უმთავრესად მოღების ჩალმებს ემტერებოდნენ. ხშირად მოლა თავლია გარბოდა, ხოლო მის ჩალმას ხელიდან ხელში დააფრიალებდნენ ქუჩაში.

ახლა ძველქუდიანებს ეშინოდათ ქუჩაში გამოსვლისა. მექუდეებს გამოუცხადეს, რომ მათ აღარ დაემზადებინათ ძველი ფასონის ქუდები.

ბევრი მაინც ჯიუტობდა, არ უნდოდა ახალი ქუდის დახურვა. ასე მოიქცა ცნობილი ისტაჰანელი ვაჭარი ბონევედარი. მან მიატოვა თავისი სავაჭრო და ორი თვე გარეთ არ გამოსულა. მის საქმეებს ნოქრები და დალალები აწარმოებდნენ მთელი ღლე. სადამოს ანგარიში სახლში უნდა მიეტანათ. კარგა ხანს გაგრძელდა ასე. ბოლოს მან შაჰს მიმართა თხოვნით:—ძველი ქუდის ტარების ნება მომეციო, მაგრამ შაჰმა ნება არ ღართო. ვაჭარმა მხოლოდ მესამე თვეზე გაბედა ახალი ქუდის დახურვა და გარეთ გამოსვლა.

ამ ახალი ქუდის გამო მშობლებმა თავიანთი შვილები სკოლაში აღარ გაუშვეს:—არც მაგათი ქუდის დახურვა გვინდა, არც მაგათი სწავლაო! საქმემ სერიოზული ხასიათი მიიღო, სკოლები დაცარიელდა, მაგრამ უსწავლობას ისევ ქუდების დახურვა არჩიეს.

გაიმარჯვა მთავრობამ, მაგრამ ავღანისტანის აჯანყების დროს. როდესაც ამანულა-ხანი გააძევეს, ქალაქ შირაზში, რეაქციონერებმა მოღების მეთაურობით, მთელი ქალაქი ხელში ჩაიგდეს. ვისაც ახალი ქუდი ჰქონდა წაართვეს და უშველებელი კოცონი დაანთეს.

ეს აჯანყება მალე ჩააქრო მთავრობამ. გაიმარჯვა ჯალალ-ზადეს იდეამ მთავრობის დახმარებით, ქუდის დახურვამ მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა მაგრამ თეთრი ფერი მაინც მიუღებელი დარჩა.

ქუდის რეფორმას მალე მოჰყვა ტანისამოსის რეფორმაც. ამან ხელახლა გამოიწვია არევ-დარევა. ხელახლა აყაყანდნენ რეაქციონერები. ტანისამოსის გამოცვლას დიდი თანხა უნდოდა. ღარიბი ხალხისათვის კი ეს შეუძლებელი იყო. მაგრამ მეტი გზა არ იყო. ამასთანავე, აუცილებელი შეიქნა ევროპულად თავის გაკრეჭვა და. რაც უფრო იშვიათი იყო მათს ცხოვრებაში, სკამზე ჯდომა.

სკამი იშვიათი მოვლენა იყო ოჯახში. ირანელები მიჩვეული არიან ფეხმოკეცილი ძირს ჯდომას. მათი ტანისამოსიც სწორედ ძირს დაჯდომასთან იყო შეფარდებული. და აი, როდესაც კოსტუმი და ტუფლები ჩაიცვა კაცი ძირს ველარ დაჯდა. საჭირო შეიქნა სკამების და ამასთანავე ერთად სასადილო მაგიდის შეძენა.

ამგვარად გაეევროპელდა ხალხი. ბევრს მართლაც კარგი კოსტუმი და პალტო აცვია, აქვს ხელთათმანები, კალოშები, ხელში „ტროსტი“ უჭირავს, თმა კონტად აქვს გაკრეპილი. ირანელს ამისთვის ახლა აღარავინ ედავება, პირიქით, ბევრიც რომ ეხვეწო ძველს აღარ მიიკარებს. ამ შემთხვევაში თურმე დიდი როლი ითამაშეს ქალებმა. მათ ძალიან მოსწონდათ „ფრანგის“ ტანისამოსი და თავიანთი ქმრები არ მოასვენეს:

— გინდა თუ არა ახალი „ქოთი“ (პიჯაკი) ჩაიცვიო!

გლეხი

ახალი კანონი ბევრ რამეს შეეხო, ხოლო გლეხს კი არა. მთავრობამ გლეხი უყურადღებოდ, ხელშეუხებლად დასტოვა.

ირანის მოსახლეობის 75%-ს გლეხები შეადგენენ. ეს არის ძალა, რომელზედაც დამყარებულია სახელმწიფოს მთელი სიმძიმე. ამ 75%-დან მიწის მესაკუთრე 10% თუ იქნება, დანარჩენი გლეხები ეკუთვნიან ხაზინას, ფეოდალებს, ვაჰრებს, სასულიერო წოდებას, მეჩეთებს და შაჰს. ყველაზე დიდად მემამულეები ყოველთვის შაჰები იყვნენ. შაჰისათვის წინათ მიწის შეძენა ადვილი იყო, მას თუ რომელიმე ადგილი მოეწონებოდა იკითხავდა:—ვისია ეს მშვენიერი ადგილიო?

—თქვენო, თქვენო უდიდებულესობავ!—ეტყოდნენ მისი ნაზირ-ვეზირები და. ამის შემდეგ, ეს ადგილი შაჰის საკუთრება იყო. გლეხისა და მიწის შეძენა ფულით ისევე ადვილად შეიძლებოდა როგორც ყოველი სავაჭრო საქონლისა. ფეოდალური ფორმაციის რღვევის ხანაში ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა გაღარიბებული ფეოდალის მიერ მიწების მთლიანად ან ნაწილობრივ გაყიდვა მასზე მსხდომი გლეხებიანად.

გლესს თითქოს უფლება აქვს გამოიცვალოს ბატონი, მაგრამ იგი იმდენად არის დამოკიდებული ბატონზე, რომ სინამდვილეში ეს შეუძლებელი ხდება.

ირანი უწყლო ქვეყანაა. მოურწყველად, მაზანდარანის გარდა, თითქმის არსად არაფერი მოდის; თუ წყალი არის მიწა ყოველთვის იზოვდება. ვისაც წყალი აქვს, მიწაც მისი არის. კაცს ჯერ კაპიტალი უნდა ექნეს რომ წყალი შეიძინოს, მიწაში კი შეიძლება გროშიც არ გადაიხადოს, პირიქით, სახელმწიფოსაგან მიიღოს სამუდამოდ თუ არა, დროებით მაინც. ირანის სიღარიბე სწორედ ამ უწყულობაში გამოიხატება. მთელ ირანში არ მოიპოვება არც ერთი მდინარე, რომელიც ჩვენს რიონს შეედრებოდეს სიდიდით. ცოტაა პატარა მდინარეებიც, ან კი რა მდინარე უნდა წარმოშვას იმ მთებმა, რომელთა თხემებზე არ მოიპოვება ხის ნატამალი და სხვა არაფერი იზრდება გარდა ეკლიანი ბალახისა, სადაც ათ კილომეტრზე დაინახავთ გაქცეულ შველს, რომელიც დასამალავად სხვას ვერაფერს პოულობს გარდა კლდეების ღრანტეებისა.

ყველა მდინარე სახელმწიფო საკუთრებას შეადგენს, იზარჩება მოსარწყავად და ზედ არის დაწესებული განსაკუთრებული გადასახადი. მაგრამ ყანების მორწყვაში მთავარი ადგილი მაინც ხელოვნურად გაყვანილ ქებს უჭირავს, რომლებსაც ირანელები „ქარიზებს“ უწოდებენ. ყოველ გაშლილ ველზე, თუ კი წყლის გეზი მოსდევს, ამოღებულია რამდენიმე ათეული ქა, რომლებიც გამწყრივებულია თვალუწვდენელ სიგრძემდე. ყოველი ქა შეერთებულია ერთი მეორესთან მიწაში რამდენიმე მეტრის სიღრმეზე გაყვანილი ხვრელის საშუალებით. ამ მიწისქვეშა არსს მიყვება წყალი ერთი კიდან მეორეში და გადის ბოლომდე, უკანასკნელ ქაში ღელესავით გამოქუხს და შემდეგ ნაწილდება მოსარწყავ ადგილებზე.

ასეთი წვალეებით წყლის შოვნას დიდი შრომა და დიდი კაპიტალი უნდა, ამიტომ ქარიზები უმთავრესად გაჰყავდათ გლეხების საშუალებით. ვისაც ბევრი გლეხი ჰყავდა, მას ბევრი წყალი ჰქონდა. მასასადამე, ბევრი მიწა, ბევრი მოსავალი და ბევრი სიმდიდრე. ბატონი ყმას ამუშავებდა მუქთად, ანგარიშს არ უწევდა მის შრომასა და დროს.

ირანელი გლეხი მეტად გამრჩე და მშრომელია. მას წელიწადში ორი მოსავალი მოჰყავს ერთსა და იმავე ადგილზე. დიდი სიცხეები და ხანმოკლე ზამთარი ხელს უწყობს მის შრომას. როდესაც პურს მომკის ის უსათუოდ თესავს ქერს, კიტრს, საზამთროს, ფეტვს და სხვა ამისთანებს, რომლებიც ადვილად მწიფდება დაზამთრებამდე.

ამას გარდა, გლეხს აუარებელ დროს ართმევს სარწყავი ქების ამო-
ღება და მათი მიწისქვეშა შემაერთებელი არხების გაყვანა. მთელი
მიდამო გვირაბებადაა ქცეული. მიღიხართ ვაკე ადგილებზე და ფე-
ხებქვეშ, დედამიწის გულიდან მოისმის რაღაც გაურკვეველი გუგუ-
ნი. ეს სარწყავი არხია, რომელიც თვალით არ სჩანს, მაგრამ მთელ
მდინარეს შეიცავს და რამდენიმე ათეულ ვერსზე მიედინება. ეს გვი-
რაბები საკვსა აგრეთვე ნადირებით: მგელი, მელა და ტურა, რომ-
ლებიც ზაფხულში მწვავე სიცხეს ემალებიან, ხოლო ზამთარში კი
სიცივეს ამ გვირაბებში აფარებენ ხოლმე თავს. თვით გარეული
მტრედებიც კი ქების სიღრმეში ბუდობენ და მხოლოდ საღამოს
ამოდიან თავიანთ მყუდრო სამყოფებიდან.

„წყალი სულია დედამიწისო“—ამბობს ირანელი და მის ერთ
წვეთსაც არ დაკარგავს თუ გარემოებამ ხელი არ შეუშალა. თუ სად-
მე ნახევარი კუბური მეტრი წყალი დგას, ის ადგილი წმინდა ადგი-
ლად ითვლება, წყალი თუ მოძრაობს, მიედინება მას ირანელი დასა-
ლევადაც არ დაიწუნებს.

წყლის სიმცირე მძიმე ტვირთად აწევს კისერზე გლეხობას.
გლეხი უფლებრივად კიდევ უფრო დაჩაგრულია. მას ჰყავს „ქედხუ-
და“ (მამასახლისი) და „რიშეფიდეზი“ (მოსამართლეები), მაგრამ
ესენი მისთვის არაფერს აკეთებენ, მოქმედებენ თავის თავისა და
მთავრობის სასარგებლოდ. საერთოდ კი გლეხების კანონმდებელი ის
არის, ვინც სამუშაო მიწას აძლევს. აჰ ათი თხუთმეტი წლის წინათ
ბატონს შეეძლო გლეხი სიკვდილით დაესაჯა, ამისთვის მთავრობა
ბატონს იშვიათად თუ დასჯიდა. ასეთი ამბავი ვერ მიაღწევდა უზე-
ნაეს სასამართლომდე, რომელიც შაჰისა და მოღების ხელში იყო.
ასეთი თვითნებობა ახლაც არის ზოგ ადგილებში, სადაც ახალ კანო-
ნებს ჯერ კიდევ ვერ მიუღწევია. დანამდვილებით ამბობენ, რომ
ერთმა ხანმა, ამ თხუთმეტიოდე წლის წინათ ჩამოადრჩო თავისი
„ურჩი“ გლეხი და ამაზე მას პასუხი არ უვიაო.

საუკუნეთა განმავლობაში გლეხი შევლას არავისაგან მოელო-
და, გარდა ღმერთისა, ამიტომ ჩაუვარდა იგი ხელში მოღებს და ახუნ-
დებს, ამიტომ იჩენავს თავს რამაზანის მისტერების დროს.

გლეხი მოლას აძლევს თავისი მოსავლის 5%-ს, რასაც ზაქათს
ეძახიან. ეს გადასახადი თითქოს ნებაყოფლობითია, მას თითქოს და-
რიბთა სასარგებლოდ იხდიან, ნამდვილად კი მოღების ჯიბეში ჩა-
დის. მორწპუნე გლეხი თვითონ მოიკლებს და მოლას ვალს კი გადა-
იხდის.

თავისებურია მემამულისა და გლეხის დამოკიდებულება მოსავლის განაწილებაში. ბოგანო გლეხი მხოლოდ თავს ირჩენს ბატონთან მუშაობით. გლეხს თუ ხარები ჰყავს და თესლიც აქვს, მოსავლის ორ წილს აიღებს და ბატონს მესამედს დაუტოვებს; თუ ხარები ჰყავს და თესლი არა აქვს, მაშინ პირობა იცვლება; მემამულე მოსავლის ნახევარს მიიღებს. თუ გლეხს არც ხარი ჰყავს და არც თესლი, მაგრამ კარგი მუშაა, ის მიიღებს მოსავლის მესამედს. საერთოდ კი, სხვადასხვა ადგილზე სხვადასხვა პირობებია, იმის მიხედვით. თუ როგორი მოსავლიანი ადგილია ან როგორი ბატონი. ფულადი ხელფასი იშვიათია, თუმცა, ყოველ შემთხვევაში. ის არ აღემატება ორ აბაზს ღლიურად. როგორიც უნდა იყოს პირობები, გლეხი მაინც ბევრადაა დამოკიდებული მემამულეზე. ხშირად გლეხს არ ყოფნის სარჩო და იგი სესხულობს მებატონისაგან მომავალი წლის მოსავლის ანგარიშში. ამრიგად, იგი ისეთ ბაღეში ეხვევა საიდანაც თავს ვეღარ დაიძვრენს. მემამულე მას ხელს აღარ გაუშვებს სანამ ვალი არ გაუსტუმრებია. ამის გამო გლეხი იძულებულია ემსახუროს მას არა მარტო მიწის მუშაობით, არამედ ბაზარზე უნდა უზიდოს ქირანახული, დაუფქვას, გამოუცხოს და ა. შ.

ქირანახულით დატვირთულ ათობით და ასობით ცხოველს მიერეკება გლეხი ბაზრისაკენ. გლეხმა იგი უნდა გაყიდოს და ფული ბატონს ჩააბაროს. ქალაქში მიმავალი გზები სავსეა ასეთი ქარავნებით. მგზავრობისას ხშირად უნდა გადაღვე გზის გადაღმა და ელოდო სანამ ეს დაუსრულებელი ქარავანი არ გაივლის. ნისლივით გეხვევა და გახრჩობს ქარავნისაგან აყენებული მტვერი. ყვირილი, ღრინცელი, ზარების რაწყუნი და ათასნაირი ხმაური ყურთა სმენას გართმევთ. მაგრამ ქარავანს თავისი ადამი აქვს და თქვენ იმას ვერ დაარღვევთ. ის მიდის და მისდევს ფეხშიშველი გლეხი რამდენიმე დღის სავალზე. მას მიაქვს ჩვარში გამოხვეული პური და სადაც წყალი შეხვდება იქ დანაყრდება.

მექარავნეები იძინებენ ღლე და მიდიან ღამ-ღამობით, როდესაც სიგრილეა. ათას ფათერაკს შეეყრებიან სანამ თავის დავალებას შეასრულებენ. გლეხებს წინ ხედებიან მხეცები და ავაზაკები, თან სდევს ნაკვერჩხალივით მწველი მზე და უდაბნოს კუდიანი ქარები, რომელიც ყველაფერს ჰაერში აიტაცებს რასაც მოასწრებს.

გლეხები ხშირად იღუპებიან ასეთი მგზავრობის დროს, ვერ შევლის მათ გულზე შებმული დაეღაჟები, ავგაროზები და ყურანიდან ამოღებული ლოცვები.

როგორც ჩანს, ირანში გასული საუკუნეებიდან არა კქონიათ გლეხების რაოდენობის სტატისტიკური აღწერა, არ უწარმოებიათ მათი მეტრიკული აღნუსხვა. აქ ხალხი არ ატარებდა გვარს. ყველაფერი კეთდებოდა ვარაუდით, რადგან ასეთი ანგარიში. აღრიცხვა, მიაჩნდათ დიდი ცოდვის ჩადენათ. თავის წლოვანებას სწორად ბერი ღღისაც არ გეტყვით, თუმცა ისეთი გლეხიც იშვიათია, რომელმაც სწორად იცოდეს თავისი წლოვანება, რადგან იგი განგებ ივიწყებს თავის დაბადების დღეს. როდესაც ვინმე მდაბიოს შეეკითხებით წლოვანების შესახებ, ის ჯერ გაკვირვებით შემოგხედავთ, მის სახეზე რაღაც შიშსა და უნდობლობას წაიკითხავთ:—რად უნდა ჩემი წლოვანება? ალბათ რაღაცას მატყუებდნენ,—ფიქრობს ის და სიტყვას ბანზე აგიგდებთ, ყოველ შემთხვევაში დაბეჭდვით არაფერს გეტყვით.

ძველად ეს არავის აკვირვებდა: ვის რაში ეპიტნავენოდა გლეხის წლოვანება? გლეხისათვის. უპირველესად ყოვლისა. საჭირო იყო ჯანმრთელობა, რომ მეტი ემუშავნა მებატონის სასარგებლოდ. მაგრამ დრო შეიცვალა, გაჩნდა ახალი მთავრობა, საჭირო შეიქნა სახელმწიფოს დაცვა „შინაური და გარეშე მტრებისაგან“, აუცილებელი გახდა ქარის შექმნა. ქარში გასაწვევ კაცს გვარი უნდა ჰქონოდა, თორემ შესაძლებელია ერთ რომელიმე ასეულში ორმოცდაათი ყოლამ ჰოსეინი მოგროვილი იყო. ამასთანავე ერთად საჭირო შეიქნა წლოვანების განსაზღვრაც.

მთავრობამ გვარის დაწესების რეფორმა მალე და ადვილად შემოიღო, ხოლო ქარისკაცთა გასაწვევ ასაკად 21 წელი დააწესა. მაგრამ ძნელი გასარკვევი შეიქნა ვინ იყო ოცდაერთი წლის, ვინ მეტის, ან ვინ ნაკლების. ამიტომ ქარში ზოგი თვრამეტი წლის მონებდა, ზოგი ოცდახუთისა და მეტის. შეწუხდა ქარისკაცობის ბეგარას უჩვეულო გლეხობა. სოფლის გაშორება ხალხს დიდ უბედურებად მოეჩვენა. ეს უბედურებად გადაიქცა ქალაქის მცხოვრებთათვისაც. დაიბადა საერთო ეჭვი:—რათა მაინცდამაინც ოცდაერთი წლის ბიჭები მიჰყავთ ქარში და არა ოცდაათისა, მთავრობას ეტყობა რაღაც ფარული განზრახვა აქვს, ვინ იცის ჩვენს ბიჭებს რას უშვებიანო!

ამ პროვოკაციამ მალე გაიდგა ფენი. ასეთ ეჭვს იმეტი პირებიც კი გამოსთქვამდნენ, რომლებსაც თავი ინტელიგენტად მოჰქონდათ. ბევრმა სოფლიდან თავიანთი შვილები აღარ გამოუშვეს. საქმე აჯანყებამდე მივიდა; მთავრობამ ისინი ადვილად დაიმორჩილა, მაგრამ კურონოზები მაინც არ მოიშალა.

—რეზა-ყელი შენ რამდენი წლისა ხარ?

—ოცდახუთის, შეიძლება ოცდაათისაც ვიყო.

—არა შენ ოცდაერთი წლისა ხარ.—ეუბნება მთავრობის წარმომადგენელი და მიჰყავთ რეზა-ყული ქარში. მას არბენინებენ, წვრთნიან. ასტუნავებენ; რეზა-ყული ხტის და თან ტირის, რომ ის უკანონოდ გაიწვიეს ქარში. ბოლოს, ჩუმად გარბის სასაფლაოზე, სადაც მარხია რეზა-ყულის მამა; მიცვალებულს გულზე ადევს საფლავის ქვა, რომელზედაც წერია თარიღი თუ როდის გარდაიცვალა იგი. რეზა-ყული იღებს ქვას. აჰკიდებს სახედარს, მიაქვს და აგდებს პირდაპირ გენერლის წინ.

—რეზა-ყული ეს რა მოგიტრეფია?—ეკითხება გენერალი.

საბუთი გასწავთ. ნახეთ როდის გარდაიცვალა მამაჩემი!

გენერალი კითხულობს წარწერას: თურმე რეზა-ყულის მამა გარდაცვლილა 30 წლის წინათ. რეზა ყულის ათავისუფლებენ.

ამ შემთხვევაში სხვებიც წააქეზა. ისინი გაიქცნენ სასაფლაოზე ქვების მოსატანად, მაგრამ ბევრის მამას ქვა არ აღმოაჩნდა, ზოგს კი თარიღი არ ეწერა. ერთს თურმე ორასი წლის წინანდელი თარიღი ჰქონდა, რადგან საფლაოზე სივსისაგან იაფად შეძენილი ქვა დაედოთ, ნამდვილად კი ოც წლის გარდაცვლილი თუ იქნებოდა.

ასე თუ ისე, დღეს გლეხმა თავისი გვარი შეიძინა, დაბადების წელიც ვაიგო, რაც სახელმწიფოს უფრო ესაპირობება ვიდრე თვით გლეხს. ქარში გაწვევის ბეგარაც დაეკისრა; მან სამი წლის სამსახური უნდა მოისწავს. რაც გლეხისათვის მართლაც მძიმე ტვირთს წარმოადგენს.

ქარში გაწვევა აქამდე არსებობდა შინაგანი წესრიგის დასაცავად, მაგრამ მას არ ჰქონდა მასობრივი ხასიათი; ყოველი სოფელი სამიოდე კაცს აძლევდა მთავრობას განსაზღვრული ვადით. მთავრობა ინახავდა და იყენებდა მათ საპირობების მიხედვით. ქარში ახლაც არიან ისეთი ჯარისკაცები, რომლებიც ათი წელიწადი და მეტიც მსახურობენ მაგრამ ჯერაც არ გაუნთავისუფლებიათ. ზოგი მათგანი მცირე ასაკიდანვე ცოლიანები იყვნენ და, ამ გაუთავებელი სამსახურის დროს მათი ცოლები ისევ წაიყვანეს პატრონებმა და სხვებზე გაათხოვეს. ასეთმა პირობებმა გამოიწვია ის, რომ ბევრი ჯარისკაცი ყაჩაღად გაიქცა, კლდეებში შეიხიზნა, ზოგი არაბეთში გადავიდა და ამგვარად მრავალი ოჯახი განადგურდა.

გლეხობაში სწავლა-განათლების გავრცელება მთავრობამ ახლა შემოიღო. სწავლება სწარმოებს ახალი პროგრამით. აქამდე სოფლის „განმანათლებელნი“ მოლები და ახუნდები იყვნენ. ეს უკანასკნელე-

ბი, რასაკვირველია, უფრო საკუთარი ჭიჭისათვის ზრუნავდნენ. ისინი იშვინდნენ სადღაც თითო ოთახს, დაყრიდნენ ბავშვებს მიწაზე, მისცემდნენ წიგნებიდან ამონაგლეჯ თითო ფურცელს და აზეპირებინებდნენ. თვითონ ახუნდიც მოკეცილი იქდა. ცალ ხელში მას ყურანი ეჭირა, ცალში ჭოხი. ღიღინებდნენ ბავშვები გაზეპირებულ სიტყვებს და თუ რომელიმეს შეეშლებოდა, ახუნდი იმ წუთში ჭოხს წაჰყრავდა ესა და ეს შეგეშალაო.

ასე იყო ირანელი გლეხის მდგომარეობა და თითქმის ასევე ღარიბი. ის ჯერ თავის გარშემო ვერაფერს ხედავს უიმეოობის გარდა და შეპყრობილია მისტიკურობით, ცრუმორწმუნეობით, ყოველ მათგანს უბეში უსათუოდ აქვს ავგაროზი და შელოცვები, რომელმაც უნდა დაიციას ავი სულისა და ეშმაკისაგან.

ეს არის ირანელი გლეხის იმედი, ამაში ხარკავს ფულს და, თუ ეს არ ექნა, ისე ფეხსაც არსად გადადგამს დაღუპვის შიშით.

ქალი

ირანში ქალთა საკითხი იმდენად რთულია, რომ მისი საბოლოო გადაწყვეტა შეუძლებელია თანამედროვე პირობებში. მისთვის საჭიროა ათეული წლები და ცხოვრების ძირეული გარდაქმნა. რაც ძირფესვიანად აღმოფხვრის ძველ ადათებსა და ფანატიზმზე დამყარებულ წესებს.

ირანის ახალმა მთავრობამ შეძლებისდაგვარად თქვა თავისი სიტყვა ამ მიმართებით, მაგრამ მან ვერ გააყეთა ის, რაც საჭირო იყო ქალის სრული განთავისუფლებისათვის.

აღსანიშნავია, რომ რაც ამ ბოლო დროს ირანში ქალის სასარგებლოდ გაკეთდა, უპირველესად ყოვლისა, რუსეთში მომხდარი რევოლუციის გავლენის შედეგად მოხდა.

ქალების პირველი საპროტესტო გამოსვლა ჩადრის წინააღმდეგ 1926 წ. მოხდა ქ. რეშთში, ორი დღის განმავლობაში დადიოდნენ ქალები ჩადრის გარეშე რეშთის ვიწრო ქუჩებში; მათ მხარეზე იყო საზოგადოების პროგრესული ნაწილის თანაგრძნობა. ახალი კანონიც თითქოს წინააღმდეგი არ იყო. მაგრამ, როგორც ბოლოს გამოიჩვენა, იგი ვერ იცავდა ქალს.

რეშთის ამბავი მთელ ირანს მოედო. რეშთის მიბაძვა განიზრახა თეირანმაც, მაგრამ ამ დროს თავი წამოჰყო სასულიერო წოდებამ და ქალების ზეიმი ორიოდ საათში ჩააქრო მათარხისა და ძალადობის გამოყენებით. ქალები ისევ გაეხვივნენ ჩადრეში და თავი-

ანთ ბნელ კუთხეებში მიიმალნენ. მაგრამ გამოირკვა, რომ ქალების დამარცხება მთავრობის დამარცხებაც იყო. ამან გამოიწვია აშკარა დავა მთავრობასა და სასულიერო წოდებას შორის. ამ ორი მოდავე მხარის გამარჯვების თუ დამარცხების საწომი ქალების ესა თუ ის მოქმედება შეიქნა.—თუ ქალები ქუჩაში თამამად გამოდიოდნენ ჩადრის გარეშე ეს მთავრობის გამარჯვებას ნიშნავდა, ქუჩიდან თუ გარბოდნენ, მაშასადამე თავისი გაიტანა სასულიერო წოდებამ.

თვით 1923—25 წლებში ქალი ქუჩაში გამოდიოდა განსაზღვრული უფლებით. მაგალითად, თეირანის მთავარ ქუჩაზე—ლაღეზარზე ქალებს ნება ჰქონდათ ევლოთ ქუჩის ცალ მხარეზე პოლიციელის ზედამხედველობის ქვეშ. საღამო ხანს გასართობად გამოსული ქალები თავს იყრიდნენ ქუჩის ერთ მხარეზე. ისინი მეტწილად ისხდნენ ჩადრებში გამოხვეულები და ნიღაბის ვიწრო ჭუჭრუტანებიდან უცქეროდნენ მოსეირნე კაცების მიმოსვლას. მამაკაცებს ნება არ ჰქონდათ გადასულიყვნენ ქალების მხარეზე. მზის ჩასვლის მოახლოვების დროს პოლიციელი ანიშნებდა ქალებს, რომ წასულიყვნენ თავიანთ სახლებში. ისინიც ნელი ჩურჩულით დასცილდნენ ქუჩას რის შემდეგ დაიწყებოდა თავისუფალი მიმოსვლა.

ჩადრში გამოწყობილ ქალს ქუჩაში ვერავინ დაელაპარაკებოდა, გვერდზე ვერ გაჰყვებოდა. მასთან ეტლში ვერ ჩაჯდებოდა თუნდაც ჭმარი ყოფილიყო. მეტადრე უცხოელი. უცხოელი კაცი თუ ქალთან ლაპარაკში დაიჭირეს მას ექვს თვეს მაინც ჩასვამენ ციხეში, ან სრულიად გააძევებენ ირანიდან. მაგრამ ეს არ ნიშნავს ქალის უფლების დაცვას. პირიქით, ეს გამომდინარეობს მამაკაცთა ინტერესებიდან, რომელსაც დედაკაცი თავიდანვე თავისი ბატონობის ქვეშ მოუქცევია. მას იგი ისე უყურებს როგორც სახმარ ნივთს ან როგორც ცხოველს, რომელიც საჭიროა ჯიშის გასაგრძელებლად:—ქალი შენი ყანაა, გაანოყიერე იგიო,—ამბობს ყურანი.

მაჰმადიანი ცოლს ირთავს სხვადასხვა პირობით. ქორწინების ხანგრძლიობა დამოკიდებულია მხარეთა ხასიათზე და ოჯახურ დამოკიდებულებაზე. მხოლოდ პირველი ცოლი ითვლება შედარებით უფლებამოსილად, რომლის შვილები სარგებლობენ მემკვიდრეობის უფლებით. დანარჩენი ცოლები, რომლებიც მამაკაცს შეუძლია შეერთოს რამდენიც სურს, მოკლებული არიან ყოველგვარ უფლებას. მათი შერთვა ხდება „პირობითი წესის“ მიხედვით, ერთი თვით, წლით, ან უფრო მეტი ხნით. თუ ქმარმა დათქმული ვადის გასვლამდე მოინდომა ცოლის გაშვება, მაშინ მან უნდა უზღოს რაც ქალს ერგება პირობის ძალით.

ირანელი თავის მეუღლეს ოჯახში ნაკლები ნდობით უყურებს. ის აძლევს მას ყოველდღიურ სახარჯოს იმდენს, რამდენიც დილიდან საღამომდე ეყოფა. მთელს ოჯახს, მთელს ქონებას არასოდეს ჩაუტდება სელში. ქალი მისთვის ღრობებითი მოვლენაა, რომელსაც ყოველი უბრალო შემთხვევის მიზეზით დაითხოვს თავის ოჯახიდან თუ კი გადაიხდის თანხას, რომელიც შეუღლების პირობებში უწერია. ასეა საზოგადოდ, მაგრამ, ხშირად კაპასი ბუნების მქონე ქალი სიცოცხლეს უმწარებს თავის ქმარს. ზოგიერთი ქმარი იძულებულია ცოლები სხვადასხვა ბინაზე იყოლიოს, რადგან თუ ერთად იქნენ ისინი კატებივით ფრჩხილებით დაუკაწრავენ სახეს ერთიმეორეს. არის შემთხვევა, რომ ერთი და იგივე კაცის ცოლები ერთიმეორეს კარგად არ იცნობენ, ხოლო როდესაც ასეთი რამ შემთხვევით გაჰო-
აშკარავდება ჩხუბსა და დავას დასასრული აღარა აქვს.

ქმრის ღალატში დაექცეპული ქალი აჩრდილივით დასდევს ქმარს ქუჩაში ჩადრში გახვეული; ჩადრიანი ქალი ქუჩაში ერთგვარ საიდუმლოებას წარმოადგენს. შესაძლებელია ის ქმრის გვერდით იდგეს, მაგრამ ქმარმა არაფერი იცოდეს. ამიტომაც, რომ განცხრომის წუთები ხშირად გაუმწარებია ქალს ქმრისათვის, როდესაც უკანასკნელი სრულიად არ მოელოდა თავის უუფლებო ცოლის გამოცხადებას.

ჩადრის ხმარება უფრო მკაცრად სრულდება ქალქად, იქ სადაც მეტ ფანატიზმსა და გარყვნილებას აქვს ადგილი. სოფლად, სადაც შრომა ყოველდღიურ ტვირთად აწევს ყველას, ჩადრს მაშინ იხურავს ქალი, როდესაც თავის ოჯახიდან შორს მიდის, ან როდესაც უცხო ვინმეს დაინახავს. მიწის მუშაობის დროს ქალს ჩადრი წელზე აქვს შემოხვეული და, არა თუ შინაურს, გარეშესაც არ ერიდება. რამდენადაც უფრო მაღალია საზოგადოების ფენა, იმდენად უფრო მეტ ფანატიზმს იჩენენ ჩადრის ტარებაში. მაგალითად, ხანის, დიდი სახელმწიფო მოხელის, ვაჭრის და მდიდრების ცოლები უჩადროდ თავის ეზოშიც არ გაივლიან. სწორედ საზოგადოების ეს ნაწილია ჩადრის გაუქმების წინააღმდეგი. ისინი ჩადრის გაუქმებაში ხედავენ არა მარტო ძველი ადათის დარღვევას, არამედ თავის წინააღმდეგ ამხედრებასაც.

ჩადრის შესახებ მუსლიმანურ სასულიერო წოდებას თავისებური გადმოცემა აქვს. ვითომც ქალის ჩადრში გახვევა წინასწარმეტყველი მოჰამედის ცოლის აიშას ბრაღი იყოს: ლაშაზი და თამამი ყოფაქცევის აიშა ექვიან წინასწარმეტყველს ჩადრით დაუბურავს, რომ გარეშე ადამიანის ხარბი თვალისაგან დაეფარა. წინასწარმეტყველმა

თავის გამოგონება ღვთის სახელით გადასცა სხევებს და სავალდებულოდ გამოაცხადა მშვენიერი სქესის წარმომადგენლებისათვის.

ჩადრის საკითხი პირველად საბჭოთა კავშირში გადაწყდა. ამის გავლენა გავრცელდა ირანშიც, სადაც მთავრობამ ძველი ჩადრი ჭერ-ჭერობით შეამოკლა და კალთები შემოკრა, ხოლო ნიღაბი ისე დააბატარავა, რომ სახე ნახევრად მაინც მოსჩანს. ახლა ახალგაზრდა ქალი შარვალს სრულებით აღარ იცვამს. გამჟღავნებელი ჩულქები და შევროს ფეხსაცმელები ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა.

მაგრამ, როგორიც უნდა იყოს ჩადრი იგი მაინც შავი ფერისაა. მხოლოდ მდამბო მოქალაქე და სოფლელი ქალი თუ იხურავს კრელი ჩითის ჩადრს სიიაფის გამო. საზოგადოდ, შავი ფერი ირანელთათვის სიმბოლურ ნასიათს ატარებს.

კარჩაკეტილობა და ქმრის ექვიანობა ქალს ეწლარ აჩერებს სახლში, ის თამამად გამოდის ქუჩაში, მზადაა ყოველ უცხო გამვლელს თავისი სახის სილამაზე დაანახვოს, მაგრამ ჩუმია და მოკრძალებული თვით ირანელთან. ირანელი მამაკაცი ქალს თავის უპირველეს მოწინააღმდეგე არსებად მიაჩნია, რომელიც თითქოს სღვენის მას, როგორც ადამის დამრღვეველს.

ირანელი ქალი მეტნაწილად ფერმკრთალია, თითქოს ჩადრის ჩრდილის გავლენას მასზე თავისი დაღი დაუჩინევია; თვალები აქვს შავი და მოელვარე, ღია წითელ ტუჩებში გაპოუკრთის თეთრი კბილები, აქვს შავი თმა, შავი წარბები, ერთი სიტყვით ყველაფერი შავი მოსაეს გარედან, მაგრამ ჩადრს მოიხდის თუ არა, გამოუჩნდება ათასნაირი ფერადებით მორთული ტანი. რომელი ფერი გნებავთ, რომ მის სხეულს არ ამკობდეს. თუ რამ ძვირფასი აქვს და ბრჭყვიალა ყველაფერს კისერზე და ყურებზე ჩამოიკიდებს. ყველა მათგანი იღებავს თმას შავად ბავშვობიდან დაწყებული სიბერემდე და სიკვდილამდე. არსად ალბათ ამდენი საღებავი არ იხარჯება როგორც აქ. ირანში. ვერ ნახავთ ქალარა მოხუცს, ვერც ქერათმიან ბავშვს და, იშვიათად თუ ვინმე წავა აბანოში, რომ თან თმის საღებავი არ წაიღოს. და ამ მუღმივი მზის ქვეყანაში, სადაც მთელი ღღე, ზამთარ-ზაფხულ ანათებს დიდებული მზე, ადამიანის გარეგნულ სახედ მიჩნეულია შავი ფერი.

ქალი ხუთი წლიდან ატარებს ჩადრს. ხუთი წლის გოგო დედ-მამას ჩადრში გახვეული გამოჰყავს ქუჩაში. ბავშვს უხარია, რომ ისიც უფროსების მარაქაში გაერია. და, ამგვარად, იგი ფსიქოლოგიურად ეჩვევა იმ აზრს, რომ ჩადრი აუცილებელი რამ არის.

დღეს, როდესაც ჩადრის გაუქმების საკითხი დადგა, ბევრისათვის გაუგებარი შეიქნა:—რათა, რისთვის, მაშ აღამაჩნა: შიშველი ხომ არ იაროს ქუჩებშიო?!

მოხუც ქალს მართლაც ვერ წარმოუდგენია უჩადროდ ქუჩაში გავლა, რადგან ჩადრის შიგნით ხშირად ის ატარებს მოკლე კაბას, რომელიც ძლივს უფარავს ბარძაყებს.

ჩადრის სისრულემ გამოიწვია შიგნითა კაბის მეტრამეტი სიმოკლე, რომელიც ეხამება ქმრის პრაქტიკულ შეხედულებას ოჯახურ ცხოვრებაზე. ყოველ შემთხვევაში ამ საკითხმა უფრო მეტი არეულობა შეიტანა ირანელთა ოჯახში, ვიდრე შაჰის გამოცეკვამ. შაჰი ბევრისათვის რაღაც განყენებული ცნება იყო დღემდე, ხოლო ჩადრისი ქალი ყოველ ოჯახშია, რომელსაც უნდა თვალი ადევნო და გაუფრთხილდე კიდევაც. დაიბადა ოჯახური უთანხმოება, მაგრამ დიდი უმრავლესობა მაინც ჩადრის მოხდის წინააღმდეგი იყო.

—ლამაზი ქალები ჩადრის მოხდის მომხრე არიან. ხოლო მახინჯები წინააღმდეგი. და რადგან ეს უკანასკნელები უმრავლესობას შეადგენენ ჩადრი სამუდამოდ დარჩება ცხოვრებაში. —წყენით მაგრამ ნახევრად ოხუნჯური კილოთი წარმოსთქვა ერთმა ინტელიგენტმა.

—ქალი არასოდეს არ თვლის თავის თავს მახინჯად,—უპასუხა მეორემ,—ყოველ შემთხვევაში ჩვენს ქალებს უფრო შეგნება აკლიათ, ვიდრე სილამაზე...

ასე მსჯელობს მოწინავე მოქალაქე. მის მსჯელობას აკლია პოლიტიკური სიმწიფე, ის თითქმის ჩადრის წინააღმდეგი არის, მაგრამ არც იმდენად გაბედულია, რომ თავისი სიტყვა გულახდილად სთქვას. ასევე გაუბედავია კანონიც. მან თითქმის ნება მისცა ქალს ქუჩაში იაროს უჩადროდ, ოღონდ ამაზე ქმარიც თანახმა უნდა იყოს. და რადგან ასეთი ქმარი იშვიათია ქალის განთავისუფლებაც იშვიათი შეიქნა.

სხვაგვარადაა საქმე სოფლებში. არისტოკრატიული ნაწილი და კერძო ვაჭარ-მემამულენი თავიანთ ცოლებს ისევ კარჩაკეტილად ინახავენ, როგორც ქალაქში. მაგრამ გლეხს ეს ვერ მოუხერხებია. მუდმივ შრომაში შებმული გლეხი—ქალი ყანაში მუშაობის დროს ჩადრს არ ატარებს. ბახტიარები და ლურები ჩადრს მაშინ ატარებენ მხოლოდ როდესაც გარეთ გამოდიან, შინაურ ცხოვრებაში კი უჩადროდ არიან. ზოგი მათგანი ქალაქშიც უჩადროდ ჩამოდის. ჩადრის საკითხი შრომამ და სიღარიბემ უფრო ადვილად და გონიერად გადაწყვიტა ვიდრე ქალაქის ფუფუნებამ.

ქალი, როგორც პიროვნება. აქამდე არაარობა იყო კანონის წინაშე. კანონი ქალს უფრო სასტიკად სჯიდა ვიდრე მამაკაცს.

1921 წ. ერთი არისტოკრატი ქალი. რომელმაც თავიდანვე არ ისურვა ქმრის უღელში შებმა. თავისუფალ ცხოვრებას ეწეოდა, მას ხელს უწყობდა მამამისისგან სამემკვიდრეოდ დარჩენილი სიმდიდრე. თვით იყო საკმაოდ ლამაზი და კარგი მომღერალი. ასეთ ქალებს ხშირად იწვევენ გამართულ მსჯელობებზე და კერძო ვახშმებზე.

ეს ქალი დაიქირეს ევროპელთან ახლო კავშირში და, საზოგადო ადათის დარღვევისათვის. ტომარაში ჩასვეს, გაიტანეს ქუჩაში და საჯაროდ სცემეს ჯოხით. ეს ქალი დღესაც ცოცხალია და ნატრულობს ირანიდან გაქცევას. მაგრამ ქალი საზოგადოდ ქმრის ნებადურთვლად ვერ წავა სხვა ქვეყანაში. უქმრო ქალი კი სრულიად უუფლებოა, ის თითქოს კანონგარეშე რჩება.

ცოლქმრულ დამოკიდებულებაში ქალის მდგომარეობა დაბალ საფეხურზე დგას. თუმცა ქმარს არა აქვს უფლება სცემოს ცოლს, ასეთ შემთხვევაში კანონი აჯარიმებს მას ცოლის სასარგებლოდ 5-დან 10 მანეთამდე, მაგრამ, თუ ქმარს ბევრი ფული აქვს, ცოლის გვერდები მას ველარ გაუძლებს. ამიტომ, ხშირად ქალი იძულებული ხდება გაიქცეს ოჯახიდან.

ქალის გათხოვება მთლიანად დამოკიდებულია მშობლების სურვილზე. ათი-თორმეტი წლის ასაკში ქალი უკვე გასათხოვრად ითვლება. ნათესაობა თითქმის არ არსებობს. შეუღლების ნება აქვს ყველას, გარდა ერთი დედ-მამის შვილებისა. თუ ქალი კარგია მას თავისი ოჯახიდან სხვაგან არ უშეებენ. გაუთხოვარი ქალი, თხუთმეტ წელს თუ გადაშორდა უკვე „დარჩენილად“ ითვლება. მაგრამ, რაკი წლოვანების აღრიცხვას სათანადო ყურადღება არ ექცევა, პატრონი თავის ქალს მაინც თხუთმეტწლიანად ასაღებს. დაქვრივებულ ქალს ირთავს თავისივე მამალი.

ყოველი შეუღლება ხდება პრიმიტიული წესით. ხშირად ქალი და ვაჟი ერთმანეთს ნახავენ მხოლოდ საქმის გათავების დროს. შეუღლება ხდება ოჯახში მოლას თანდასწრებით. მოლა შეეკითხება ორივე მხარეს სურთ თუ არა ერთი მეორე, შემდეგ სწერს ცოლქმრობის პირობებს. მშობლები ხშირად, თავიანთ შვილებს აკვანში შეაუღლებენ ხოლმე, რაც შვილებისათვის სავალდებულოა თუ სიყვდილმა არ შეუშალა ხელი.

ძველად მდაბიო ხალხთა შორის წესად ყოფილა ქალ-ვაჟის გაცნობა შეუღლების წინ, რაც დღემდეა შემორჩენილი ირანის ზოგი-

ერთ კუთხეში. ეს ასე ზდება: ვაჟი ჯდება სარკის წინ და თვალგაშტერებით იხედება მის სიღრმეში. ამ დროს ქალი დადგება ვაჟის უკან და გადაიხდის ჩაღრს. ვაჟი ღაინახავს თუ არა ქალის სახეს ქალი ისევ მოიხვევს ჩაღრს და ხმის ამოუღებლად წავა. ამგვარად, ვაჟს საშუალება ეძლევა ყურანის დაურღვევლად ნახოს თავისი მომავალი სახედო. მაგრამ ასეთი რამ ზდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ორივე მხარე ღარწმუნებულია თავის გამარჯვებაში.

ზოგ შემთხვევაში, რაკი კანონით ქალ-ვაჟი ერთიმეორეს პირისპირ ვერ შეხედება, თავს იჩენს შემოვლითი საშუალება—ქუჩაში ფარულად შეხედრა. მაგრამ ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს სოლმე მოტყუებას.

ერთი ასეთი შემთხვევა მოხდა 1928 წ. ისფაჰანში:

—ქალი თხუთმეტ წელს ცოტა გადამორებული იყო. მისი გათხოვება უკვე დაგვიანებულად ითვლებოდა. დედ-მამა სასიძოს ძებნაში იყო გართული, მაგრამ ზოგი ვაჟი დედ-მამამ დაიწუნა. ზოგი ქალმა. ქალს კი წლები ემატებოდა და თითქმის უკვე 17—18 წელმა მოუწია. მართალია გვიან. მაგრამ. ბოლოს მოჰადოებული კვანძი გაიხსნა: გამოჩნდა ვიღაც ვაჟი, ლამაზი, ახოვანი, კონტად გამოწყობილი. ვაჟმა რამდენჯერმე ჩაიარა ქალის კარზე. ქალიც სწორედ ამ დროს გამოდიოდა ხოლმე ქუჩაში სასეირნოდ. ვაჟი შორი-ახლო მისდევს და ჩუმად სიყვარულს უხსნის. ქალი აღტაცებულია, ის ეუბნება დედას, მიჰყავს ქუჩაში და აცნობს ვაჟს. ვაჟი დედასაც მოსწონს. იწყება ჩუმი შეთქმულება. მალე ყველა გაიგებს, რომ რუქაია ინიშნება. მუშავდება სანიშნო პირობები, ამზადებენ მზითევს, შეათანხმეს დრო,—ამაღამ საქმრო მოვა. მოიტანს ნიშანს, ხილელს წინდაწინ გამოაგზავნის სხვისი ხელით. შემდეგ თითონ გამოცხადდება, გაეცნობა ქალის დედ-მამას და საქმეც გათავდება. მართლაც ყველაფერი ისე მოხდა როგორც მოლაპარაკება იყო. ქალ-ვაჟმა ცოლქმრობის პირობა დასდეს, მალე ქორწილიც გაჩაღდა. მაგრამ რუქაიას საქმრო ლამაზი სრულებითაც არ იყო.

—რუქაია მოგვილოცავს გაბედნიერება. ლამაზი საქმრო გიშონია!—ეუბნებიან პატარძალს, მაგრამ რუქაია იცინის:

—ჩემი ქმარი ლამაზი არ არის, მოგვატყუა... მაგრამ ამასაც არა უშავს რა, ჩემი ყისმათი ეს ყოფილა.

ბოლოს, გამოირკვა, რომ ის ლამაზი ვაჟი სრულიად სხვა იყო, განგებ გამოგზავნილი, რომელმაც საქმე ნიშნობის დღემდე მიიყვანა. შემდეგ თითონ საღდაც გაქრა, ხოლო მის მაგივრად სრულიად

სხვა ვაჟი გამოცხადდა. შეიქნა უხერხულება. მაგრამ უარის თქმა თვით ქალის გალანძღვა იყო. როგორ იქნება ასეთი რამ გაახმაურო?! სჯობია ისევ რაც არის იმას დასჯერდე. მალე ქორწილი გააჩაღეს და რუქაიაც ბედს შეურიგდა.

დიდადაა მიღებული უსააკო ქალის გათხოვება. მამაკაცი, მიუხედავად თავისი წლოვანებისა, თუნდაც სამოც წელს გადაშორებული, ქალს მცირე ასაკით არ დაიწუნებს. პირიქით, ფულსაც ბლომად დასარჩავს, რომ ოჯახს ერთი ქორთა ქალი შესძინოს და თავისი მოხუცებულობა მისი სიახალგაზრდავით დაიტკბოს.

მამაკაცს თუ ფული აქვს ქალის შერთვა ადვილია; იშვიათად აქცევენ მის ხანდაზმულობას ყურადღებას, ოღონდ კი ქალი არჩინოს, შიმშილისა და სიტიტვლისაგან დაიხსნას. ამიტომაც შეძლებული კაცები ავსებენ თავიანთ ენდერუნებს ქალთა განუსაზღვრელი რაოდენობით.

ეკონომიური უთანასწორობა, როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. საშუალებას არ აძლევს მოსახლეობის ღარიბ ნაწილს, რომ თავის დროზე მოეყიდოს მეოჯახეობას. ამის გამო, უპატრონოდ დარჩენილი ქალები ადვილად უვარდება ხელში იმას, ვისაც შეძლება აქვს.

ცოლის შერთვას აქამდე დიდი პრაქტიკული ხასიათი ჰქონდა. შეუღლება ხდებოდა არა პირდაპირი ცოლობის მიზნით, არამედ მას სარჩულად ედო ვაჭრული ანგარიში. ვაჭარს ცოლი უფრო იაფი უყდებოდა შესანახად, ვიდრე დაქირავებული მუშა-ქალი. ამ შემთხვევაში ვაჭრისათვის დიდი შეღავათი იყო მრავალცოლიანობის უფლება. და, აი, ანგარიშიანი ვაჭარი პირობით ირთავს რამდენიმე ცოლს და ამუშავებს მათ სხვადასხვა დარგში. თუ ქალი ამართლებს თავის ხარჯს და „ხაზეინ“ ქმარსაც რაიმე რჩება, ასეთ სასარგებლო ცოლს დიდხანს შეინახავს.

იშვიათია ქალი, რომ მან რაიმე ხელობა არ იცოდეს, ამიტომ იგი მუდამ სარფიან მუშა-ხელს წარმოადგენს. რამდენადაც პატარაა ქალი, რამდენად პატარა, წვრილი თითები აქვს, იმდენად მისი ნამუშევარი მაღალხარისხოვანია. ეს განსაკუთრებით ითქმის ხალიჩის წარმოებაზე, რომლის ყოველი ძაფი უნდა გამოინასკვოს დიდის ოსტატობით და სისწრაფით. თუ ქალს მსხვილი თითები აქვს, მისი ნაკეთები ხალიჩაც ისეთივე ულამაზო იქნება, როგორც მისი თითები. მაგრამ რამდენად პატარაა ქალი, იმდენად იაფად ფასდება მისი შრომა. მას მშობლებიც ადვილად ელევიან, რადგან სხვა საოჯახო სამძიმო საქმისათვის ნაკლებ გამოსადეგია ვიდრე ვაჟი.

ქალის მცირე ასაკი უფრო მისაღებია მწარმოებელ პატრონისათვის, ამიტომაც სიახალგაზრდავის გარეგნული დაცვა და წლოვანების ხელოვნური შემცირება იმდენადაა გავრცელებული და გაყალბებული, რომ დედ-მამა თავის გაუთხოვარ ქალს მუდამ თხუთმეტი წლისად აცხადებს, ან საერთოდ მალავს მის წლოვანებას. თუ რამდენად ყოფილა გავრცელებული ასაკის ხელოვნური შემცირება ეს სჩანს იქიდანაც, რომ ძველი ადათების მიმდევარი მშობლები თავიანთ ქალებს გათხოვების წინა დღით საპარცავზე ამოსულ ბაღსნს ამოაცილიდნენ ხოლმე ღერ-ღერად, რომ ქმარს იგი რაც შეიძლება ქორფად მოჩვენებოდა და მეორე დღეს პირობა არ დაერღვია რაიმე „საპატიო“ მიზეზის გამო.

ასეთი ადათი წერილ კაპიტალისტურ წარმოებისათვის ფრიად მისაღებია, რადგან მას არ სჭირდება ბაზარზე მუშახელის ძებნა. პირობით შეუღლებას, აგრეთვე, გავლენა აქვს ხელფასის სიმცირეზე. ქალი, რომელიც გამოდის ბაზარზე თავისი შრომის გასაყიდად, უფრო მათხოვარსა ჰგავს ვიდრე ნამდვილ მუშას. მისი ხელფასი სამი შუურიდან დაწყებული იშვიათად აშორდება 30 კაპიკს. ასეთი ქალები ყველაზე უფრო ხელმოკლე ოჯახებიდან გამოდიან. რომლებისათვისაც ლუკმაპური საძებარია ყოველდღიურად.

ქალის მუშაობა სწარმოებს უმთავრესად ფარულად ან საკუთარ ს.ხლებში. ღია სამუშაოზე უმთავრესად ებრაელი ქალები გამოდიან, რომლებიც პირს არ იბურავენ. მუსლიმანი ქალი საზოგადო სამუშაოზე ნაკლებად გამოდის, რადგან მას ჩადრის მოხდა არ შეუძლია კანონის ძალით, ამიტომ იგი იძულებულია სამუშაო შინ წაიღოს ნაკლებ ფასად. ვაჭარი ან მრეწველი ასეთ შემთხვევაში ოცდაათი და ზოგჯერ ორმოცდაათი პროცენტით ნაკლებს იხდის ამა თუ იმ ნივთის დამზადებაში. ოჯახის ქალი აკეთებს გვიან, მაგრამ იაფად, რაც ვაჭარს გამოანგარიშებული აქვს წინდაწინ.

ქალის სამუშაო ბევრნაირია; ისინი ართავენ ძაფს და ქსოვენ ხალიჩებს, ფარდებს, ხურჩინებს, საზაფხულო ქოშებს და სხვ. ქალებმა აგრეთვე იციან ყველაფრის ქსოვა. მაგალითად, მარტო ისფაჰანში, სადაც დაახლოებით ას ოცი ათასი მცხოვრებია, მზადდება ნახევარი მილიონი ქოში, რომელსაც გივეს ეძახიან. მის წარმოებაში ჩაბმულია ათასობით ქალი; ყოველდღიურად მუშაობს რვა ათასი დაზგა, სადაც იქსოვება ხალიჩები. ამას გარდა, ქალები ქსოვენ წინდებს და ქარგავენ. ამგვარად, ისფაჰანის ქალების თითქმის ორი მესამედი, რომელთა რიცხვი ათეულ ათასებს შეადგენს, წარმოებაშია

ჩაბმული. მაგრამ ისინი მუშაობენ სახლებში, სადღაც უჩინარ ადგილებში მიმალული და იცნობს მხოლოდ სამუშაოს მიმცემი.

ერთადერთი გუმიდრაგანის საქმეა, რომელსაც სჭირდება გადარჩევა დაკვრიით წესით. ამ საქმეში ჩაბმულია ყოველ შემოდგომაზე რამდენიმე ათობით ათასი ქალი რომელთაცან სამი მეოთხედი მაინც ებრაელია.

გუმიდრაგანს კაპიტალისტები ამზადებენ, ხოლო მის დახარისხებას სათანადო გაწაფულობა სჭირდება. ამ საქმეში გაწაფულები უმთავრესად ებრაელები არიან, მაგრამ ეს დარგი ხელფასის მხრივ ყველაზე ჩამორჩენილია. 1927 წ. საბჭოთა ბანკს ჰქონდა რამდენიმე ათასი ფუთი გუმიდრაგანი. მისი დახარისხება იკისრა ერთმა მოიჯარადრემ. მან ორ დღეში შეკრიბა ათასამდე ქალი და მუშაობა გააჩაღა. ბანკის გამგემ წინდაწინ ჩამოართვა პირობა მოიჯარადრეს რომ თითო მუშა ქალისათვის აბაზზე ნაყლები ქირა არ მიეცა, იგი თანაზმა გახდა. ქალები მთელი თვე ისხდნენ მორთხმული ცივი მიწაზე დილიდან საღამომდე. მათ კვირაში ერთხელ დღიურ ქირას ურიგებდა ბანკის სარაფი. ეს იყო იმ მოსაზრებით რომ თუ ფული მოიჯარადრეს ჩაუვარდებოდა ხელში ის უსათუოდ ნაყლებს დაარიგებდა. საქმე თავის დროზე დამთავრდა. ყველამ თითქოს თავისი მიიღო და დიდის მადლობით წავიდნენ. ყველა მათგანი თხოულობდა, რომ შემდეგში, თუ კიდევ იქნებოდა ასეთი საქმე მათთვის დაგვეძახებია. თვით ბანკის გამგეც კმაყოფილი იყო, რომ საქმე გონიერად და კარგად გაკეთდა. მაგრამ, შემდეგ გამოიჩვენა, რომ ყოველი მუშა დედაკაცი ჩუმად აძლევდა მოიჯარადრეს თავის ქირიდან აბაზზე ორ კაპეიკს, როგორც სავალდებულო გადასახადს. საჭირო იყო მოიჯარადრის პასუხისგებაში მიცემა, მაგრამ ქალებმა არ ისურვეს:— მეორედ საქმეს აღარ მოგვეცემსო. მოიჯარადრე კი თურმე უკმაყოფილო იყო:—მეტი პროცენტი მეკუთვნოდა, ბანკს ფული თითონ არ უნდა დაერიგებიაო.

ქალაქის მუშა-ქალი ორიოდ გროშის გულისათვის იძულებულია ისეთი დანაშაული ჩაიდინოს, რომელსაც შემდგომში ვეღარ გამოასწორებს. ღარიბი ცოლ-ქმარი, გათენდება თუ არა, გამოიკეტავს სახლის კარს და, სანამ მზე არ ჩავა ქირაზე მუშაობს. ისინი მხოლოდ დასაძინებლად ბრუნდებიან სახლში. მათ პატარა შვილები ჰყავთ, რომლებსაც მოვლა უნდათ. ღარიბი დედა აძინებს ბავშვს ოპიუმით, თითონ მიდის სამუშაოდ და ბრუნდება სწორედ იმ დროს როდესაც ოპიუმით გარინდებული ბავშვი გაიღვიძებს. ბავშვი გაღვიძების შემდეგ ვერ გრძნობს შიმშილსა და უდებლობას, მას ტირილის უნარი დაკარგული აქვს. დედას თავისი შვილი კი დიდი ჭკვიანი

პგონია და, აი, ასეთი ბავშვი თუ გაიზარდა ის ოპიუმის გარეშე ვე-
ლარ ძლებს. ბევრი მათგანი უსიცოცხლოა, ყოველგვარ უნარს მოკ-
ლებული.

—რად შერებოდი ასე?—შევეკითხე ერთ ებრაელ დედაკაცს,—
ხომ იცოდი რომ ბავშვები დაიღუპებოდნენ?

—ვიცოდი, მაგრამ ასე რომ არ მექნა შიმშილით დაიხოცებოდ-
ნენ, ახლა ცოცხლები მაინც არიანო—მიპასუხა მან.

ეს არის დედის უქანასკნელი იმედი, რომ მისი შვილები „ცოც-
ხლები მაინც არიან“.

მეტად მძიმე პირობებში არიან ბრინჯის ყანებში მომუშავე ქა-
ლები. ისინი მზის ამოსვლიდან საღამომდე მუშაობენ ტალახსა და
წუმეში ჩაფლული, შიშველი და დასვრილი თავიდან ფეხებამდე,
გარს ახვევიათ შხამიანი კოლოები და ათასნაირი ქვეწარმავლები..
ასეთი ცუდი პირობების გამო ქალი ხშირად მეძავეობის გზას ადგე-
ბა ლუკმაპურის საშოვნელად. იგი იძულებულია გააყვეს ყოველ ვი-
გინდარას ერთი ან რამდენიმე თვის ვადით. მაგრამ ზოგჯერ ქალი
იმდენად ეთვისება მამაკაცს, რომ მისგან განშორება დიდ ტანჯვას
განაცდევინებს და თვითმკვლელობამდეც მიჰყავს.

თუ დავუჯერებთ სტატისტიკურ ცნობებს ქალთა რაოდენობა
ირანში მამაკაცთან შედარებით 5%-ით ნაკლებია.

ქალის უუფლებობა იმდენადაა დაკანონებული მუსლიმანურ
საღვთო წერილში, რომ ის ზოგჯერ პირუტყვის დონემდეა დაყვანი-
ლი, თვით სასამართლოშიც კი ორი ქალის ჩვენება ერთი მამაკაცის
ჩვენებას უდრის.

სამაგიეროდ, ზოგჯერ, თითქმის სრულიად ხელშეუხებელია ქუ-
ჩაში გამოსული ჩადრიანი ქალი. მამაკაცი მასთან ვერ მივა სალაპა-
რაკოდ და ვერც კანონის წარმომადგენელი შეეხება მას. ამგვარი
მდგომარეობით ხშირად სარგებლობენ ხოლმე ქალები და
ისინი ქუჩაში გამოდიან ამა თუ იმ საპროტესტო მიზნით. მართალია
მათ ზურგს უკან მუდამ დგას ვიღაც უჩინარი პიროვნება, უფრო
ხშირად სასულიერო წოდების წარმომადგენელი, მაგრამ ღღევანდელ
ქალს ვერ მოვთხოვთ დამოუკიდებელი მოქმედების ანგარიშს. ისიც
საკმარისია თუ მის მოქმედებაში დავინახავთ გაუტეხელ სულიერ
ძალას, რომელიც მაინც შერჩენია მას მიუხედავად ათასნაირი შევი-
წროებისა და დამონებისა.

ამ რამდენიმე ათეული წლებს წინათ, დაახლოებით ბაბიღებს
სექტის პირველი მოძრაობის დროს, ძალიან დიდი როლი ითამაშა
ყაზვინელმა მგოსანმა ქალმა თაჰერემ, რომელიც ნასრ-ედ-დინ შაჰის

ბრძანებით 1842 წ. მოაღრჩევს და ქაში ჩაადგეს. ამ მოძრაობის დროს ქალები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ აჯანყებებსა და გამოსვლებში. მაგალითად, ზინჯანში მომხდარ აჯანყების დროს ახალგაზრდა ქალი როსთამ ალი დროშით მიუძღოდა წინ მამაკაცებს.

1910—12 წლებში, როდესაც ბელგიელთა სააქციონერო საზოგადოებამ თეირანში კონკა და შაჰაბდულაზიმში რკინიგზა გაიყვანა, ქალებმა ორთქლმავალს ეშმაკის მანქანა უწოდეს და ქეები დაუშინეს.

1924 წ. 24 სექტემბერს მთავრობის მიერ პურის გაძვირების გამო პროტესტის ნიშნად მამაკაცებთან ერთად ქალების საკმაოდ დიდი რიცხვიც გამოვიდა, რომლებიც ჩხავილით, მუქარით და ხელების ქნევით მოუწოდებდნენ ქუჩაში უქმად მოსეირნე ხალხს მონაწილეობა მიეღოთ დემონსტრაციაში.

1928 წ. ფერეიდნელმა ქალებმა სოფ. ზემო მარტყოფში ჯოხებით სცემეს ვაჟების ჯარში გაწვევის თაობაზე მისულ მთავრობის წარმომადგენლებს. საყურადღებოა, რომ მთავრობას პასუხისგებაში არ მიუცია არც ერთი ქალი:—მათი დანაშაული მამაკაცებს აზღვევინეს. იქვე, ათიოდე წლის წინად, სოფლის ქალებმა მუქარით იფრინეს მოლეები, რომლებიც ურჩევდნენ მათ სპარსულ-არაბული ენის შესწავლას, რომელზედაც უნდა ელოცნათ მათ ყოველდღე. მოლების მოთხოვნაში ქალებმა ქართული ენის მოსპობის საფრთხე დაინახეს.

ლურებისა და ბახთიარების აჯანყების დროს, მთავრობის ჯარისკაცებს, რომლებიც აჯანყებულთა მიერ იქნენ დატყვევებულნი თურმე ქალების უფრო ეშინოდათ ვიდრე კაცებისა, რადგან ქალები კაცებს აქეზებდნენ:—დასცხეთ მაგათო!

თუ როგორ ჩამოყალიბებულა შეხედულება საუკუნეების მანძილზე და როგორ აფასებს ქალი ქალს, ამის დასახასიათებლად მოვიყვანთ ერთი ფერეიდნელი ჯარისკაცის ნაამბობს:

—ერთმა ლურის დედაკაცმა ერთნაირად ჩაცმულ-დახურული, თანაბარი წლოვანების ჯარისკაცები რომ დაინახა, ყველანი ერთი დედ-მამის შვილად წარმოიდგინა.

—რა არის ყველას ერთნაირად რომ გაცვიათ, ერთნაირად გახურავთ, ვინ არის თქვენი მამა, ვისი შვილები ხართ?—ჰკითხა თურმე დედაკაცმა ჯარისკაცებს.

—ჩვენ ყვინის შვილები ვართ,—უპასუხეს ჯარისკაცებმა.

—ჰოო! ყვინი დიდი კაცია?

—დიდი, აი ამ მთის ოდენაა.

ქალმა სალამი მისცა მთას.

—ღედა გყავთ?

—გყავს.

—დიდი ქალია?

—დიდი, ისიც ამ მეორე მთის ოდენაა.

—ჰოო?. მაგრამ იმას კი თავს არ დავუკრავ. ისიც ღედაკაცია და მეც!—ამაყად წარმოსთქვა ქალმა.

ამგვარად, ქალი მამაკაცის წინაშე თავს დამცირებულად გრძნობს, მაგრამ როდესაც საქმე ეხება თვით ქალთან ქალის დამოკიდებულებას, ამ შემთხვევაში ის ტოლის წინაშე თავს არ იმცირებს.

ქალის სიჭიუტე ზოგჯერ მიდის საოცარ ფანტიკოსობამდე, რაც თითქმის არც კი ეგუება მის ბუნებას. მაგალითად. 1927 წ. ქ. ისფაჰანში მოხდა შემდეგი ამბავი: ერთმა ხარაზმა მოჰქლა თავისივე მეზობელი ხარაზი იმ მიზნით, რომ თავისი შემოსავალი გაედიდებინა. იგი დაიჭირეს და საჯაროდ ჩამოხრჩობა გადაუწყვიტეს. ამ დროს, სხვათა შორის, დამნაშავის ღედაც მოვიდა. მან მოითხოვა ეჩვენებინათ მისი შვილი.

—რად გინდა?—ეკითხებიან მას.

—უნდა დავრწმუნდე ჩემს ბოროტ შვილს მართლა ჩამოადრჩობთ თუ არა; თქვენ გამოაცხადებთ ჩამოვადრჩევთ და ცოცხალს კი გაუშვებთ; შესაძლებელია მან ქრთამი გაიღო და მის მაგიერ სხვა დაისაჯოს, არ მინდა რომ ცოდვას ცოდვა მიემატოსო.

ქალმა თურმე საშინელი გულცივობით უყურა თავისი შვილის წამებას და, როდესაც დარწმუნდა, რომ იგი ნამდვილად ჩამოაბრჩეეს, მაშინ სხვებთან ერთად ისიც წავიდა შინ.

ღედის ასეთი მოქცევის სისწორეს ბევრი ისფაჰანელი ადასტურებდა, რაც შეეხება დამნაშავის დასჯას, ეს კი ნამდვილი ფაქტია.

ცრუმორწმუნეობა ქალებში უფრო მეტადაა გავრცელებული, ვიდრე მამაკაცებში. ქალი, როგორც ადამიანი, მეოჯახე და მოქალაქე მთელი საუკუნებით იყო მოწყვეტილი საზოგადო ცხოვრებას და მას არ შეეძლო გადაელახა იმ კანონების საზღვრები რომელსაც უქადაგებდნენ მას მეჩეთებში მისი სულისა და ხორცის შესაბოჭავად. ქალი მოკლებული იყო ყოველგვარ გასართობს. მაჰმადის სასტიკმა ფანტიზმა ყველაფერი ცრემლსა და გლოვაზე დაამყარა, ქალს უფლება აპყარა და საშუალება მოუსპო, რომ საზოგადო ასპარეზზე გამოსულიყო მამაკაცის გვერდით. მისი ერთადერთი გასართობი ლოცვა და მეჩეთში სიარულია. უქმე დღეებში კი იგი მიდის სალოცავ ადგილებში. სხვა გზები ქალისათვის დაკეტილია, როგორც

საცდუნებელი და ეშმაკის მონაგარი. ქალის ერთ-ერთი უმთავრესი გასართობია აგრეთვე სასაფლაო. მიდის იქ ყოველ თავისუფალ დროს, მიაქვს საკმელ-სასმელი და ხშირად ღამესაც იქ ათევს. ქალი იქ ლოცულობს, ტირის, მღერის, არშეყოფს, იგონებს თავის მკვდარსა და ცოცხალს და ბრუნდება მისტიური გრძნობებით გამსჭვალული ყოველი უხილავი ძალის მიმართ. მას ერთნაირად სწამს ღმერთისა და ეშმაკის ძლიერება, როგორც ერთიმეორესთან დაპირისპირებული ძალები და რამდენად ერთის იმედი აქვს, იმდენად ეშინია მეორესი. ამიტომ არის, რომ მისი გულმკერდი და უბეები სავსეა ავგაროზებით, თილისმებით, ქვებით და ყურანიდან ამოწერილი ლოცვებით. გარდა იმისა რომ დაუღუპელია ყურანიდან ამონაწერი ლოცვების რიცხვი, მოხერხებული მოღეები კიდევ მრავალ სხვა ლოცვებს თბზავენ, სწერენ და ჰყიდიან ნაღდ ფულზე.

ყურანის მკითხველები და მერამლეები სხედან ქუჩის კუთხეებში და ელიან სამკითხაოდ გამვლელ ქალებს, როგორც ვაჰარი მუშტარს. მკითხავი გადაუშლის ყურანს, დაადებინებს თითს რომელიმე ბწკარზე, შემდეგ რასაც ამოიკითხავს თითქოს მისი ცხოვრებაც ისე წავა. მაგრამ ყურანის წამკითხველები ქალს სწორედ იქ დაადებინებენ თითს სადაც სასიხარულო ამბები წერია. ასევე ოსტატურად იქცევა მერამლეც. რამლი ძვლისაა, ოთხკუთხედი, ოთხივე მხარეზე წერტილები აქვს გაკეთებული. სიგრძით ხუთი სანტიმეტრია. მკითხავი ისვრის რამლს და ითვლის. წერტილებს, წერტილების რიცხვი ლუწია თუ კენტი, ამის მიხედვით ჩახედავენ სამკითხაო წიგნში, სადაც მეტ წილად სასიამოვნო რამ-წერია. ასეთი მკითხაობისათვის ქალები იხდიან რამდენიმე შაურს და მიდიან სახეგაბრწყინებულნი, რომ რაღაც კარგი გაიგეს. თუ ვინიცობაა ქალმა ერთგან საიმედო ვერაფერი გაიგო, მეორე მკითხავს მიადგება და სანამ თავის სახლამდე მიადღწევს შეიძლება ხუთ მკითხავსაც ამკითხვინოს და, ბოლოს. მაინც გაიგებს ისეთ რამეს, რაც მას სახლამდე მხიარულად მიიყვანს.

საზოგადო ადგილზე მამაკაცს არა აქვს ნება გამოელაპარაკოს ან გაუცინოს ქალს. ქუჩაში თვით ქმარიც კი მორიდებულია თავის ცოლთან, შორს დგას. ოჯახში კაცი ქალთან პურს არ ჰამს თუ გარეშე თვალი უყურებს. სტუმარი მოვა თუ არა, ქალები იმწამსვე ძიმალებიან და მიყუჩდებიან. თუ რამე სამასპინძლოა ყველაფერს მამაკაცი მორტანს. სამაგიეროდ, როდესაც ქალს თავისი სტუმარი ჰყავს, მასთან მამაკაცი ვერ მივა. ოღონდ, თუ ქმარი ღარიბია და ცალკე სასტუმრო ოთახი არა აქვს, იმ შემთხვევაში ის სტოვებს ოჯახს და მიდის ქუჩაში, სანამ მისი ცოლის სტუმრები არ წავლენ.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ოჯახის ქალთა შორის ხშირია ეროტიკული მიდრეკილება. ბევრისაგან გამიგონია: ქალაქელ ქალს იშვიათია, რომ ქმრის გარდა ვინმე არშიყი არ ჰყავდესო. ასე არ ითქმის სოფლელზე.

საზოგადოდ, სიყვარულის დარგში ქალაქელი ქალი ძალიან თამამია. პირველი ხელის შემწყობი ამ შემთხვევაში მისი ჩადრია. ის მიდის ხელშეუხლებლად სადაც უნდა. ჩადრის საშუალებით, აგრეთვე, ახალგაზრდა არშიყი ვაჟები ხშირად შეძვრებიან ხოლმე ქალების ბინაზე, როგორც სტუმარი.

—კარგი რამეა ჩადრი,—ამბობდა ერთი ახალგაზრდა ვაჟი—თვითონ ქმარი გაგიღებს კარებს, მოგაერთმევს ხილეულს და მადლობითაც გამოგისტუმრებსო.

ქალის ნიღაბისა და ჩადრის ქვეშ მოქცევამ, ცხადია, ცუდი გავლენა იქონია მამაკაცის ცხოვრებაზედაც. მამაკაცი დღესაც მხოლოდ ძველი რაინდული ცხოვრების მოგონებით და ტრაბახით ასაზრდოებს თავის გონებას. ისიც, როგორც განმარტოებული ელემენტი ძალაუფლებურად მოექცა მისტიკურ სფეროში სასულიერო წოდების აბსოლუტური გავლენის ქვეშ. მან ყოველი არა მუსლიმანი შეურიგებელ მტრად და არაწმინდად გამოაცხადა, რასაც ხელს უწყობდა აგრეთვე გარეშე კაპიტალისტა მტაცებლობა და იმპერიალიზმის კოლონიალიზმი.

თუ ქალი თავისუფალი ყოფაქცევისა იყო, ამასთანავე იცოდა სიმღერა და ცეკვა, იგი შეადგენდა საჭეიფოდ განწყობილი უმაღლესი წოდების ეროტიკულ განწყობის საგანს, სადაც რამდენიმე საათის განმავლობაში ის თანასწორუფლებიანი იყო მამაკაცთა წრეში. ასეთმა განწყობილებამ წარმოშვა ქალების ცეკვის განსაკუთრებული ხასიათი, რომელიც დამყარებულია სხეულის ვნებიან მოძრაობაზე, ცინიკურ მოქმედებამდე დაყვანით. ლოთი ადამიანის სისხლით ამღვრეული თვალები, რასაკვირველია, იმას უფრო დაინახავს და მოიწონებს, რაც უფრო აშკარად გამოხატავს მის წუთიერ მისწრაფებათა ჟინს და ქალიც სწორედ ამ დროს გამოდის ჩადრიდან და გამოაქვს თავისი სხეული „საზოგადოების“ წინაშე. მისი ტანის მიმოხერა, ჩაზნექილი წელი, განგებ უკან გამოშვერილი თეძოების მოძრაობა, ხტუნვა და გრეხა ძველი აღთქმის ისტორიით გადმოცემულ ცდუნებას უფრო წააგავს ვიდრე ხალხური ხელოვნების ესთეტიკურ გამოხატვას, რომელსაც მოითხოვს თანამედროვე კულტურული ადამიანი.

ანდა რა უნდა შეექმნა ქალს, როდესაც მისგან არაფერს მოითხოვდნენ გარდა ვნებისა და პირუტყვეული შრომისა, რაც ფასდებოდა მამაკაცის მიერ მისი შეძლებისა და პოლიტიკური მდგომარეობის მიხედვით და ადასტურებდა თვით ყურანი ცამეტნახევარი საუკუნის მანძილზე. დღესაც არ დაუკარგავს მას თავისი ძალა და გავლენა. პირიქით, ყურანის კანონების ცხოვრებაში უშუალოდ გამტარებლები: ფეოდალები, ბურჟუაზია და სასულიერო წოდება დღესაც მაგრად ებლაუტებიან დრომოკმულ ადათ-წესებს, თავიანთი არსებობის უმთავრეს საფუძველს და არ თმობენ პოზიციებს.

ქალის განთავისუფლების ადგა რომელიც საბჭოთა კავშირში რადიკალურად გადაიჭრა, მაინც თამამდ შეიჭრა ირანის კარჩავეტილ ცხოვრებაში. დღეს სხვა საკითხებთან ერთად, ქალის საკითხიც დგას საბოლოოდ გადასაჭრელად. მან, ამ შემთხვევაში, ნაწილობრივ უკვე მოიპოვა მოქალაქეობრივი უფლება.

ახალმა კანონმდებლობამ ჩადრი შეკვეცა, შეამოკლა, შეალამაზა, მოახდინა მისი „რეფორმა“ და მას ახალი მბრძანებლის სახელი „ჩადრე ფეკლევი“ უწოდა. ქალს შეუძლია გაიაროს უჩადროთაც, თუ იგი დასძლევს ფანატიზმს, როგორც თავის არსებაში, ისე მის გარშემო, ძველი კანონებისა და ადათების სახით.

ჩადრის უფლებასთან დაკავშირებულია სხვა მოქალაქეობრივი უფლებების საკითხები. ქალს ნება აქვს მამაკაცებში გაერიოს სხვადასხვა საზოგადოებრივ ადგილებში. კინოები და თეატრები უკვე ნელ-ნელა ივსება მაყურებელ ქალებით, რომლებიც სხედან მამაკაცის გვერდით. ეს თავისთავად დიდი მიღწევაა ძველ მდგომარეობასთან შედარებით. ქალი უკვე გამოდის სცენაზე, როგორც მომღერალი და. ალბათ. მალე მოიპოვებს მსახიობის უფლებასაც. თეირანში უკვე დაარსდა კონსერვატორია, სადაც ქალებმა წარმატებით დაასრულეს კურსი. მათი სიმღერები უკვე ჩაწერეს გრამაფონის ფირფიტებზე და ზოგიერთმა საპატიო სახელიც მოიხვეჭა.

ქალის განთავისუფლება გადასწყვეტს თეატრის საკითხსაც, რომლის არსებობა ცოდვად ითვლებოდა დღემდე. ამჟამად ქალის როლს ხან ახალგაზრდა ვაჟები ასრულებენ, ხან სომეხი მსახიობი ქალები. რომლებმაც ისევე კარგად იციან სპარსული, როგორც თავიანთი დედაენა.

ქალებს აქვთ თავიანთი კლუბი, არიან მწერლებიც და ზოგი მათგანი საზოგადო მოღვაწედაც ითვლება, მაგრამ ყველაფერი კეთდება ზევიდან, საზოგადოების ზედაფენებში, ხოლო ხალხის ძირითადი

მასა, მისი ნამდვილი წარმომადგენელი, საზოგადოების მშრომელი ნაწილი ჯერ კიდევ სდუმს, ელის ახალ ძალას, რომელიც ამოიყვანს მას კანონმდებლობის საფეხურზე; ქალიც სწორედ მაშინ დადგება პამაკაის გვერდით, როგორც თანატოლი. თანაბარი უფლებით მოსილი ადამიანი.

ლვინო

ლვინო ყურანის მიერ გამოცხადებულია უწმინდურ სასმელად, რომელიც მართლმორწმუნე მუსლიმანმა არ უნდა დალიოს, მაგრამ დღეს, ახალი კანონით, ლვინომ უკვე მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა. მართალია მას მოლები საჯაროდ გმობდნენ, მაგრამ თვითონ სარდაფებში ინახავდნენ და ჩუმად მიირთმევდნენ საუკეთესო ღვინოებს.

ისუაჰანში ღვინის შესახებ ხალხური ლეგენდა არის დარჩენილი, რომელიც კარგად ახასიათებს სასულიერო წოდების დამოკიდებულებას მისადმი:

ერთმა ლოთმა მუსლიმანმა ღვინო იყიდა და ქუჩაზე დაუდევრად გაატარა. ამ ქუჩას „ჩეჰარბალი“ ჰქვია. აქ არის მეჩეთი და სასულიერო სასწავლებელი. ამ შენობის აივანზე მუდამ სხედან მეჩეთის მსახურნი და ყალიონის წევრთ თვალს ადევნებენ ქუჩაში გამავლებებს. მათ ღვინიანი კაცი რომ დაინახეს, აღშფოთებული გამოუდგნენ შესაპყრობად, მაგრამ ლოთი ყოჩაღი გამოდგა, მოხსნა დოქს თავი და ვინც მიუახლოვდებოდა თითო წვეთ ღვინოს ასხამდა, ეს კი გაუწმინდურება იყო. ასეთი ბრძოლით გაიარა მთელი ქუჩა, ახლოს ველარ ეკარებოდნენ. მაგრამ ბოლოს დოქა რომ დაიცალა დაიჭირეს. იგი წაიყვანეს ცემით, ლანძღვა-გინებით და მეჩეთის ბნელ სარდაფში ჩაადგეს. ტყვემ, როდესაც სიბნელეს თვალი შეაჩვია, მიწაში კიღობანი შენიშნა, რომელიც სავსე იყო ნაირ-ნაირი სასმელებით. დალია, დაითრო და სიმღერაც დაიწყო: —ბედი მაქვს. ეს რა კილააგზე ჩამოვარდიო. მისცივიდნენ დასამშვიდებლად, მაგრამ მან უფრო მოუმატა ყვირილს;—თუ ასე იყო საქმე, რისთვის დამაღვრე-ვინეთ ისეთი ძვირფასი ღვინოო.

ბოლოს მოლები გამოუტყდნენ: როდესაც ღვინოზე დადიხარ თითო ხელადა რატომ ჩვენთვისაც არ მოგაქვსო.

მევენახეობა გავრცელებულია მთელს ირანში. ყურძნისაგან უმთავრესად ამზადებენ ქიშმიშს. დადძალი ყურძენი იყიდება აგრეთვე ბაზარზე, რომელიც მუშა ხალხს შელავათს აძლევს თავისი სიი-

ფით. ღვინის რაიონებად ითვლება ყაზვინი, თეირანი, ჰამადანი, ის-
უაჰანი და შირაზი. ამ ადგილებში მართლაც კარგი ღვინო დგება,
განსაკუთრებით ყაზვინში. იქაური ღვინო ღირსებით ჩვენებურს არ
ჩამოუვარდება.

მელვინეობას მისდევნ მხოლოდ სომხები და ებრაელები. სომ-
ხებს საკუთარი ვენახებიც აქვთ. ვაზი მიწაზე წევს უპიგოთ. ზოგ
ადგილებში ვაზს ზამთრობით მიწაში მარხავენ, რომ ყინვამ რქა არ
მოსწვას, ვაზს სხლავენ გაზაფხულზე სამიდან ოთხ კვირტზე. ვენახი
ირწყვება თვეში ერთხელ, ვაზს შეწამვლა არ სჭირდება, ყოველ შეჰ-
თხვევაში საამისო ყურადღებას არავენ აქცევენ.

მეტწილად მისდევნ ტკბილი ღვინოების მომზადებას. იგი ად-
ვილად ინახება და უფრო ძვირიც არის. ღვინის დაყენება, რასაკვირ-
ველია: ძველებურია, პირველყოფილი სახის. საღვინე ყურძენს ჯერ
მშრალ ადგილზე გაფენენ ვიდრე გაშრება და შექცნება, შემდეგ
დანახვენ ფეხით და ღია ქვევრებში ყრიან, რომლებიც შუამდეა
დამარხული მიწაში. ასე დაყენებული ტკბილი ღვინოს ნელ-ნელა
იწყებს და რამდენიმე თვეობით დღეს. ხშირად ღვინილი შემოდგო-
მიდან გაზაფხულამდე გასტანს. ასე დიდხანს გაგრძელებული ღვინო-
ლი მელვინეს ღვინის ღირსებად მიაჩნია, სინამდვილეში კი მას არა-
აქვს სათანადოთ მოწყობილი სარდაფი, სადაც დაცული უნდა იყოს
ღვინოსათვის საჭირო სითბო. რომელიც დააჩქარებს ტკბილის და-
ღვინებას.

ღვინოს გათავების შემდეგ ღვინოს აცლიან ჰაქას, სწურავენ
ჩვეულებრივ ტომრებში და ბოთლებში ასხამენ გასაყიდად. ღვინის
ხელოვნურ გაწმენდას ნაკლებად მისდევნ. რაჯან მათი აზრით ეს
აფუჭებს ღვინოს.

მიუხედავად ასეთი პრიმიტიულობისა 50%-იან სიტკბოსთან ერ-
თად ღვინოს მაინც აქვს 16—17 გრადუსი სიმკვარე. აქვს აგრეთვე
სათანადო სისქე და საკმაოდ მუქი ფერი.

ქურჭლის დეზინფექციას ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ. ღვინის
შენახვა იციან დიდი ხნით. განსაკუთრებით შირაზში აქვთ თავი-
სებური წესი: ცარიელ დოქს მაგრად დაუცობენ თავს და დაღუღე-
ბულ ღვინოში ჩააგდებენ. გაივლის დრო და დოქი გაივსება ნელ-
ნელა ჟონვით. შემდეგ დოქს გამდნარი ქონით გაპოხავენ გარედან,
რომ ღვინო აღარ გამოვიდეს, მარხავენ მიწაში და ინახავენ დიდხანს.
ამგვარად შენახული ღვინო ითვლება საუკეთესო ღვინოდ.

სუფრის ღვინოების დამზადებას უფრო ნაკლებად ეტანებიან.
რადგან ის ადვილად უფუჭდებათ. მას ხალხიც ნაკლებად სვამს. იგი

შეტად მწყლარტეა. ჯერ არავინ ცდილა მის ევროპულ წესზე დაყენებას, თუმცა საამისოდ ყურძენი მშვენიერი მასალაა—აქვს ჯანსაღი მარცვალი და ბევრი სიტკბო.

ირანში მელვინეობას ჯერ ფრთა არ გაუშლია, მისი მწარმოებელი ყველა მცირე თანხის პატრონი მოვაჭრეებია და მელვინეობასთან ერთად მისდევენ სხვა საქმესაც, უმთავრესად არაყის გამოხდას.

მელვინე ყურძნის ჭაქას საქაჩავში იშვიათად გაატარებს. დიდ ქალაქებში ყველგან არის მთავრობის მიერ დაწესებული არაყის გამოსახდელი უბანი. ვისაც კი თანხა და საამისო ცოდნა აქვს შეუძლია მთავრობისაგან ამა თუ იმ ადგილას არაყის გამოხდის ნება აიღოს. ამისი ნება არ ეძლევა მხოლოდ მაჰმადიანს. არაყზე დაწესებულია სახელმწიფო კონტროლი. არაყი გაუწმენდელია და უდის დამწვრის სუნი, მაგრამ ხალხი ღვინოზე უფრო მას ეტანება. ქალაქის განაპირა ადგილებში ხშირად შეხედებით რომ ხის ქვეშ დატუცქული ირანელი უბიდან ამოაძვრენს არაყით სავსე პატარა შუშას, რომელსაც „ბაყალას“ ეძახიან, მოხსნის თავს და გადაჰყრავს მთლიანად.

ამრიგად, თრიაქისა და თამბაქოს სამეფოში იწყება ღვინისა და არაყის ახალი ხანა, რომელიც დაუპირისპირდა ნარკოტულ ნივთიერებებს.

თრიაქი

ირანის სოფლის მეურნეობაში დიდი ადგილი უჭირავს თრიაქის მოყვანას. თრიაქს ჰაშიშის რძისაგან ამზადებენ. ჰაშიშის ყანა ლამაზია, მისი ბამბასავით თეთრი ყვავილების ზღვა შორიდან იმდენად მიმზიდველია, რომ ადვილად დაგავიწყდებათ მისი მავნებლობა, რომ ეს ამოსულია საშინელ შხამზე, რომელსაც ბოროტად ხმარობს უეცი ადამიანი და კვდება მისი სიყვარულით თავდავიწყებული.

ჰაშიშის მცენარე საშუალოდ ერთი არშინის სიმაღლეზე იზრდება. ითვისება გაზაფხულზე, მარტში. თითოეული ძირი დაშორებულია ერთმანეთისაგან დაახლოებით ათ სანტიმეტრამდე. ფოთოლი ფართო აქვს, სქელკბილიანი, ღერო, მკვრივი. იკეთებს ნაყოფს ერთიდან ორამდე. იგი წააგავს ყვავილში ახლად გამოსულ პაწია გოგრას, მწვანე, ლამაზი კანით. შემდეგ მწიფდება და ხმება, ქერქი უმაგრდება, შიგნით კი რჩება მეტად წვრილი, შავი ზეთიანი თესლი. იგი ნოყიერია და აყრიან პურზე გამოცხობის დროს.

ჰაშიშს, როდესაც იგი შუა სიმწიფეს მიუახლოვდება, დასერავენ დანით. დასერილი ადგილებიდან გამოდის სქელი რძე, რომელიც

ორ დღეში მუქდება თამბაქოსფერად და ნაყოფზედვე შრება წებოსავით. შემდეგ აცლიან ნამცეც-ნამცეცად, აკეთებენ ცომს, ახმობენ ჩხირებად და მიაქვთ ბაზარზე გასაყიდად. ასე მომზადებული პაშიში უკვე თრიაქად იწოდება და მისხლობით იყიდება ღუქნებში.

თრიაქის მოსავალი თავის სარფიანობით ყველა კირნახლის მოსავალს აღემატება. ის მოდის მალე და იყიდება ადვილად. მის ნათეს ყანაში ითვისება ხელმეორედ მწვანელი, კიტრი, საზამთრო და სხვ. ამასთან ერთად საკმაოა ერთი პატარა ქოთანის რომ მთელი ყანის მოსავალი შიგ დაეტიოს. ამიტომ, მისი გატანა ბაზარზე მეტად ადვილია, მოთხოვნილება კი ისეთი აქვს, როგორც ოქროს ვალიუტას. მისი მოსავალი სანახევროდაც ვერ აკმაყოფილებს ბაზრის მოთხოვნილებას. თრიაქის აკრეფის დროს პატრონის კარზე მუშტარი არ გამოილევა. მას მეტწილად წინდაწინ აქვს მიღებული ბე. ამ დროს ბაზარიც ცოცხლდება. ვისაც ფული აქვს ჯიბეში არ გაიჩერებს. იზრდება ბანკების კრედიტი, თრიაქის პატრონი ამ დროს წელგამართულია და რომ შესაძლებელი იყოს ის თრიაქის მეტს არაფერს მოიყვანდა.

შედარებისათვის შეიძლება ითქვას, რომ თრიაქს ისეთივე ადგილი უჭირავს ირანის ეკონომიურ ცხოვრებაში, როგორიც ღვინოს საქართველოში.

თრიაქს დიდი გამოყენება აქვს მედიცინაში. სხვათა შორის, მისგან მზადდება მორფი. თრიაქის უმთავრესი მუშტარი აქამდე იყო ჩინეთი. ჩინეთში გატანილი ერთი ფუთი თრიაქი დიდ სიმდიდრეს წარმოადგენდა.

თრიაქის მოწვევის პროცესი უფრო რთული საქმეა ვიდრე თამბაქოსი. მისთვის ევროპიდან შემოაქვთ საგანგებოდ ქარხანაში გაკეთებული ფაიფურის ყალიონი, რომელსაც ვაფური ეწოდება. ვაფურს ხის ტარი აქვს, შიგნით ცარიელია, ჯოლო ზევიდან აქვს პატარა ნახვრეტი. ამ ნახვრეტზე დაადებენ თრიაქის პაწია ნამცეცს, მიადებენ კარგად გაღვივებულ ნაკვერცხალს და მოსწვევენ. თრიაქი ადუღდება, დაიწვის და გაუშვებს მყარალ ბოლს, მას ეწვევიან ისევე, როგორც თამბაქოს ბოლს. დამწვარი თრიაქისაგან ვაფურში რჩება შავი ჭუჭყი და ლორწო. ეს ჭუჭყი უფრო მეტ შხამს შეიცავს ვიდრე თრიაქი. მას აგროვებენ და ინახავენ საპატიო სტუმრისათვის.

იშვიათია რომ ირანელი თრიაქს არ ეწეოდეს, მაგრამ ბევრი მათგანი მალავს, სირცხვილად მიიჩნია, რადგან საერთოდ იგი დაგმობილია. მისი გადაჩვევაც ძნელია, შეუძლებელი. არის გადაჩვევის ცდები წამლების საშუალებით, მაგრამ ჯერ-ჯერობით შედეგი არ

ჩანს. სხვათა შორის, ერთი ფერეიდნელი ქართველი ჯარისკაცი, რომელიც თრიაქის გამო დასუსტდა ორმოცი დღე იწვა საავადმყოფოში. ასევე წამლები, ზოგიც შეუშხაბუნეს, თითქოს გამოკეთდა და ფერზე მოვიდა, გახარებული იყო, ამხანაგებს შეჰტიცა, რომ შემდგომში თრიაქს აღარ მოსწევდა, მაგრამ მხოლოდ ერთი კვირით შეიკავა თავი და შემდეგ ისევ დაიწყო წევა.

თრიაქის მწვეველი ღუნდება, სახეზე ღიმილი უქრება, ლაპარაკის ხალისი ეკარგება, ფერი მიდის, თვალები უშტერდება, ემართება ჰალუცინაცია, უნდა სირბილი და ხეტიალი. ზოგი დამბლადამუღლივით არის როდესაც მეტი მოუვა.

ისფაპანში ჩვენ მიგვიპატიჟა ერთმა მგოსანმა. მას სუფრა ევროპულად გაეწყო. დიდი ხალისით და თავაზიანობით მიგვიღო. ლაპარაკობდა მსოფლიო პოლიტიკაზე, არ მოსწონდა დღევანდელი წყობილება, ლაპარაკობდა უსამართლობაზე, დაკვირვებული და ტკბილი მოუბარი კაცი იყო, მაგრამ მისი ლაპარაკის კილო ნელ-ნელა მოდუნდა, ჩვენ თავი დაგვანება და საკუთარი ოცნების მორევში შეტურდა. ბოლოს, ვეღარ მოითმინა და სუფრიდან გაგვშორდა. ბოდიშში მის მაგივრად მისმა ძმამ მოიხადა. კარგა ხანს არ დაბრუნებულა. ჩვენ სადილი გავათავეთ, ავდექით და თვალყურება დავეწყეთ მის კოლექციას, სადაც ბლომად იყო იშვიათი ნახელავი და დიდი ღირებულების ძველი ნივთები.

ამასობაში ისიც დაბრუნდა ჩვეულებრივად მომღიმარი, მაგრამ მის სახეს მაინც აჩნდა სირცხვილის ბეჭედი. ის გამოტყდა თავის სისუსტეში, რამაც ჩაადენინა უზრდელობა და ბოდიშში მოიხადა. შემდეგ სათითაოდ გვიხსნიდა ძველი ნივთების მნიშვნელობას, თუ რომელ საუკუნეში იყო გაკეთებული და რა ძვირფას განძს წარმოადგენდა.

თრიაქის დასახასიათებლად ირანში არსებობს საკმაოდ სიგულისხმო გამოთქმა:—დიდებული ვაფური ჰქურნავს ყოველგვარ სნეულებას, მაგრამ ვინც მას მიეჩევეა, ის კი ველარაფრით განიკურნებაო.

საოცარია თრიაქის თვისება: ის არ არის გიყი ღვინოსავით, ის ამშვიდებს ადამიანს, ეფერება, თავზე ხელს უსვამს, ნელ-ნელა აცლის გულში ჩადებულ დარღს, უკარგავს მოქმედების უნარს, ადუნებს, გამოჰყავს ნორმალური მდგომარეობიდან და აჩრდილივით დაატარებს ცისა და ქვეყნის უსაზღვრო სივრცეში.

თრიაქით მთვრალი ყველაფერს ხედავს, გარდა მის გვერდით მდგომი ადამიანისა, რომელიც მასავით მთვრალია, მოშლილი. თვა-

ლებდაბრეცილი. იმ ოთახში, სადაც თრიაქით მთვრალეები შეიყრებთან სუფევს საოცარი სიჩუმე. ყველა მათგანი ჩაფიქრებულია, ფერწასული და, როგორც ამბობენ, ხედავენ რაღაც ფანტასტიურ სახეებს. თრიაქით მთვრალს არ ასტკივდება თავი და მუცელი, გული არ ერევა, როგორც ეს ხდება ღვინის გავლენით. პირიქით, ადამიანი ჰკარგავს ტკივილის შეგრძნებას. ჯოხითაც რომ სცემოთ ვერ გაიგებს სანამ არ გამოფხიზლდება.

ირანელს თუ რამე ეტკინა მისი პირველი საშუალება თრიაქია, მაშინვე მოსწევს ან ჩაყლაპავს თრიაქის პაწია ნამცეცს. რომელიც ყოველთვის ჩიბეში უდევს. ტკივილი უამდება, თითქოს ავადმყოფი მართლაც კარგად ხდება. მაგრამ მან არ იცის თუ რა ზიანი მიაყენა მთელ სხეულს.

თვით ექიმებიც ხშირად მიმართავენ თრიაქს, როგორც უფრო დვილ საშუალებას ხალხის მოსარჩენად. ასეთი საქციელი არაკის გაუყვირდება, პირიქით, ბევრი მათგანი გულწრფელად გირჩევთ, რომ მოსწიოთ თრიაქი თუ უგუნებოდ ხართ.

თრიაქის ხმარებას დიდი ვნება მოაქვს ეკონომიურ ცხოვრებაშიც. ღირებულების მიხედვით თრიაქი ადამიანს ყოველდღიურად ხუთჯერ მეტი უჯდება ვიდრე პური. ეს არაფერია მდიდრებისათვის, რომელსაც პურის ფული ყოველთვის ექნება, მაგრამ თრიაქს დიდი ბოროტება მოაქვს ღარიბი, უმეცარი, მდაბიო ხალხის ოჯახებში.

ღარიბთა ოჯახებში გავრცელებულია თრიაქით ბავშვების დაძინება, ნამეტნავად ჰირვეული ბავშვებისა, რომლებიც შემდეგ უმეტესად თრიაქის მსხვერპლი ხდებიან და უმისოდ აღარ იძინებენ. საოჯახო საქმეებით დატვირთული დედა მთელი დღე დარბის, დაფუსფუსებს, იცის, რომ მისი ბავშვი ადვილად არ გაიღვიძებს, რაკი თრიაქი მისცა.

ასეთ ცოდვას უმთავრესად სჩადიან ქირაზე მომუშავე ქალები. ერთი ებრაელი მუშა დედაკაცი ყოველთვის თრიაქით აძინებდა თავის ბავშვს. ბავშვი გულდასავით ეგდო აკვანში. ზოგჯერ დედის მოსვლამდეც გაიღვიძებდა, მაგრამ თრიაქით გაბრუებულს ტირილის უნარიც აღარ ჰქონდა, თვალებგაშტერებული შესცინოდა აკვნის ხელზე ჩამოკიდებულ ლაქლაქას და ღმუროდა თავისთვის. დედას ეგონა რომ ბავშვი ჭკვიანი იყო, სამაგალითო. ბავშვი თურმე საქმელსაც არ მოუთხოვდა, სანამ თვით დედა ძუძუს ძალით არ ჩასჩრიდა პირში.

ამჟამად მისი შვილები უღონონი არიან, ფერწასულები, მეტისმეტად მორცხვი, ნებისყოფას მოკლებული და თრიაქის გარეშე ვეღარ ძლებენ.

თრიაქის გავლენას ცხოველებიც ემორჩილებიან. ეს უნებო არ-
სებანი თავს იყრიან ხოლმე თრიაქის მოსაწვევ ადგილებში, თანდათა-
ნობით ეჩვევიან მის ბოლს და ბოლოს უიმისოდ ველარ ძლებენ.
ძაღლი, კატა, თაგვები, ყვავი და კაჭკაჭი ხშირად ხდებიან ასეთი ჩვე-
ულების უნებური მსხვერპლი.

თრიაქს ყველგან და ყოველთვის არ ეწვეიან. მისთვის საგანგე-
ბო ადგილებია დანიშნული:— მივარდნილი კუთხეები და ღრმა ეზო-
ები, რომ სუნი ქუჩაში ადვილად არ გამოვიდეს. მოწვევის დროც გან-
საზღვრულია: დილა, შუადღე და საღამო. ცხოველებმაც იციან ასე-
თი ადგილები და იქ სწორედ მაშინ გამოცხადდებიან ხოლმე როდე-
საც თრიაქის მოწვევის დრო დადგება, თანაც იმდენად შეჩვევიან
ადამიანის სიბალოვეს ყოფნას, რომ შიში სრულებით აღარ აქვთ.

თუ ვინცობაა ასეთი თრიაქხანე დაიკეტა ცხოველები იზოცები-
ან იმავე ადგილზე.

მდაბიო ირანელს ძაღლი უწმინდურ ცხოველად მიაჩნია, სამა-
გიეროდ ძალიან უყვარს კატა. ამის გამო თრიაქის მსხვერპლი კატე-
ბი ხდებიან მომეტებულად. ამბობენ: თუ ვინცობაა პატრონს თრია-
ქის მოწვევა დაუგვიანდა, კატა ჩხავილით აიკლებს იქაურობასო.

თრიაქის „ლოთი“ ცხოველი ისევე ღუნეა. როგორც მისი პატ-
რონი.

თრიაქზე ზოგჯერ დაუჯერებელ რამეებსაც ამბობენ; მაგრამ თუ
დაუუკვირდებით მის საერთო ხასიათს, შეიძლება სარწმუნოდაც მი-
ვიჩნიოთ.

ამბობენ თრიაქით გაელენთილ ადამიანზე გველის შხამი აღარ
მოქმედებსო. პირიქით. თუ გველმა ასეთი ადამიანი დაკბინა კაცის
სისხლისაგან თვით გველი მოიწამლება. ასეთი შხამით გაელენთილი
ადამიანები უშიშრად ნადირობენ გველებზე, მინდორშიც არხეინად
იძინებენ სადაც სავსეა ქვეწარმავალი.

ამგვარი მოვლენის დასამტკიცებლად არსებობს ერთი ანდაზა:
სანამ ერაყიდან თრიაქს მოიტანენ გველის ნაებენი კაცი გარდაიც-
ვებაო.

თრიაქმა დააენინა, დააუძლურა ხალხი, მისი აკრძალვის საკითხ-
მა საერთაშორისო ხასიათი მიიღო.

თრიაქის აკრძალვა პირველად ერთა ლიგამ მოითხოვა. ამაზე
ირანის ახალი მთავრობაც ადვილად დათანხმდა. მაგრამ განხორციე-
ლება ძნელი გამოდგა. ეს საკითხი შეეხო ყველა ფენას და განსაკუთ-
რებით კი დიდ მემამულეებს. ერთბაშად ქნელი შეიქნა თავის თავის
წინააღმდეგ წასვლა. მაგრამ მთავრობამ მაინც მოინდომა ერთგვარი

ცვლილებების მოხდენა:—შემოიღო თრიაქის მონოპოლია, გააძვირა იგი. მაგრამ სიძვირის სიმძიმე უმთავრესად მოსახლეობის ღარიბმა ნაწილმა იგრძნო, რომელსაც აღარ დარჩა პურის ფული და ყველაფრის ადვილად ამტანმა ვერ აიტანა თრიაქის სიძვირე. ეს შემთხვევა გამოიყენა ირანის საზოგადოების კონსერვატულმა ნაწილმა: მოლებმა და ვაჭრებმა, რომელთა წაქეზებითაც ირანში დიდი მთავრობის საწინააღმდეგო გამოსვლები, 1925 წ. დიდი ქალაქების ქუჩები აჯანყებამ მოიცვა. აჯანყება მთავრობამ ძლივს ჩააქრო ჯარის საშუალებით. მაგრამ იგი მაინც დამარცხებული გამოვიდა და დროებით ხელი აიღო თრიაქის მონოპოლიის გატარებაზე.

ირანის მთავრობამ თრიაქის საკითხის გადასაქრელად ათი წლის ვადა დასდო, მაგრამ ხალხის ორგანიზმი ათ წელიწადში ვერ განთავისუფლდება თრიაქის შხამისაგან მარტო ერთი მცენარის კულტურის მოსპობით; ამისათვის საჭიროა ირანის საზოგადოების მთელი ცხოვრების სოციალური გარდაქმნა.

ისლამი და სასულიერო წოდება

ისლამის სარწმუნოების მქადაგებელი იყო მოჰამედი, რომელმაც თავისი თავი ღვთის მოციქულად გამოაცხადა. იმ დროს არაბეთში კერბთაყვანისმცემლობა კრიზისს განიცდიდა, ის უკვე ზედმეტი ბარგი იყო.

არაბეთის მოსახლეობის მეტი ნაწილი მომთაბარულ ცხოვრებას ეწეოდა და უმთავრესად მისდევდა მესაქონლეობას. მოჰამედი ყორეიზიტების გვარეულობის წარმომადგენელი იყო, რომელმაც თურმე წერა-კითხვაც არ იცოდა, მაგრამ მას გამოჰჩნდნენ გონიერი და ნასწავლი მიმდევრები, მისი მოძღვრება ქალალზე გადაიტანეს და გააღრმავეს. თვით მოჰამედი წმინდანის სამოსელში გახვიეს, ყურანი ღმერთისაგან ბოძებულად გამოაცხადეს, ხალხში გაავრცელეს. ისლამის რჯულზე მოქცეული ხალხი მეჩეთებს დაუკავშირეს და მოლებს ჩააბარეს.

მოლა ყველაფერი იყო: მლოცველი, ვაჭარი, მოსამართლე, მეცხე, დალალი, მოიჯარადრე, ერთის სიტყვით, ყველაფერი რაც კი მას ხეირს მისცემდა. ის იყო კანონმდებელი, მარტო მას შეეხებოდა სწავლა-აღზრდის საქმე, ხელთ ეპყრა ცხოვრების ყოველი არე, მისი ყოველი კუნჭული. კაცი თუ რამეს იყიდდა იქაც მოლას ბეჭედი იყო აუცილებელი, სადაც შაჰი წავიდოდა მოლაც უკან აედევნებოდა აჩრდილივით.

მოლა ქუჩაში თავდაღმა არ დაემხოა სალოცავად, ის მუდამ სუფთა. საგანგებოდ მისთვის მოქსოვილ სალოცავ ხალიჩაზე მოკეცილი. მას არ უყვარს ქუჩებში უსაქმოდ ხეტიალი, მიდის ან მირბის უკან მოუხედავად, მიაქენებს თოვლივით თეთრ მსუქან სახედარს, უკან მისდევს ფენშიშეელი, შავკარწახებიანი ვაჟკაცი, რომ ჩამოხტომაზე უშველოს. სახედარს სადავე დაუჭიროს, დააბას აჭამოს და მოუაროს.

მოლა ნამდვილი საქმის კაცია. მღვდელივით არ დაეხეტება კარდაკარ, ის გულზე ხელებდაკრფილი არ შეჩერებია მეფესა და ვაჭრებს მოწყალების მისაღებად, მოლა ორივეს უბრძანებს, როცა უნდა ათასობით ფანატიკოსს გამოიყვანს გარეთ და რაზედაც უნდა იმაზე აყვირებს და აყბედებს.

ზოგიერთი მოლა სიცოცხლეშივე წმინდანადაა ჩარიცხული, მისი სამარე ქერბალაში ან მედინის მიდამოებშია წინასწარ შეძენილი.

1924 წ. გარდაიცვალა დიდი შეიხი. გასვენების დღეს მთელი ქალაქი დაიკეტა. მიცვალებულის კუბო სცურავდა შეჩვრული ხალხის ზღვაში. წინ და უკან მისდევდნენ წამების დასტები, რომლებიც მუშტებსა და ჯაჭვებს იცემდნენ შიშველ მკერდსა და ბეჭებზე როგორც შახსეი-ვახსეის დროს იციან ხოლმე ჰოსეინის პატივსაცემად. გარშემო ეხვია გააფთრებული ბრბო, გლეჯდნენ ხელიდან ერთი მეორეს, ყველას უნდოდა რამენაირად ხელით შეხებოდა „წმინდანის“ კუბოს და, თუ მოახერხებდა, ეზიდა იგი. მაგრამ ასეთი მიღწევა დიდ ღონეს თხოულობდა. ვისაც ხელი ეკიდა კუბოსათვის ის უსიკვდილოდ ხელიდან აღარ უშვებდა მას. შემდეგ შეჯიბრში დასტები ჩაერივნენ. ერთი დასტა მეორეს შეეცილა. ყველა მათგანს უნდოდა ეზიდა პატივცემული „წმინდანის“ გვამი, მაგრამ ვერ შეთანხმდნენ. დრო აღარ იყო, ქუჩები ილეოდა, მიცვალებული განსასვენებელ ალაგს უახლოვდებოდა, საქმე ძალაზე მიდგა: დასტა დასტას შეეცილა, ღონიერები დაეტაკნენ ერთი-მეორეს, მიცვალებულის კუბო პაერში ქანაობდა, წასავალი გზები შეიკრა, კუბო კინაღამ ფეხით გაითელა, მაგრამ პოლიციამ დროზე შეაჩერა დავა. მიცვალებული მაინც ვილაყებმა გაიტაცეს, დიდი ალტაცებითა და სიხარულით.

ამავე 1924 წ. სასულიერო წოდებამ დიდი უბედურება დაატრიალა თეირანის ქუჩებში. მათი წასისიანებით ბრბომ ზიზლით გასრისა „უწმინდური“ ამერიკელი.

იმ ადგილზე, სადაც ჰოსეინის სახატეა მუდამ ანთია სანთელი, დიდი ქვის ორმოში არის დასაღვეი წყალი. იქვე ჰკიდია დაქანგული თუნუქის ფათქა. ყოველ გამვლელს ნება აქვს დალიოს წყალი.

თუ კი მიუვა გული ამ საშინელი ქუჩის დასაღვეად. მაგრამ ფანატიკოსისათვის იგი სანუკვარი და წმინდა ადგილია. მისი წარმოდგენით აქ მართლა შეიძლება მოხდეს სასწაული.—მაშ რისთვის ანთია სანთელი მთელი ღღე და ღამე, რისთვის არის დასაღვეი წყალი?!

ფანატიკოსებმა ყველა ჩქარა დაარწმუნეს, რომ ჰოსეინის სახატე მართლაც სასწაულმოქმედი იყო.

დაიწყო დენა ცნობისმოყვარე ხალხმა. სადაც კი ბრმა, კუტი, დავრდომილი იყო, ყველამ აქ მოიყარა თავი. ამბობდნენ:—ასეთი და ასეთი დავრდომილი და ბრმა განიკურნაო. მნახველი არავინ იყო მაგრამ მაინც ყველას სჯეროდა ჰოსეინის სახატის სასწაულმოქმედება, ყველას ჰქონდა განკურნების იმედი; მთელი ღღე და ღამე ეყარნენ ქუჩაში და ელოდნენ ახალი სასწაულის მოხდენას, როდესაც დავრდომილი ცეკვას დაიწყებდა. მაგრამ სასწაული არ გამეორდა. ყოველ შემთხვევაში, ასეთი რამ თავისი თვალთ ვერავინ იხილა. იმედი მაინც დიდი იყო:—ღმერთს შეუძლია განკურნოს, როგორც ერთი, ისევე ათასი, არაფერი დაეხარჯება ბრძანების მეტიო—ამბობდნენ ბრბოში. ბევრს მალე ვაუცრუვდა იმედი. თუმცა წასვლა მაინც არავის უნდოდა. გადიოდა დრო, ამ ადგილს ხალხი უფრო მეტი გულმოდგინებით ეტანებოდა. ბევრ უცხოელსაც აღეძრა სახატის ნახვის სურვილი. მიდიოდნენ, შორიახლოდან იღებდნენ სურათებს და მიჰქონდათ; ასეთივე მიზნით მივიდა ამერიკის მისიის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ჰოსეინის სახატესთან. მან აპარატიც მომართა გადასაღებად. წუთი და საქმე გათავებული იქნებოდა, მაგრამ ამ დროს ბრბოდან ვიღაც გამოვიდა ქალის შავი ნიღაბით და ამერიკელს ეკვეთა უწმინდური საქმის ჩადენისათვის, აპარატი წაართვა და საცემრად მიიწია. შემდეგ ბრბო მიუხია:—დაიჭირეთ, მოჰყალით უწმინდური ევროპელი, მაგან შეურაცყოფა მიაყენა ჩვენს წმინდა ადგილსო!

ამერიკელი ახალგაზრდა იყო. თავს გმირულად იცავდა, მაგრამ ერთი კაცის ღონე ამ შემთხვევაში ზღვაში წვეთია. ის გაიქცა. უნდოდა თავი დაეღწია გაათრეხებული ბრბოსათვის, მაგრამ სად წასულიყო? ქუჩები ყველგან გაკავებული იყო. მისდევდნენ კივილით, ყვირილით, ჯოხებით, დანებით, წყევლა-შეჩვენებით. მას აჩერებდნენ წინ დამხვდურები, სცემდნენ ვისაც რით შეეძლო; ამერიკელი ჩაიხანაში შევარდა. იქ მდულარე წყალი გადაასხა გაბოროტებულმა პატრონმა, იქიდან გარეთ გამოვარდა და შევიდა ყაზარმის სადარაჯოში. განეცეხებულმა ჯარისკაცმა პირდაპირ მუცელში ატაკა ხიშტი და მძიმედ დაჭრა; ამერიკელმა უკანასკნელი ღონე მოიკრიბა და შევარდა

პოლიტიკის ეზოში, მაგრამ ბრბო იქაც შეჰყუდა და სიცოცხლეს გამოასალმა.

ამის შემდეგ დასრულდა „სასწაული“, წმინდა ადგილი დაიცალა ხალხისაგან, დარჩა ისევ ჰოსეინის სახატე ანთებული სანთლით და ქვის აუზით. ცხოვრება ძველ კალაპოტში ჩადგა. მთავრობამ ამერიკელის სიცოცხლე გამოისყიდა და მოკლული ვაჟის ქვრივი შავეებით მორთული სავსე ქისით დაბრუნდა თავის ქვეყანაში.

მოლები სარგებლობენ ყოველგვარი უფლებებით და წმინდა ფეოდალური მიდრეკილება აქვთ. ისფაჰანელ მოლა-ბაშის, რომელიც ნამდვილი მეფაზე იყო, წვეულების დროს, ჩვენ თვალისწინ მსახურმა ჩაი დაჩოქილი მიაჩნო. ჩვენ გაგვიცვირდა, მოლა-ბაშისთვის კი ეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.

არავის გაუგონია ღარიბი მოლა, ისინი ყველა კარგად ცხოვრობენ. მოლა სახელმწიფოსაგან ჯამაგირს არ იღებს. მისი შემოსავალი დამყარებულია სხვადასხვა ნებაყოფლობით გადასახადზე, უმთავრესად ზაქათზე, რომელიც გლეხის შემოსავლის 5% შეადგენს. მოლები ძალას არ ხმარობენ ღალის აკრეფის დროს. ეს არც საჭიროა:— ფანატიკოსი გლეხი თავს შიმშილით მოიკლავს და მოლას ვალს მაინც გადაიხდის. ამ მხრივ მოლა სრულიად უზრუნველყოფილია. ზაქათით თითქოს ღარიბთა დასახმარებლად გროვდება, მაგრამ ეს რომ მართლა ასე იყოს ირანში ღარიბი და გლახა აღარ იქნებოდა. არავის უნახავს გამდიდრებული გლახა, თუმცა მის სასარგებლოდ მოგროვილი ჭირნახულით ბევრი ბედელი გავსებულია.

მოლები ამ სიმდიდრის ანგარიშში, ხანდახან, განსაკუთრებით დღეობების დროს ერთი პეშვი ფლავით უმასპინძლებიან ხოლმე გლახებსა და დავრდომილებს. რომლებიც ყოველთვის მრავლად არიან მეჩეთებში. ისინი იქ ლოცულობენ, სძინავთ აუზის პირას ციქვაზე და ხელი აქვთ გაწვდილი მოწყალების მიღების მოლოდინში. დღეობების დროს მეჩეთის ეზოში ქვაბი დუღს ხოლმე, ქვაბის გარშემო თავს იყრის აუარებელი გლახა და სარგებლობს თავის სახელზე მოგროვილი სიმდიდრის მცირე ნაწილით. არავინ იცის მოლები როგორ ინაწილებენ ამ სიმდიდრის ნაშთს, მაგრამ ვინც უფრო დიდია, ცხადია მას უფრო დიდი ლუკმა ერგება.

ჰაჯი-ალა ნასრულა უმდიდრესი მოლაა, მილიონერი. მას, როგორც ამბობენ, ასორმოცდა ათი ცოლი ჰყავდა. იგი დიდი გავლენის მქონე იყო, სასულიერო წოდების ხელმძღვანელი. საშინელი კონსერვატორი.

რეზა-ხანი, როდესაც შაჰად კურთხევას ეპირებოდა ჰაჯი-ალა ნასრულას თვითონ ეახლა ისფაჰანში, რომ მისი თანხმობა მიეღო.

შემდეგ, როდესაც შაჰი გახდა, რეზა-ხანი შეუდგა ბურჟუაზიული რეფორმის გატარებას. ეს რეფორმები ძალაუვნებურად შეეხო საზოგადოების ზედაფენის კონსერვატულ ნაწილს და განსაკუთრებით სასულიერო წოდებას. სასულიერო წოდება აქამდე ყველაფერი იყო, ახლა მისი უფლებები შეიკვეცა ბურჟუაზიის სასარგებლოდ. ამაში პირველი დანაშაული შაჰს ედებოდა და ჰაჯი-ალა ნასრულა სწორედ ამან გააბრაზა.

—შაჰმა ფიცი გასტეხა, მას ყურანის კანონები მთლიანად უნდა დაეცვა, მან კი გვიღალატა ჩვენაო,—ამბობდნენ სასულიერო წოდების წარმომადგენლები. ამის გამო, სამი თვე. ყველა, დიდსა და პატარა ქალაქში ბაზარი დაკეტილი იყო. მთავრობა მათ წინააღმდეგ არ მოქმედებდა და გაფიცვა თანდათან შეწყდა. გამარჯვება მთავრობას დარჩა. ამის შემდეგ ჰაჯიმ სასულიერო წოდების საპროტესტო კრება მოიწვია ქალაქ ყუმში. აქ უკანასკნელი განაჩენი უნდა გამოეტანათ შაჰის მთავრობისათვის.

ყუმში წმინდა ადგილად ითვლება. იქ წინად ქართველი მაჰმადიანნი მეფეებიც იმარებოდნენ. იქ თავშეფარებულ ავაზაკს აქამდე კანონი ვერ შეეხებოდა. ჰაჯი-ალამ სწორედ ამიტომ მოაწყო კრება აქ. მაგრამ როდესაც მათი მოქმედება შაჰის უფლებას შეეხო შაჰმა ისინი მათრახის ცემით გამოიჩეხა გარეთ. ზოგი მათგანი დაიჭირა და ნაოხაში ჩასვა. თვით ჰაჯი-ალას ნება არ მისცა ყუმის მეჩეთიდან გარეთ გამოსულიყო. ჰაჯი იქვე გარდაიცვალა ერთი თვის შემდეგ. ამბობენ ორმოცი წლის ჰაჯი თავისი დღით არ მომკვდარაო.

შაჰის ასეთმა გაბედულმა მოქმედებამ ერთბაშად გატეხა მოლები.

სწორედ ამ ხანებში მოხდა ავღანისტანის აჯანყება ამანულა-ხანის წინააღმდეგ. ამ აჯანყების ანარეკლი ირანში გადმოვიდა. ისევ წამოდგა წაქცეული სასულიერო წოდება. პური გაძვირდა, მთავრობამ ოპიუმზე გადასახადი გააძვირა და შემოიღო სახელმწიფო მონოპოლია. ეს უმთავრესად შეეხო ვაჭრებსა და სასულიერო წოდებას. 1925 წ. მათი წაქეზებით მღელვარება იყო ირანის მთელ რიგ ქალაქებში. უკმაყოფილების საგანი შაჰი და ოპიუმი იყო. მოხდა შეტაკება. შაჰი დარჩა შაჰად, ხოლო ოპიუმის მონოპოლია დროებით შეაჩერეს.

იმავე ხანებში სამღვდელოებამ ყუმის მეჩეთში არ შეუშვა შაჰის ახალგაზრდა ცოლი მოკლე ჩადრით და ნახევრად პირახდილი; შეუტიეს:—შენ კარგი ქალი არ იქნებიო..

დედოფალმა ტელეფონით აცნობა შაჰს ეს ამბავი. შაჰი რამდენიმე საათის შემდეგ მათრახით მობრძანდა, მოლები გაამათრახა და თავის მეუღლეს მეჩეთში ლოცვის ნება მისცა.

ფანატიზმის შიშით შეპყრობილია არა მარტო ფანატიკოსი, რომელიც ღმერთის გარეშე აღარას ფიქრობს, არამედ ისიც კი ვისაც ღმერთი არა სწამს.

1923 წ. როდესაც სეიფოლა იოსელიანი საბჭოთა საქართველოდან ისევ ფერეიდანში დაბრუნდა, ფანატიკოსთა თვალების ასახვევად ჭერ მეშჰედს მივიდა შუა აზიის გზით, მთელი თვე იქ ილოცა და შემდეგ საქრისტიანო ქვეყნიდან დაბრუნებული „გაწმენდილი“ მოვიდა ფერეიდანში, რათა მის წინააღმდეგ განგაში არ აეტეხათ.

სეიფოლა თავის „პატარა საქართველოში“ დიდი კაცია, ხანის წოდებით მოსილი და ასე რომ არ მოქცეულიყო მისი ავტორიტეტი, მისი ხანობა დაეცემოდა.

მეშჰედში არის დიდი მეჩეთი. იქ მარხია იმამ-რეზა მოჰამედის მერვე მოციქულად წოდებული, რომელიც თითქოს მოწამლა თავისმა მეგობარმა, რომ მისი ადგილი დაეჭირა. ქალაქ მეშჰედის თითქმის საუკეთესო და უდიდესი ნაწილი ამ მეჩეთს ეკუთვნის. მისი გუმბათი გარედან ოქროთი არის მოვარაყებული. მას ჰყავს ათასამდე ნოქარი, რომლებიც ყოველთვიურად აგროვებენ ღუქნებისა და ადგილ-მამულების ქირას.

ვინც მეშჰედში ილოცებს მისი სახელის წინა ნაწილს სიტყვა „მეშჰედი“ მიემატება. ჩვენს ბანკში იყო მსახური მეშჰედი აბდულა. რომელსაც ორჯერ ელოცნა მეშჰედში, თავის სიცოცხლეში კი იგი სამჯერ იყო გაყიდული ბატონის მიერ.

მეშჰედის შესახებ მრავალი თქმულება არსებობს. მეშჰედიდან ქალაქ ყოჩანის მიმართულებით გზის პირად ერთი დიდი ქვა გდია. ცრუმორწმუნე ხალხის რწმენით ეს ქვა მეშჰედში მიდის. ამიტომ მას დიდის პატივისცემით ეპყრობიან. ზოგი მის სანახავად საგანგებოდ მიდის, ლოცულობს. ჰკოცნის. შველას სთხოვს. ეს „წმინდა“. ქვა მართლაც მიცოცავს მეშჰედისაკენ. თვით ადგილმდებარეობა ხელს უწყობს მას: ნიადაგს მოწყვეტილი ქვა თავისი სიმძიმის წყალობით იჭით ცურდება საითაც გასაქანი აქვს, ფანატიკოსებს კი ეს ველარ შეუნიშნავთ და იგი წმინდანად გამოუცხადებიათ.

სეიფოლა იოსელიანმა მიაბზო თავის თვალთ ნახული ამბავი, რომელიც მართლაც სათანადოდ ახასიათებს მეშჰედის მორწმუნე ფანატიკოსებს:

ვილაც დაუდევარ სოფელს გაპარვოდა კურტნიანი აქლემი. გზადაბნეული ცხოველი ბევრი ხეტიალის შემდეგ იმამ-რეზას მეჩეთის ეზოში შესულიყო. მლოცველებს თურმე ძალიან ესიამოვნათ:— ცხოველსაც ღმერთი სწამს, სალოცავად მოვიდაო, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ პატრონი გამოჩნდა და აქლემის წაყვანა მოინდომა.

—არ შეიძლება,—მისცვივდნენ ფანატიკოსები,—შენ ალბად კარგად არ უვლიდი. შეგიწუხებია. ამიტომ მოსულა აქ. ბესტში ზის და ხელს ვეღარავინ ახლებსო.

უხეირო პატრონი ცემით გააგდეს მეჩეთის ეზოდან, „მორწმუნე“ აქლემს კი აუარება ზალხი ეხვეოდა გარს.

გაიარა დრომ, მლოცველთა ზრბო ნელ-ნელა გაიკრიფა მეჩეთის ეზოდან და აქლემი მარტო დარჩა. ის დაეხეტებოდა ეზოში მშვიერი. ბოლოს ქუჩაში გამოვიდა. მისი პატრონიც თურმე გარეთ უდარაჯებდა, დაინახა თუ არა თავისი „ჰკვიანი“ ცხოველი ზურვზე მოახტა და სახლისაკენ გააქანა.

მიუხედავად ასეთი სიბნელისა და უვიცობისა ირანში ბლომად არიან საღი აზროვნების და განსჯის მქონე ადამიანებიც.

ყურანი და შარიათი

ცამეტმა საუკუნემ განვლო მას შემდეგ, რაც მაჰმადიანთა წელთაღრიცხვა დაიწყო. საზოგადოდ, მაჰმადიანობის პირველი ხანის ისტორია ისეთივე ბურუსით არის მოცული, როგორც ქრისტიანობის წარმოშობა და შიგ ბევრი ლეგენდაა ჩართული.

ყურანი შეკრებილია მოჰამედის სიკვდილის შემდეგ. ვინ იცის შიგ ვისი ხელი და აზრი არ ურევია. კერპთაყვანისმცემლობის ნანგრევებზე აშენებული ერთღმერთიანობის საფუძველი მოჰამედს გადმოღებული აქვს იუდეველთა და ნაწილობრივ ქრისტიანთა საღვთო წერილებიდან. ეს რელიგიები იმ ხანებში საკმაოდ გავრცელებული იყო არაბეთში. მოჰამედის მიმდევარმა პრაქტიკოსებმა ყურანი უფრო რეალური გახადეს, ღმერთის ცნებასთან ერთად ყოველდღიური ცხოვრების კანონმდებლობაც შექმნეს და ხალხს თავზე მოახვეეს.

—ცბიერნი უარყოფენ ღმერთს, მაგრამ ღმერთი ყველაზე ცბიერია, ღმერთი ყოვლისშემძლეა, ვინც მუსლიმანი არ არის ის ურწმუნოა, უწყინდური, სიკვდილი მათ!—ასეთი იყო ყურანის მებრძოლთა ღეიფი.

მოპამედის სიკვდილის შემდეგ მისმა მიმდევრებმა ჯერ ერთი მეორე დახოცეს. მერე ცეცხლითა და მანჯილით მოიარეს აზიის ვრცელი უდაბნოები, შეიპყრნენ ევროპის ქრისტიანულ ქვეყნებშიც.

ყურანმა სიმდიდრე დიდ ეოცად გამოაცხადა. აკრძალა მევახშეობა, მაგრამ ხელშეუხებლად დასტოვა კერძო საკუთრება. ყურანმა მოსპო მრავალმერტიანობა. მაგრამ, სამაგიეროდ აბსოლუტურად გააბატონა ერთმერტიანობის იდეა და ყველაფერი მის ძლიერებას დაუმონა. მოპამედი კი მისმა მემკვიდრეებმა მაშინვე ღვთის ტოლად გამოაცხადეს.

გავიდა დრო, ისლამმა ღრმად გაიდგა ფეხები, ყურანის შექვეცილი აზრები ველარ აკმაყოფილებდა ხალხის მოთხოვნილებას, საჭირო შეიქნა მისი შეესება ახალი მასალით, ბოლო ეს ახალი მასალა დაფარული უნდა ყოფილიყო ისლამის ძველი ნიღბით. ამ მზრივ ბევრნაირი ცდა იყო, ზოგი მათგანი მართლაც თვალსაჩინო.

მოპამედის გარდაცვალებიდან კარგა ხნის გასვლის შემდეგ მუსლიმანურ ქვეყნებში შეკრიბეს ხალხური ადათები, კანონები და გადმოცემანი, რაც შემდეგ საფუძვლად დაედო ყურანის და შარიათის შემდგომ განვითარებას. ყურანი გახდა მუსლიმანთა სულიერ დასაყრდნობად და კანონმდებლობის წყაროდ.

—ღმერთმა ყურანი გადმოსცა მოპამედს, მოპამედმა ის გაავრცელა ხალხში,—ეს იყო გაბატონებული კლასის დევიზი და ვინც ამას არ ირწმუნებდა მისთვის საშინელი სასჯელი იყო გამზადებული.

როდესაც 1924 წ. ირანის ახალმა მთავრობამ მოინდომა მეჩლისის შეცვლა რესპუბლიკური წესებით, ერთმა მოლამ საჯაროდ წარმოთქვა:

—ბევრჯერ წამიკითხავს ყურანი, ალაღ წავეციოთხე, მაგრამ „ჯამპური“ ვერსად ამოვიკითხეო.

ეს მარტო ერთი მოლას აზრი არ იყო, მისი პირით მთელი კლასი, მთელი წოდება ლაპარაკობდა, რომელსაც პრივილეგიური მდგომარეობის დაკარგვისა ეშინოდა. აჯანყებული სასულიერო წოდების წინააღმდეგ საჭირო შეიქნა რეპრესიების გამოყენება. რამაც ზოგჯერ კურიოზული ხასიათი მიიღო.

ისტაჰანში იყო ერთი თავზე ხელაღებული, სასულიერო წოდების საშინელი მოძულე სამხედრო პირი ათაფური, რომელიც შთამოშავლობით ქართველი იყო, მაგრამ ქართული დიდი ხნის დავიწყებული ჰქონდა მამა-პაპით. მას მაინც ფერეიდნელი ჯარისკაცები ჰყავდა თავის გარშემო. ის დაინახავდა თუ არა ქუჩაში მიმავალ მოლას უსევდა ჯარისკაცებს:

—აბა მიდიო, დააფრთხეო, ფართხუნა ტანსაცმელი შემოახიეთო!

ჯარისკაცები მისცვივდებოდნენ მოლას, დაწეწავდნენ, მიათრ-
მოათრევდნენ და გაუშვებდნენ.

—ამ დროს კარგი შემოსავალი გექონდაო,—ამბობდნენ ჯარის-
კაცები.

ათაფურმა ერთი აჯანყების დროს, როგორც ამბობდნენ, რამდენიმე მოლა დაიჭირა, ნაობახში შეყარა და წვერები შეაკრიჭა. მო-
ლებმა საჩივარი აღძრეს მთავრობის წინაშე. ამ ამბავმა ბევრი მი-
თქმა-მოთქმა გამოიწვია. ათაფური პასუხისგებაში მისცეს, მაგრამ
მან თავი ადვილად გაიმართლა:

—ახალი კანონის დებულებით ციხეში ჩასმულ დამნაშავეს თმა
და წვერი გაკრეჭილი უნდა ჰქონდეს და მეც ამ კანონის თანახმად
მოვიქცეო.

ათაფური გამართლდა. მოლებიც გაანთავისუფლა კანონმა, მაგ-
რამ მათ ციხიდან გამოსვლაზე უარი განაცხადეს:

—სანამ წვერები არ გაგვეზრდება ქუჩაში ვერ გამოვალთო. კა-
ნონმა ადვილად დააკმაყოფილა მათი უკანასკნელი სურვილი.

ათაფური შირაზში გადაიყვანეს, მისი სახელი კი მწარე მოგო-
ნებად ღარჩათ ისტაჰანელ მოლებს.

—რა არის კომუნისმის მიზანი?—შემეკითხა ერთი მოლა, რო-
მელიც ყოველდღე ფულებს ახურდავებდა ბანკში.

—კერძო საკუთრების მოსპობა, წოდებათა გათანასწორება, ფაბ-
რიკა-ქარხნების მიცემა მუშებისათვის, მიწის დარიგება გლეხებისა-
თვის,—ჩამოვუთვალე მე ნაჩქარევად.

მან ჭერ გაიკვირვა: თვალები დაჰყიტა, მერე თითი მალლა აიშ-
ვირა და წამოიძახა:

—ეს ხომ ჩვენს ყურანშიც წერიაო,—მერე ლაპარაკი ფულის
ანგარიშზე გადაიტანა, ჭიბეში ჩაილაგა და საჩქაროდ წავიდა.

მოლას საზოგადოდ არ უყვარს კერძო ხალხთან ბევრი ლაპარა-
კი: ყველა მოწინააღმდეგეს ის ზიზღით უცქერის, უცხოელი ხომ
მისთვის მიუღებელია.

ექვსი წლის განმავლობაში მუდამ ვცდილობდი როგორმე მე-
ჩეთში შევსულიყავი, მაგრამ არ იქნა და ვერ მოვახერხე. გადაც-
მული, ქურდულად შესვლა არ მინდოდა, რადგან გამიგებდნენ და
ხიფათი იყო მოსალოდნელი; ცხადია, ცოცხალს არ გამომიშვებდნენ.
მე შორიდან მაინც ვიცნობდი მას, ვიცოდი რომ შიგ არაჩვეულებ-
რივი არაფერი იყო. ის ცარიელია მღვინესავით, სადაც ღვთის სახე
ლოცვებით მოქანცულმა ადამიანმა ოცნებით უნდა წარმოიდგინოს.
მუსლიმანი გარკვევით ვერ გეტყვით რა სახისაა ღმერთი.

მუსლიმანი ხედავს მოჰამედისა და ჰოსეინის დახატულ სახეებს, ხოლო ღმერთის სახე მისთვის განყენებული, მიუწვდომელი რაღაცაა, რომელსაც ადვილად ვერ უნდა ხედავდეს. ის სულ მუდმივი შიშის მისტიურ სამოსელშია გახვეული.

ასეთია თვით მოლაც, მას თავი ღმერთის წარმომადგენლად, მოჰამედის მოადგილედ მიაჩნია. ამიტომ დაფუძნებებს ის მეჩეთის გარშემო და მის გარეშე შიგ ბუჯსაც არ შეუშვებს. ის მუდამ წითლად ან შავად შეღებილი წვერებით, კრელი წინდებითა და ყვითელი ქოშებით გამოდის მეჩეთიდან, ჯდება ლამაზად მორთულ სახედარზე და მიდის. მას ბევრი საქმე აქვს: შარიათის წესების დარღვევათა წინააღმდეგ ხალხი უნდა ააჯანყოს, გლეხებისაგან ღალა აკრიფოს, მოსამართლის კარზე დაჯდეს და მართალი და ტყუილი გაარჩიოს შარიათის მიხედვით. ის არ კარგავს დროს, ყოველ მომენტს თავის სასარგებლოდ იყენებს.

ეიღე ნოვრუზის დროს მოლა ტრიბუნაზე ზის. ის ჯერ ყველა წმინდანს მოიხსენიებს, აღიღებს მკედარსა და ცოცხალს, ტირის თითონ და ატირებს სხვასაც, შემდეგ გადადის ახალი მთავრობის გინებაზე. მოლა ამ დროს ხელშეუხებელია, მაგრამ ეს წინად იყო ასე. ახლა „ურწმუნო“ შაჰი ამას არ მოითმენს და აი, მოდის ევროპულად ფრენში გამოწყობილი პოლიციელი მათრახით ხელში, მთავრობის მაგინებელ მოლას ტრიბუნიდან ჩამოსვამს და სამი დღით ამწყვდევენ ნაობაში.

ცუდი დრო დაუდგა მოლას: მთავრობამ მას გამოცდის ჩაბარებაც მოსთხოვა. აქამდე ვისაც გრძელი წვერები ჰქონდა ის მოლათაც გამოდგებოდა. ახლა წვერების გარდა ცოტაოდენი სწავლაცაა საჭირო.

— ბავშვი ხომ არა ვარ რომ მცდით!—ყვირის ვირზე შემჯდარი ბოლა და გარბის ხალხის ასაჯანყებლად ქუთრებში, ლურებში და ბახტიარებში.

მოლა ჰაჯი-ალა ყოლამ-ალის სქელი კისერი აქვს და ხშირი წარბები, ბანჯგვლიან ხელში მუდამ უჭირავს წითელ ძაფზე აცმული ქარვის კრიალოსანი, კრიალოსანი მისი საქმის, მისი ფიქრების და განზრახვათა მაჩვენებელია. უამისოდ ის ბიჯსაც არსად გადადგამს.

ყოლამ-ალის ყველა წმინდა ადგილი აქვს დავლილი: მექა, მედინა, ქერბალა, ყუმი, მეშჰადი, ყოლამ-ალი ეძებს მეთორმეტე იმამ მეჰდის, რომელიც მუსლიმანთა წარმოდგენით ჯერ კიდევ დამალულია და ქვეყნიერებას უნდა გამოეცხადოს დარღვეული ისლამის ხე-

ლახლა აღსადგენად. ყოლამ-ალი თავისი ვირით მთელ ქვეყანას და-
ირბენს რომ ურწმუნო შაჰი ჩამოაგდოს, ცხოვრება ძველ კალაპოტ-
ში ჩააყენოს.

ყოლამ-ალი მირბის შირაზისაკენ, სადაც ჩერ სარწმუნოების
საფუძველი არ შერყეულა. შიშით მისჩერებია ჩამავალ მზეს და რო-
დესაც მთვარე ამოსვლას დააგვიანებს ქვეყნიერების დაღუპვად მია-
ჩნია. გაჭირვებული ყოლამ-ალი მაგრად იქეპავს წვერებს და ფიქ-
რობს თუ რა საჭირო იყო მზისა და მთვარის ყოველ დღე ამოსვლა.
ყოველი უბედურება დღე-ღამის ტრაგედია და ასე რომ არ ყოფი-
ლიყო ქვეყანაზე არაფერი შეიცვლებოდაო.

მოლა ყოლამ-ალის მაინც რაღაც იმედი აქვს:

—აი ალლაჰ!—გაიძახის ის გზადაგზა მიმავალი. მის ხმას იმეო-
რებენ ვიწრო ქუჩების ყრუ კედლები. რომლის გადაღმა ღვანან ჩად-
რებში გახვეული ქალები. ისინი ქუჭრუტანიდან იყურებიან და ერ-
თი მეორეს ეკითხებიან:

—ეს მოლას ხმა იყო თუ მისი სახედრის?

გადის დრო, რამდენადაც ეცემა ყურან-შარიათის მნიშვნელო-
ბა, იმდენადვე ეცემა მოლების გავლენა ხალხში.

დერვიში

დერვიში ერთი შეხედვით განდევილ მწირს მოგაგონებთ, მაგ-
რამ მათ შორის დიდი განსხვავებაა; თუ ქრისტიანი მწირი შავ სამგ-
ლოვიარო ტანისამოსში იყო გამოხვეული და დღე და ღამეს კვირაო-
ბით ბნელ მღვიმეში ხატის წინ დაჩოქილი ატარებდა, დერვიში ასეთ
სიკერპემდე არასოდეს მივა. დერვიშს უყვარს ღამაში ბუნება, ფე-
რადი ტანისამოსი, მოგზაურობა და კარდაკარ ხეტიალი. დერვიში არ
დასტოვებს არც ერთ კუნჭულს რომ იქ არ შეიხედოს, ის დაეხეტება
უდაბურსა და უწყლო ადგილებში. დაბებში, ქალაქებსა და სოფ-
ლებში. დერვიშს არ აშინებს შიმშილი და გზის სიშორე, უშიშრად
დადის და იძინებს მხეცებისა და ყაჩაღების სამფლობელოში, დარწ-
მუნებული რომ მას ხელს არავინ ახლებს.

დერვიში ნიშნავს ღარიბს, მწირს, უქონელს, თუმცა ამყამად
ისეთებიც კი დერვიშობენ რომლებსაც აურაცხელი სიმდიდრე აქვთ.

ნამდვილი დერვიში განსაკუთრებული ტიპის კაცია. მისი მორ-
თულობა განსხვავდება ჩვეულებრივი კაცის მორთულობისაგან; იგი
უსათუოდ ღამაში უნდა იყოს. სასიამოვნო ხმის მქონე, ენამეტყვე-

ლი, საღვთო წერილის მცოდნე, ამასთან, მოუკიდებელი და თამამი. იგი ზოგჯერ თავმომწონეცაა, ამაყი, ადვილად არაფერს გაგიგონებთ, ყველასაგან მოითხოვს პატივისცემას და თავი მედიდურად უჭირავს.

—რატომ არ მუშაობ, რატომ არას აკეთებ?—შევეკითხე ერთ-ხელ ჰარმავი ბერივით გრძელთმიან დერვიშს. რომელსაც შიშველი ფეხები ქუსლებჩათელილ გივეში ჩაედგა და ფართო, ცბიერად გამომეტყველ თვალებს აბრიალებდა.

—მე დერვიში ვარ,—მიპასუხა მან გაკვირვებით,—დერვიშები კი არ მუშაობენ. უნდა იცოდეს რა არის დერვიში... ყველა მოვალეა ლუქმაპური მოგვაწოდოს, ჩვენ კი ვუმღერებთ და მოვუთხრობთ საღვთო წერილის ისტორიას, ყველაფერს რაც კი ცასა და მიწას შეეხება, ჩვენ თავისუფალი ხალხი ვართ!

მან ლაპარაკის დროს შემატყუო რომ არაფრის მიცემას ვაპირებდი, ამიტომ მალე გამშორდა და ვილაც ნაცნობ მდიდარს გამოუდგა.

დერვიში მართლაც სრულიად თავისუფალია. მისთვის ქვეყანა თითქმის საჭირო არც კია სანამ არ მოშივდება. ხევისათვის ის არ ზრუნავს, რადგან ბევრნაირი საშუალება აქვს, რომ ყველა მომენტი თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს. მისტიკურად განწყობილი ირანელი დერვიშს ისე უყურებს, როგორც სულის მაცხონებელს და მისთვის არასოდეს დაინანებს ორიოდ გროშს.

დერვიში ყოველთვის პოლიტიკის გარეშე დგას. ვინც რა უნდა თქვას ოღონდ დერვიშობაში ნუ შეეცდილებით. გინდა ქვეყანა ათასჯერ გადატრიალდეს, დერვიში მაინც თავის გზას იპოვნის, თუ ბევრი არა, ცოტას დასჯერდება. ის დადის და მღერის; თუ საჭიროდ დაინახა მკითხაობს, თილისმებს ჰყიდის, წარმოდგენებს მართავს მოედნებზე. მისი მოქმედების ასპარეზი დაუღუგეველია: ქუჩა, ჩაიხანა, ეზოები, საგანგებო ადგილები და სხვ. იგი არის ალერსიანი. მომთმენი, მას ვერ გააჭავრებ, ზოგ მათგანს ხელში ჯოხი უჭირავს, ზოგს ნაჭახი, ზოგს კათხა, ჯამი და სხვ. დადის მთელი დღე. მეტწილად შუა ქუჩაში, მოსთქვამს. მღერის რაღაც გაუგებარი სიტყვებით, თვალები გადიდებული აქვს, პირიდან ღორბლი გადმოდის. ყოველი ათი ნაბიჯის შემდეგ შედგება, მღერის. რაც სათქმელი აქვს იტყვის და ისევ განაგრძობს გზას.

დერვიშს ვერ შეჰყადრებ მათხოვარი ხარო, მაგრამ თუ რამეს აჩუქებ სიამოვნებით გამოგართმევს. მაგიერად თვითონაც შემოგთავაზებს პაწია ნუღლს ან სხვა რაიმე ტკბილეულს, რომელიც მას მუდამ აქვს ჯიბეში ასეთი შემთხვევისათვის.

დერვიშები ბევრნი არიან, მათი საერთო რიცხვი ოცდაათ ათასამდე არის. მაგრამ რამდენია მათ შორის ნამდვილი დერვიში ეს არვინ იცის.

დერვიშობა საპატიო საქმედ ითვლება. მისი მიმდევრები უდიდესი მგოსნებიც კი იყვნენ. არსებობს დერვიშთა ოცზე მეტი ორდენი, წინად კი ორმოცდაათამდე ყოფილა. ყოველი ორდენის დერვიშს თავისებური ტანისამოსი და თავისი მორთულობა აქვს, რომელიც ანსხვავებს მათ ერთიმეორისაგან.

დიდი მგოსნები საადი და ჭელაღედინ რუმი დერვიშთა ორდენების დამაარსებლები ყოფილან.

ჭელაღედინ რუმი თურმე იმდენად გაიტაცა დერვიშობის იდეამ, რომ მან, ერთი დერვიშის, შამსი თავრიზის გავლენით სრულიად დაანება თავი მგოსნობას რამდენიმე ხნის განმავლობაში. მთელი თვეების განმავლობაში უბრალო, მაგრამ მეტად ლამაზი დერვიშის მაგიურ მოქმედებას ემორჩილებოდა.

ჭელაღედინ რუმი ღვთისმეტყველების დიდი მცოდნე იყო მცირე ზნაში. როგორც გადმოცემა ადასტურებს, მისმა მოწაფეებმა ველარ აიტანეს თავიანთი დიდი მასწავლებლის ასეთი ცთუნება უბრალო დერვიშის მიერ და საიდუმლოდ მოწამლეს მაცდური დერვიში. ამის შემდეგ ჭელაღედინი თავის მოწოდებას—მგოსნობას დაუბრუნდა.

მაგრამ მან ვერ დაივიწყა თავისი საყვარელი დერვიში. მან შამსი თავრიზის სახელზე დააარსა დერვიშთა ორდენი, დაწერა ქება ლექსად და. ამით შეამკო მისი ხსოვნა. ამ ორდენის დერვიშები იწოდებიან მოცეკვავე ან ბრუალა დერვიშებად. მათი ტანისამოსი მწვანე ფერისაა, თავზე ახურავთ წოპწოპა ნაბდის ქუდი. ისინი შამსი თავრიზის გლოვის ნიშნად მართავენ ფერხულს და ხტუნავენ სევდიანი შეძახილით.

მრავალმხრივია დერვიშის ცხოვრება. ის ყველაფერს აკეთებს ნამდვილი, სასარგებლო საქმის გარდა, რათა დერვიშობის წოდება შეინარჩუნოს და თავიც ირჩინოს. მისი არსებობის უმთავრესი წყარო ქუჩა და მოედანია, სადაც ხალხი იყრის თავს. დერვიში, მაყურებლის თვალი რომ მოიზიდოს, ჯოხებზე გამოჰკიდებს ფარდას. რომელზედაც დახატულია რაიმე სურათი წმინდანთა ცხოვრებიდან, მერე დაიწყებს მოთქმას და სიმღერას. ასეთი გასართობი პირდაპირ მისწრებაა მოედნებზე უსაქმოდ მოხეტიალე ხალხისათვის. უცებ კეთდება დიდი წრე და დერვიში ნელ-ნელა იწყებს თავის წარმოდ-

გენას. ის გახსნის ყუთს, სადაც ნაირ-ნაირი სათვალთმაცო რამეები აქვს, ჰყავს გველები, ჭოჭოები, გაწვრთნილი თაგვები და სხვ.

დერვიში მოთქვამს, ლაპარაკობს გაუთავებლად, ხშირად აჩვენებს ღმერთის სახელს და ამით აღტაცებას იწვევს თავმოყრილ ხალხში. ხალხის მეტი ნაწილი მტვერშია დაყრილი მუხლმოკეცილი და ღმერთის ან რომელიმე წმინდანის ხსენებაზე ღრიალებენ და გულზე იცემენ ხელს.

დერვიშების წარმოდგენა უფრო საყურადღებოა როდესაც ისინი ორნი არიან. დერვიშები დგანან ერთი მეორის პირდაპირ, კამათობენ აბლაუბდაზე, ცდილობენ ისეთი რამე თქვან, რომ ხალხი გააყინონ და თან ღმერთის შიში ჩაუნერგონ გულში. ამასთანავე. მოუწოდებენ მაყურებელს გამოიღონ „შესაწირავი, რომელიც ჩაირაცხება მათი სულის საცხოვნებლად“.

დერვიში თავის „სათეატრო“ მოქმედებას ადვილად არ გაათავებს, ყოველი მაყურებელიდან ის ახალ საჩუქარს ელის. ნაწილის ბაზრის ყაიდა, მის გარშემო ზოგჯერ იმდენი ხალხი მოიყრის თავს, რომ დერვიში აღარც კი ჩანს თავის სცენიდან. ის როდესაც მოიღლება შეწყვეტს წარმოდგენას. მის გარშემო აბნევიან მაყურებელთაგან დაყრილი წვრილი ფული. დერვიში ფულს ქუდში აგროვებს და დაკვირვებით ითვლის. ბოლოს აცხადებს, რომ თანხას აკლია ამდენი და ამდენი შაური, ან აბაზი, ვინც ერთბაშად გაიღებს ის დალოცვილი იქნება ამა თუ იმ წმინდანის სახელით. დერვიში დგას, ელის თუ ვინ გაიღებს ხსენებულ დანაკლისს. თუ ვინიცობა ასეთი გულუხვი არავინ გამოჩნდა ის ამბობს, რომ შეაგვებს თვითონ თავის ჯიბიდან და ლოცვასაც თავის სასარგებლოდ წაიკითხავს. მაგრამ მას აუვალი მაინც მაყურებლისაკენ უქირავს. ბოლოს ორი ან სამი კაცი ერთად აგროვებს შესაგებ თანხას, გადასცემენ დერვიშს, რომელიც თავის მხრივ ლოცვის ზარს აუშვებს საშინელი კივილითა და მოთქმით, რის შემდეგ განაგრძობს წარმოდგენის მეორე ნაწილის დამთავრებას. ის ყველაფერს თავიდან იწყებს, იმეორებს რაც თქვა იმ ერთი თუ ორი საათის წინ. მის გარშემო მტვერში ცვივა შავი ფულები, დერვიში მას აგროვებს, ყრის ქუდში და მიმართავს ხალხს:

—ვინც ერთ შაურს გაიმეტებს მას ღმერთი ერთიასად მიუზღავს, ვინც ორ შაურს გაიმეტებს ორჯერ მეტად, ხოლო ვინც სამ შაურს გაიმეტებს მას ღმერთი ათასჯერ მეტს მიუზღავს. ვინც უხვია. მას ღმერთი უხვად დააჩილდოებს, ხოლო ვისაც არაფერი აქვს. მას ღმერთი არ დაივიწყებს, ნუ იქნებით ძუნწი, იფიქრეთ რომ დერვიში ვარ და თქვენთვის ვლოცულობ ქუჩის ყოველ მოსახევეში!

როდესაც დერვიში შეატყობს რომ მაყურებლები მოიღალნენ, ის ათავებს თავის წარმოდგენას, აიკრავს ბარგს და მიდის სსეა ად-გოლზე, სადაც ხალხი ეგულება.

წინათ დერვიში თავისი მოწოდებით, როგორც ეტყობა. ასე დაწვრილმანებული არ იყო და მას ალბათ გარკვეული აზრი ჰქონდა. ისინი უარყოფდნენ სიმდიდრეს და ფუფუნებით ცხოვრებას. ჯალა-ლედინ რუმში ამბობს:—დერვიში, რომელიც ეს საიდუმლოებაზე გველაპარაკება გვასაჩუქრებს დაუსრულებელი ნეტარებით, ის კი დერვიში არ არის რომელიც ჩვენგან მარტო პურს მოითხოვსო.

მეორე მგოსანი ჰაფეზი ამბობს:—მე დერვიში ვარ. დროს ვატარებ შიმშილის ქინში და ძველ ნაბდის ქუდს არ გავცვლი შაპის ას გვირგვინშიო.

დერვიშობა ამჟამად გარდამავალ ხანაში იმყოფება, მაგრამ ისინი მაინც ყოველ წლებით მართავენ საერთო კრებებს ამა თუ იმ ქალაქებში, ეცნობიან ერთმანეთს და არჩევენ თავიანთი მოძღვრების დოგმებს, თუმცა შიგ ახალი არაფერი შეაქვთ.

დერვიშთა მოქმედებას თავისი გამართლება ჰქონდა ირანის კარჩაქეტილ ცხოვრებაში: ისინი კარდაკარ დაეხეტებოდნენ და ართობდნენ ქუჩის ხალხს თავიანთი წარმოდგენებით. დერვიშის ხმა არის დახვეწილი, მსუბუქი მოსასმენი, ნაზი და სევდიანი. მისი ლაპარაკის კილო არის აღტაცებული, გრძნობით სავსე და დამაჯერებელი.

დერვიშობას ბევრი უხეირო მიმდევარი ჰყავს, რომელთაც დერვიშობის არაფერი გაეგებათ. ისინი მხოლოდ ხალხს ატყუებენ ათასნაირი ხრიკებით. ასეთ დერვიშებს, ამ ბოლო დროს აეკრძალათ დერვიშთა ფორმის ტარება, ურომლისოდაც ვერაფერს გახდებიან.

მეტი წილი დერვიშებისა მეოჯახეობას არ მისდევს. სამაგიეროდ არიან დერვიშები, რომლებსაც აქვთ დიდი სიმდიდრე და შიგადაშიგ ვაჭრობა-დალალობასაც ეწევიან. ასეთი დერვიშები ქუჩებში არ დაეხეტებიან სათხოვრად და სათვალთმაცოდ. მათი მოქმედება და მდგომარეობა უარყოფს დერვიშობის პრინციპს, რომელიც სიმდიდრის წინააღმდეგია, თუმცა ისინი უფრო მეტად პატივცემული არიან ვიდრე კარდაკარ მოხეტიალენი. მაგრამ სიმდიდრე ადვილად არავის უვარდება ხელში, ამიტომ დერვიშების მეტი ნაწილი ღარიბებია. დღიურ ლუკმას მონატრულნი, რომლებიც სწორედ ასეთმა მდგომარეობამ დააყენა დერვიშობის გზაზე. რა უნდა ქნას კერძო საკუთრების ხანაში უქონელმა კაცმა? განსაკუთრებით ფეოდალურ ხანაში, სადაც მთელი სოფლები ერთი მოლას, ან რომელიმე ხანის საკუთრებაა და ფეოდალი თავისი ყმებისათვის მათრახის მეტს არა-

ფერს გაიმეტებს? აი, ასეთ მდგომარეობას გაუგზის ის ვინც იმდენად ბედნიერია რომ დერვიშობის ნიჭით არის დაჯილდოებული. უჭონელისათვის ყველაზე ადვილი დერვიშობაა და ისინიც ამას ჰკიდებენ ზელს, როგორც ყველაზე ადვილ საშუალებას.

სიკვდილის წინ დერვიში თავის ხალათს ისეთ ვინმეს უტოვებს რომელიც სათანადო ნიჭით იქნება დაჯილდოებული. ამას გარდა, ის უსათუოდ კარგი გარეგნობის და ენამეტყველი უნდა იყოს.

როგორც კი გაზაფხულდება თავიანთი ბინებიდან აშლებიან და არე-მარეს მოედებიან მოხეტიალე დერვიშები. მათ არ აქვთ წინასწარ სამოქმედო გზა, არც ის იციან საით უნდა წავიდნენ. მოხეტიალე დერვიში დადის ყველგან. სადაც მოხვდება, თან დააქვს ჩაიდანები და პატარა სამოვარი, შაქარი და პური. ყოველი ხის ქვეშ დასასვენებელი ადგილია. შუა დღის თავიანთი სიტხეში მას უყვარს მდინარის ნაპირები, სადაც უხვად არის წყალი. ადგილი თუ მოეწონა დერვიში იქიდან ფეხს არ მოიცივლის სანამ შემშილი არ შეაწუხებს: ზის მოკეცილი ან წევს მხარბთქოზე საცვლების ამარა, მისი პატარა სამოვარი დულს გამუდმებით, სვამს ჩაის პატარა ჭიქით და სთავაზობს ყველა გამვლელს, ვინც კი მისკენ მოიხედავს.

დერვიშის ცხოვრება ძალიან აინტერესებს უცხოელებს. დერვიშმა კარგად იცის ეს, ამიტომ ის ყველა უცხოელს მოწიწებით ეპყრობა, უფრო იმიტომ, რომ უცხოელი უსათუოდ აჩუქებს რამეს. დერვიში დიდი ხალისით აურევს ერთიმეორეში ტყუილსა და მართალს და მსმენელს მოურიდებლად მიაყრის პირში.

დერვიშს არასოდეს შერცხვება ტყუილებისა. გამხდარსა და მუდამ უფერულ სახეზედ აშკარად ეტყობა, რომ იგი თრიაქისა და თამბაქოს დიდი მოყვარულია, რომლის მოწვევის ღროსაც ავიწყდება სმა-ჰამა, სიტხე, თავისი თავი და მთელი ქვეყანა.

დერვიშისათვის ყველაზე შემოსავლიანი მოპარამის თვეა, როდესაც ხალხი მთელი ორმოცი დღის განმავლობაში განწყობილია მისტიკურად და ღმერთისა და ცხოვნების მეტი არაფერი ახსოვს. ამ დროს დერვიშებს ქალაქები დაყოფილი აქვთ, თვითნებური მათგანი ისაკუთრებს ამა თუ იმ უბანს, საიდანაც „ღალა“ უნდა აიღოს. დერვიშმა იცის თავის უბანში ვინ რა შეძლების პატრონია და გადასახადსაც ამგვარად მოითხოვს. იგი სახლის კარებს მიაღებდა, ბარგს მოიხსნის და მღერის ხმა მაღლა ჯოხზე დაბჯენილი. დერვიშის ხმას ყველა იცნობს. ის კარებს არ მოშორდება სანამ მასპინძლისაგან პასუხს არ მიიღებს, მაგრამ არიან ისეთი მდიდრები, რომელნიც თავიანთ „გადასახადს“ ადვილად არ გაიღებენ. ასეთ შემთხვევაში დერ-

ვიში თითქოს სამუდამოდ იქ დასახლდაო, ბარგს დააღაგებს, ცეცხლს გააჩაღებს და სადილ-ვახშამსაც იქვე მოიხარშავს თავის თიხის ქოთანში. დერევიში არ შესწყვეტს სიმღერას სანამ თავისას არ გაიტანს. აქამდე არც კანონი უკრძალავდა დერევის ასეთ საქციელს. ბოლოს მაინც დერევიში იმარჯვებს. შეიძლება მას დააჯლონ ანგარიშში, მაგრამ მისი ადამიანი მაინც დაცულია.

ასეთია დერევიშობა თავისი გარდამავალი ფორმებით, რომელიც ამჟამად უკვე წარსულს ბარდება.

მოჰარამის მისტერიები

ვისაც ირანის დედაქალაქის ქუჩებში სასულიერო წოდების მიერ საგანგებოდ მოწყობილი მისტერიები არ უნახავს, იმას არ შეუძლია წარმოიდგინოს ის გრანდიოზული სანახაობა რომელშიაც მონაწილეობას იღებს მთელი ერი.

ამ დღეს შიიტები „შურას“ უწოდებენ. ეს არის გლოვის და მწუხარების დღეები, რომელიც გრძელდება ორმოც დღეს.

მოჰარამის მისტერიების ქუჩებში მოწყობა მეთოთხმეტე საუკუნიდან მომდინარეობს და თავის უმაღლეს აპოგეას მიაღწია მე-17 საუკუნის დასაწყისში სეფევიდთა დინასტიის ბატონობისა და აღორძინების დროს. შაჰ-აბასის სისხლიანმა მახვილმა კიდევ უფრო გაათავხიდა სასულიერო წოდება, რომელიც მასში ხედავდა უდიდეს მღარველს. ამ ხანაში განვითარდა მოჰარამის მისტერიებიც.

მოჰარამის მისტერიების წარმოშობის საფუძველი შემდეგია: —მოჰამედი, რომელიც უკვდავი ეგონათ თავის მიმდევრებს გარდაიცვალა სრულიად მოულოდნელად. მან თურმე ვერც კი მოასწრო დაეტოვებია სათანადო ანდერძი. მისმა სიკვდილმა დაბადა შური მე-მკვიდრეობაში, ყველას უნდოდა მისი ადგილი დაეჭირა, მაგრამ ბოლოს მისი მოადგილეობა (ხალიფობა) ერგო მოჰამედის სიმამრს — აბუ-ბექრის. აბუ-ბექრის სიკვდილის შემდეგ ხალიფად აირჩიეს ომარი. ომარის ადგილი დაიჭირა ოსმანმა. ამას მოჰყვა დიდი არეულობა და სისხლისღვრა, ბოლოს მოკლეს ოსმანი და ალიმ დაიკავა ხალიფობის ტახტი. ალი მოჰამედის სიძე იყო. მას აუჯანყდნენ ოსმანის მომხრეები და მოჰკლეს. ხალიფობის უფლება გადავიდა მოავიას ხელში, რომელმაც დაარღვია ხალიფობის არჩევითობის პრინციპი და იგი მემკვიდრეობით უფლებად გადაქცია.

მოავიას ხალიფობის დროს გამოჩნდა ალის მომხრეთა დასი „შიად“ წოდებული, რომელმაც მოჰამედის ნამდვილ მემკვიდრედ

აღისა და მოციქულის ქალის ფათიმას შვილი ჰოსეინი გამოაცხადეს. ჰოსეინს ბევრი მომხრე გაჰყურნდა, მან შეაიარაღა თავის მომხრეები და დაიწყო ბრძოლა ტახტის ხელში ჩასაგდებლად. მაგრამ ხალიფა იეზიდმა ადვილად დაამარცხა იგი. თვით ჰოსეინს თავი მოჰკვეთა, ხოლო მისი ჯარი და ცოლშვილი კი დაატყვევა. ეს მოხდა ქერბალაში 680 წელს. ამის შემდეგ თვით შიიტებსაც დაუწყეს დევნა. შიიტობამ ნიადაგი იპოვა ირანში; არაბთა ბატონობისაგან შევიწროებულმა ირანელებმა ჰოსეინის სიკვდილი თავის ეროვნულ მწუხარებად მიიღეს. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა უდიდესი მისტერიები: წარმოდგენა ყოველივე იმისა, რაც მომხდარა და რაც არა, არეული ერთიმეორეში მეტისმეტად უხეშად.

მოჰარამის მისტერიებში მთელი სახელმწიფო იღებდა მონაწილეობას: მთავრობა, ჯარი, ვაჭარი, ნოქარი, ხელოსნები და გლეხები; რამდენად მდაბიოა კაცი, იმდენად უფრო გამწარებით ეტანება მას, იმდენად უფრო საკვირველია მისი თავგანწირვა, სულის და გონების აღრევა.

ორმოცი დღის განმავლობაში დადის ხალხი ქუჩაში მთელი დღე და ღამე. პროცესიების გამოსვლა იწყება უმთავრესად საღამომოთ. ერთ დასტას მისდევს მეორე, მეორეს მესამე და მათი რიცხვი თითქმის აღარ ილევს. გამოაქვთ ალამი, ბაირალები, ანთებული ჩირაღდნები ფერადი შუშებით, მორთული წითელ-ყვითელი ფერებით და სირაქლემას ფრთებით. ამ დროს ქუჩები განათებულია მთელი დღე-ღამე, სახლების კედლები მორთულია ხალიჩებით და ფარდაგებით, სხვადასხვა ქსოვილებით, სურათებით. ყოველ დასტას თავისი როლი აქვს დაკისრებული, ყველას საკუთარი მეთაური ჰყავს. მოწინავე დასტას შავი ხალათები აცვიათ, მთლიანად გულამოჭრილი. ისინი მიდიან ხელჩაკიდებული. თითქმის ფერხულში არიანო და იცემენ მარჯვენა ხელს გულში მწყობრი ძახილით: „შახსეი—ვახსეი!“ მათ, გულის ფიცარი დაწითლებული აქვთ, დაღურჩებული. ზოგს ეტყობა მეტი მოსვლია, სტკივა, მაგრამ მაინც იცემს გულში ხელს. ამას მოჰყვება მეორე დასტა. ამათაც შავი ხალათები აცვიათ, მაგრამ ხალათი ამოჭრილია უკან. ნახევარი ზურგი შიშველი უჩანთ. ამათ ხელში ჯაჭვები უჭირავთ, იცემენ ხან მარცხენა მხარეზე, ხან მარჯვენაზე. რკინის ქანგისაგან მთელი ზურგი გაშავებული აქვთ. ზოგს სისხლიც მოსდის. ისინიც „შახსეი-ვახსეის“ გაიძახიან. ეს ორი დასტა უმთავრესად მთელ მიდამოს რომ ანმაურებს. მათ აუარება ხალხი მისდევს. ისინიც იცემენ გულში ხელს და გაჰყვირიან. გაისმის საერთო გრიალი, თითქმის დიდი მთა ინგრევიაო. ისინი მიდიან ნელი

ნაბიჯით, ყოველ ათსა თუ ოც ნაბიჯზე შედგებიან, უმატებენ ყვირილსა და გულში ხელის ცემას.

ამ ორ დასტას მოსდევს დიდი მოლა ან ახუნდი. ის მოსთქვამს მაღალი. მგრძნობიარე, მეტიხმეტი ტკბილი. მაგრამ გულისდამწველი ხმით. მის ხმაზე ქვითინებენ მაყურებლები. პროცესიას თან მისდევს ჰოსეინის ცხენი, ხოლო თვით ჰოსეინის უთავო გვამი რამდენიმე კაცს მიაქვს ტახტრევანზე დადებული. გვამი მოსკრილია სისხლით, განსაკუთრებით იქ სადაც თავი უნდა ებას. ამის უკან იეზიდის ხალხს მიჰყავთ ჰოსეინის ცოლშვილი ჯაჭვებით ერთმანეთზე გადაბმული. მათ სცემენ მათრახებს, ემუქრებიან სმლით და მიერეკებიან. ჰოსეინის ბავშვები ჩხავიან, ეცემიან ძირს, იყრიან თავზე მტვერს და ჰგოდებენ. თბოულობენ წყალს. საკმელს. იეზიდის კაცს მიაქვს მათთან პური, წყლით სავსე დოქს ტუჩთან მიუტანს, მაგრამ არ დააღევიანებს, არ აჰმევს, პირიქით. მათრახებს დაუშენს. ერთ მხედარს ჰოსეინის მოჭრილი ხელი უჭირავს და ჰაერში ათამაშებს. ეს სურათი ძალიან მოქმედებს ქალებზე. ქალები პროცესიაში მონაწილეობას არ ლებულობენ. მაგრამ ზოგჯერ მაინც ესწრებიან უნებურად. ქვითინებენ ჩადრში გახვეული ქალები. ზოგჯერ მათი კივილი ქუჩის ხმაურსაც კი ფარავს.

მესამე დასტა უდიდესი და უსაშინლესია. ეს არის დასტა რომელმაც მოპარამის გათავებისას ე. ი. მისტერიების მეორემოცე დღეზე თავები უნდა დაიჩეხონ. მათ მოპარსული აქვთ კეფა იარაღის დასაცემად. ყველას თეთრი ხალათი აცვია, რომ ჩამონადენი სისხლი ადვილად გამოჩნდეს შთაბეჭდილების გააძლიერებლად. ყველა მათგანს უჭირავს შემთხვევით ნაშოვნი იარაღი: ძველი დაქანგული ხმალი, ხანჭალი, ყასბის დანები და სხვ. ისინი შეშლილებს ჰგვანან: სახე ანთებული აქვთ ცეცხლივით, თვალები გაფართოებული. ამღვრეული, ჰაერში აქნევენ იარაღს, ზოგი კეფაზე დასაცემად იღვრებს მაგრამ ჯერ მაინც თავს იკავებს. ზოგი თავს ვერ იჭერს. თავბირ-გასისხლიანებული კიდევ უფრო ხმამაღლა გაჰყვირის ჰოსეინის სახელს, მზადაა შესწიროს თავისი სიცოცხლე. რის შემდეგ, როგორც ის დარწმუნებულია, უსათუოდ ცხონდება.

ასეთ დასტასთან მიახლოება საშიშია, განსაკუთრებით უცხოელისათვის, რომელიც სძულს ფანატიკოს მუსლიმანს. ამ შემთხვევაში შეიძლება პროვოკაციამ იჩინოს თავი, რასაც ხშირად მიმართავს ხოლმე სასულიერო წოდება. ამიტომ, მთავრობა საგანგებოდ აფრთხილებს უცხოელებს, რათა თავიდან აიცილოს პასუხისმგებლობა.

ქუჩაში სიარულის დროს დასტებს წინ უძღვიან მებუქეები. ისინი აცნობენ ხალხს დასტის მოახლოებას. დასტების უკან წყებად მოდის სხედასხვანაირად მორთული ხალხი დასაპლენებული ცხენ-ჯორებით, მოჰყავთ აქლემები, სახედრები და სხვ. შთაბეჭდილების გასაძლიერებლად გამოაქვთ ლომებისა და კეფხეების ფიტულები. შაგადაშვებ მოჰყვება მესაქრავენი. თითო აქლემზე თითო მემუსიკე ზის; ერთი ნალარას უკრავს, ერთი თარს, ჭიანურს და ა. შ.

შემდეგ მოდის ბრბო, ნარევი ხალხი, წინ მოლები მიუძღვიან, გრძელა წვერებით, თეთრი ჩალმებით. ერთი მათგანი უფროსი შეიხია, მსუქანი, ღიბიანი, სქელი კისრით. ეტყობა მას ფეხით სიარული არ ეხერხება. ცხელა. მას წინ უდგას მსახური და მარათი სახეს უგრილებს. ეს მოქმედება არ შედის ჰოსეინის დაღუპვის ისტორიაში, მაგრამ ის მაინც საჭიროა იმიტომ, რომ შეიხს სიარული არ გაუჭირდეს.

დაბოლოს მოაქვთ ჰოსეინის თავი. ის თითქოს დაიკარგა და მხოლოდ დღეს იპოვნეს. ახლა ზონჩაზე დადებულს დაატარებენ ქუჩა-ქუჩა. მკვლელი იაზიდი ამაყად ზის ცხენზე, ხელში უჭირავს სისხლიანი ხმალი. მას წყველა-კრულვით მოსდევს ხალხი.

ოცდაცხრამეტი დღე გრძელდება ადამიანის ასეთი სულიერი წამება მისტერიების სახით და თავდება მეორმოცე დღეზე, როდესაც იწყება წამების უკანასკნელი აქტი—თავის ჩეხა. ეს უკვე დაბოლოებაა ყოველივე იმისა, რაც ვნახეთ ოცდაცხრამეტი დღის განმავლობაში. მთელი ქალაქი დაკეტილია. გათენებისას ქალაქის ყველა მხრიდან მოედინება ხალხი მთავარ მოედნისაკენ. თავების საჩეხად გამოსულები შუა ადგილზე იყრიან თავს. მოედანზე სადემონსტრაციოდ დადის სამი კაცი, შიშველი, მარტო ქვედასაცვალის ამარა. მათ სხეულში შერკობილი აქვთ შამფურები, დანები, ხმლები, კანზე ჰკიდიათ დაკეტილი ბოქლომ—კლიტეები, ნალები და სხვ. დადიან მძიმედ, სხეულზე ზოლებად ატყვიან სისხლის ხაზები. ეს არის წამების აპოგეა, ამას იქით ვეღარ წასულა ადამიანის თავგანწირვა. ამავე დროს იწყება დასტების უკანასკნელი ცეკვა, ხტუნვა, ყვირილი, ნერვიული აშლილობა. გაისმის იარაღის ქლარუნი. მოედნიდან მიათრევენ თავსისხლიან გულწასულებს. ზოგი თითონ მიდის. ხალხში დარბიან ჯოხიანი კაცები. ისინი უკან დასდევენ მჩეხავეებს. თუ რომელიმემ მაგრად მოიქნია ხმალი ისინი ჯოხს შეაშველებენ რომ სიკვდილისაგან დაიხსნან. შუადღემდე გრძელდება ასე. მზე აჰერს. გახურებულ ადამიანს სწყურია, ეწაფება წყალს, სვამს, შიგ სისხლის წვეთები იღვრება, მაგრამ მაინც სვამენ და სთავაზობენ სხვას. დაქ-

რილები მიჰყავთ აბანოში, ბანენ, კრილობაზე ასხამენ იოდს. ამბობენ:—რაც უნდა მძიმედ დაიჭრას, თუ იმ წუთში არ მოკვდა, კრილობა მეორე დღემდე მორჩებაო. აბანო მუქთია. მათ აკმევენ სადილსაც, აძლევენ ფულად საჩუქარს და აგრეთვე ხალათებიც მათ რჩებათ ჯილდოს სახით.

ქუჩებში გამოსვლა და თავის ჩეხა ძალიან იზიდავს ბავშვებს. მათ არ უშლიან მისტერიებში მონაწილეობის მიღებას. პირიქით, თვით მშობლები აქებებენ მათ და იშვიათია ისეთი ბავშვი, რომ თავგაჩეხილი არ იყოს.

გათავდა მოჰარამი. ერთბაშად მშვიდდება ქალაქი ამდენი ალიაქოთის შემდეგ. სადამოს იმართება მშვიდობიანი წარმოდგენა, რომელსაც „თაზიე“ ეწოდება. თაზიე იმართება ქარვასლებში. ეს უკვე იმის მინიატურაა რაც იყო ქუჩაში. იგი დაწერილია დიდი ხელოვნებით. მას ისტორიული ხასიათი აქვს. აქ გამოდიან ნამდვილი აქტიორები. ასეთი წარმოდგენის დასწრება ყველას შეუძლია. ამ წარმოდგენას განსაკუთრებით ეტანებიან უშვილო ქალები. ისინი ამ დროს ბლომად სვამენ წყალს. მათი რწმენით, ამის შემდეგ უსათუოდ შეილი შეეძინებათ.

წარმოდგენის დროს ჰოსეინი აიბედებს ხალხს:

—ნუ იტირებთ ჩემთვის, მე უნდა მოვკვდე, არ არის საშველი, მე არ მეშინია სიკვდილისა, მხოლოდ ვშიშობ, რომ ჩემი მტრების დაცინვამ მეორედ არ მომკლას მე.

სამაგიეროდ თვით პაჟისის ავტორი მოუწოდებს ხალხს ტირილისაკენ:

—ღვთისმსახურების ბაზარზე არ არის საქონელი ქვითინზე უძვირფასესი, ცრემლები წამალია ყოველგვარი უკუარნებელი სენისა, ცრემლები მოგბანთ გულზე მწუხარების ჟანგს, ცრემლები მოწყალების ზღვის მარგალიტია, მტირალი თვალი სამოთხის ბალის გასაღებია!

თაზიეს წარმოდგენების შემდეგ ნელდება ხალხის აღელვება, ცხოვრება დგება ჩვეულებრივ კალაპოტში.

შემოტრიალდება წელიწადი და დაიწყება ისევ ახალი მისტერიები, ახალი სამგლოვიარო წარმოდგენა—თაზიე.

მისტერიები ამ ქვეყანაში მწუხარებაც არის და გართობაც. ამიტომ ეტანება მას ხალხი რასაც თავის სასარგებლოდ იყენებს სასულიერო წოდება, თუმცა მოჰარამის მისტერიები ახლა უკვე სანახევროდ შეკვეცილია.

ნოვრუზი, ახალი დღე ანუ ახალი წელიწადი იწყება ახალ გაზაფხულზე, მარტში. ნოვრუზი განსაკუთრებით შიიტების დღესასწაულია. შიიტი ამ დროს ყველაზე მეტად მხიარულობს. ნოვრუზი გრძელდება ოცდაათი დღე. იგი მომდინარეობს ძველი დროიდან. ამ დროს მთელი დღე, მზის ამოსვლიდან მზის ჩასვლამდე ირანელი მშვიერია, არ სვამს არ ჭამს, თამბაქოს არ მოსწევს. არ შეიძლება ქალთან კავშირის დაქერა, მაგრამ თუ ვინიცობაა რომელიმე ქმარმა ადამიანის გატეხა ის მოვალეა ცოდვის მოსანანიებლად საჯაროთ გაუძღვეს თავის ცოლს აბანოში „სულისა და ხორცის გასაწმენდათ“.

მთელ დღეს თითქმის ძილში, ლოცვაში და უსაქმოდ ხეტიალში ატარებენ. საღამოს ქუჩებში ანთებენ ჭიკოკონას, ზედ ახტებიან და მხიარულობენ, სწორედ ისევე: როგორც ეს იცოდნენ ჩვენში. საღამოს, მზის ჩასვლის წინ, ირანელი უპირველეს ყოვლისა ილოცებს, სუფრას გაშლის, საჭმელს გაამზადებს და ელის სიგნალს. იქვე აწყვია თუთუნი, ყალიონი და სხვ.

უკანასკნელ წუთში, როდესაც მზე მიიწურება, დიდ ქალაქებში ზარბაზნებს გაისვრიან. ამავე დროს, ჩვეულებრივად. გზის ნაპირებზე, მეჩეთების მინარეთებზე და სახლის ბანებზე გადმოდგებიან აზანის მოწოდებით:—დიდაარს უფალი, ვაღიარებ რომ არსებობს ერთი ღმერთი და მოჰამედი მისი მოციქულია.

გაისმის ზარბაზნის ქუხილი და მთელი დღის ნამარხულევი ხალხი მადიანათ შეექცევა წინდაწინ გამზადებულ საჭმელს. ირანელი ქეიფობს და არაფერს იშურებს თავისთვის; თუ შემთხვევა ექნა სხვასაც მიიპატიუებს. შემდეგ დაიწყებენ ქუჩებში ხეტიალს. მთელი ღამე დაბორიალობენ სასადილოებიდან სასადილოში, საჩაიფდან საჩაიფში. ქუჩები მუდმივად განათებულია. მღერიან ქუჩებში, სასტუმროში, უკრავენ თარზე. აკიჟყინებენ იაფფასიან გრამაფონებს და ასე გრძელდება მთელი ღამე. განთიადისას, მზის ამოსვლის დროს ისევ უნდა ილოცონ. ალიონზე ისევ გაისვრიან ზარბაზნებს, ქეიფი შეწყდება და ხალხი იძინებს საღამოს მოლოდინში.

ნოვრუზობის დროს ინთქმება აუარება ტკბილეული. სავაჭროებში აწყვია წითლად და ყვითლად შეღებილი კვერცხები. ჯამებში და ქოთნებში თესავენ ხორბალს, ქერს და როდესაც გამწვანდება ქუჩებში გადაისვრიან. ასე სჯერათ თითქოს მოჰამედმა ამ დღეს განადგურა მექის კერპები.

ნოვრუზის დღეს შიიტობა მოელის მეთორმეტე იმამ მექდის. რომლის გამოცხადების შემდეგ მოისპობა ყოველგვარი უსამართლობა და განიდევნებიან ამ ქვეყნიდან „ბოროტი სულები“. მაჰმადიანისათვის მექდი იგივეა რაც ებრაელისათვის მესია. ამიტომ, რომ ირანში სხვადასხვა სექტების დამაარსებლები უპირველეს ყოვლისა, მექდის ანუ მესიის შთამომავლად აცხადებენ თავიანთ თავს. ასე მოიქცა ბაბი, ბაჰაულა და სხვები. ასევე სჯერათ მათ მიმდევრებს. ამ ნიადაგზე მათ ბევრი ჩსუბი და უთანხმოება აქვთ. მაგრამ შიიტს ყველა ეს გამოჩენილი მესია მიაჩნია ავანტურისტებად და დღესაც მოელის ახალ მესიას მექდის სახელით.

ნოვრუზობა თავისი ხასიათით და წითელი კვერცხებით ძალიან წააგავს ქრისტეს აღდგომის უქმობას. ორივე ერთსა და იმავე დროს. გაზაფხულზე იწყება. ირანელი დღესასწაულებს მას მთელი თვე დამეობით, რადგან მას, ცხელი ქვეყნის შვილს არ ეხერხება მზეზე ნავარდი. მზიან დღეებში მას ძილი უფრო ესერხება. ამიტომ დგება ის ყოველთვის გათენებამდე და მიეშურება საქმეზე, ხოლო შუადღის შემდეგ ის უმთერესად მოკეცილი ზის ფეხშიშველი ჩითის პერანგის ამარა თავის ოთახში და სძინავს ან ოცნებობს თამბაქოს ბოლში გახვეული.

ეიღე ყურბან

ეიღე ყურბანი მსხვერპლის შეწირვის დღეა. ასიათასობით და მილიონობით ცხვარს ჰკლავენ ამ დღეს მთელ მუსლიმანურ ქვეყნებში.

ყურბან ბაირამს ირანში დიდი ზეიმით უქმობენ. დილიდანვე იწყება ზარბაზნების ქუხილი; მეტად ღარიბი, მეტად უმწეო ოჯახი უნდა იყოს, რომ ამ დროისათვის ცხვარი დაკლული და მოხარშული არ ჰქონდეს. ხორცს ურიგებენ მეზობლებს, ყოველ გამვლელ-გამომვლელს. კარზე მომდგარი გლახები აგროვებენ ლავაშებში შეხვეულ ხორცის ნაჭრებს, ივსებენ ჩანთებს და მიდიან დატვირთული. ამ დროს არავინ რჩება მშვიერი, ხორცისა და პურის მონატრული. ეს დღე სიკეთის დღედ მიაჩნიათ როგორც თვით მსხვერპლის გამღებთ ისე იმათ, რომლებმაც წლობით ნაშიმშილევი კუჭი გამოიძლეს ნოყიერი ხორციითა და პურით.

მსხვერპლის შეწირვაში მონაწილეობას იღებს თვით შაჰიც მაგრამ მან ცხვრის მაგიერ უნდა დაკლას აქლემი.

აქლემს კლავენ საჯაროდ მოედანზე. მის ხორცს ინაწილებენ წარჩინებულები და შაჰის კარისკაცები. ირანელი აქლემის ხორცს არ ეტანება, მაგრამ ამ შემთხვევაში მას სიამოვნებით მიირთმევს, როგორც სულის გასაწმენდს.

ქალაქი საზეიმოდაა მორთული. მოედანზე, სადაც აქლემი უნდა დაიკლას, აუარება ხალხი იყრის თავს. მოდიან ხელოსნები თავიანთი ბაირალებით, მუსიკით და სიმღერით. აქლემი უნდა დაკლას ყასაბთა მეთაურმა და აქლემის თავი შაჰს უნდა მიართვან. შაჰი ასაჩუქრებს მომტანს, ხოლო აქლემის თავს გადასცემს თავის მსახურებს, რომლებიც ჩამოატარებენ სასახლის კარისკაცებთან მისალოცად.

შაჰის სასახლეში იმართება აღლუმი, მილოცვები.

ყურბან ბაირამის უქმობა გრძელდება სამ დღეს, ხოლო მისი უმთავრესი პირობა—მსხვერპლის შეწირვა, სრულდება პირველ დღეს.

1923 წ. ქ. თეირანში, ბაირამის უქმობის დღეს მოხდა საოცარი ამბავი. თოფხანეს მოედანი, რომელიც მდებარეობს ქალაქის ცენტრში დილითვე ხალხით გაიჟედა. გარშემო ქუჩები, სახლების აივნები, ბანები და ხეები გაივსო დღეობაში მონაწილე და სეირის მაყურებელი ხალხით. მოედნის შუაგულში, სადაც თავმოყრილია მთავრობის დაწესებულებანი, უნდა დაეკლათ სამსხვერპლო აქლემი. ჰაერი იყო სუფთა და სასიამოვნო. ცა მოწმენდილი იყო და მზე დინჯად მიიწვედა მის სიღრმეში. ძირს წვებოდნენ სახლებისა და ხეების ვეება ჩრდილები.

მოაწია შუადღემ. მოიყვანეს აქლემი. ის იყო მორთული საზეიმოდ. ხალიჩებით და ფერადი ძაფებით ნაქარგი კურტანი ფარავდა მის კუზიან ტანს. მოსართავეები და ბუფუყები გადამხული იყო ერთი მეორეზე. ქოჩორი ჰქონდა წითლად შეღებილი და ზევით აცქვეტილი. ის მთელი კისრით აცილებოდა თავშეყრილ ხალხს, ზანტად იცოხნიდა და მშვიდად იყურებოდა გარშემო, უშნო ლაფშებზე გადმოეკიდა საზიზღარი შესახედავი სისხლისფერი ბუშტი, რაშიაც ის ინახავს წყლის მარაგს შორეული მოგზაურობის დროს. ბუშტი ერთ ხანს ქანაობდა ხალხის შეგჯუფულ თავებზე, შემდეგ ნელ-ნელა დაცარიელდა. აქლემის ავშარა ეჭირა ტანმორჩილ კაცს. საათობით ფეხზე დგომით მოღლილმა ცხოველმა ჯერ დაიჩოქა, შემდეგ მძიმედ დაეგდო მიწაზე, მაგრამ ჩიკორა კაცმა არ დაანება. აქლემი ისევ წამოდგა ჯხერიო ხროტინით. მის გარშემო ხალხი ბუზივით ირეოდა. მისჩერებოდნენ აქლემის მსუქან თეძოებს, საარტალე ფეხებს და მოღერილ კისერს. დრო გადიოდა, ელოდნენ რაღაც ნიშანს, ბრძანე-

ბას, რომ აქლემი უცებ წამოეციათ და ყელი გამოეჭრათ, ბოლოს, მართლაც შეიქნა ჩოჩქოლი, აქლემს კურტანი მოხსნეს, გააშიშვლეს, ფეხები გაუხლართეს და დააწვინეს. ის ჯერ უხმოდ დამორჩილდა, მაგრამ როდესაც მისი თვალის წინ გაიელვა გალესილმა დანამ და რკინის ცივი სუნი ეცა აქლემმა გაიბრძოლა, წამოხტა, რამდენიმე კაცი წააქცია, ხოლო დანარჩენები სხეულის ჯმაჯურით მირეკ-მორეკა აქეთ-იქით. ის თითქოს გაიზარდა, გადიდდა, ნახევარი სხეულით აშორდა ხალხს, მისი თვალები მრისხანედ ელავდნენ, მაგრამ წაბავალი გზა არსად იყო. გარშემო ხალხის გაუვალი ტყე ეხვია. ყოველი წუთი უახლოვდებოდა სიკვდილს. მეტი გზა რომ აღარ იყო, ეს უშნო გოლიათი მკერდით დაეტაკა ხალხს, მირეკ-მორეკა და წასვლა დააპირა. ზოგი უყვიროდა, ზოგი ემუქრებოდა, რომ შეეჩერებინა, მაგრამ სიკვდილის შიში ყველაფერზე ძლიერი გამოდგა. აქლემი მთარღვევდა ხალხს თავგამოდებით. გარშემო მაყურებელ ხალხში ამ სანახაობამ დიდი სიცილი, მითქმა-მოთქმა და აღელვება გამოიწვია. აქლემმა გაიმარჯვა. ის დაეშვა პირდაპირი ქუჩით, მაგრამ ბედმა პირდაპირ შაჰის სასახლის ეზოში შეიყვანა.

—აწი არაფერი უშავს, თავს უშველაო—გაიძახოდა ხალხი.

თითქოს საქმე გათავდა, მაგრამ ხალხი მაინც არ იშლებოდა და ელოდა ახალ სანახაობას. მართლაც, რამდენიმე წუთის შემდეგ ამოატარეს ურემზე დაგდებული თავმოჭრილი აქლემი რუმბივით გაბერილი მუცლით. მას აღარ ჰქონდა ცალი ბარკალი, წინა ფეხებით მიეკრათ ურმის ჰალეებზე, გაშეშებული უკანა ფეხი მალლა აეშვირა ძელივით. მის წითელ ხორცს ესეოდნენ ბუზები და კრაზანები. აქლემი სადღაც წაიღეს დიდის ამბით, ალბათ მეჩეთში, სადაც მას დაურიგებდნენ მლოცველებს, გლახებსა და კეთროვნებს, რომლებიც მუდამ მრავლად არიან შესავალ კარებთან და ხელგაწვდილნი, კენესითა და გოდებით შოულობენ ლუკმაპურს.

ამის შემდეგ ხალხი დაიშალა, გაიხსნა შეკრული ქუჩები, გათავდა ყურბან ბაირამის მსხვერპლის შეწირვა. სატახტო ქალაქმა მოისვენა; მხოლოდ ქუჩების შუაგულზე მიაქანებდნენ ეტლებს დარბაზობიდან დაბრუნებული სამხედრო პირები, თეთრჩალმიანი და გრძელწვერა ღიპიანი მოლები და ვაჭრები კმაყოფილი სახით.

ჰ ა ჯ ი

ჰაჯის წოდება შეუძლია მიიღოს ყველამ ვინც მექაში წავა, ილოცებს და ცოცხალი დაბრუნდება. ამისათვის საჭიროა ორი-სამი თვე, საკმაოდ დიდი თანხა, შორ გზაზე მგზავრობის ატანა და იმ ლოცვე-

ბის საოცარი წესების შესრულება, რომელიც გრძელდება საშინელ პირობებში. დიდი მოთმინება უნდა ჰქონდეს ადამიანს, რომ ყოველივე ესენი აიტანოს მხოლოდ იმიტომ, რომ მას ბოლოს და ბოლოს ჰაჭი დაუძახონ.

ეკონომიურად და ტექნიკურად განუვითარებელ მუსლიმანურ ქვეყნებში, სადაც ნაკლებად არის კულტურული გასართობები, სადაც არ არის ფეხადგმული სამრეწველო კაპიტალი, სასულიერო წოდებას ყველა ვხა მექა-მედინისაყენ და სხვა ამგვარი სალოცავები-საყენ მიუმართავს.

მექა მუსლიმანებისათვის იმითაა შესანიშნავი, რომ აქ ჩაეყარა საფუძველი მოჰამედის მოძღვრებას, აქვე განიცადა მოჰამედმა პირველი დამარცხება მოწინააღმდეგეებთან ბრძოლაში და თავს მედინაში გაქცევით უშველა. მექაშივეა მუსლიმანთა მთავარი სალოცავი-ქააბას ტაძარი შავი ქვით.

ყოველწლიურად შეძლებული მუსლიმანობა აქ იყრის თავს სალოცავად, ყველა დაავადებულია იმ აზრით, რომ როგორმე მექაში წავიდეს. არა მარტო ძდიდრები, თვით უღარიბესი ხალხიც შეპყრობილია ჰაჯობის სენით. ზოგიერთი მათგანი, უმთავრესად გლეხები, სიამოვნებით გაჰყიდის ყველაფერს რაც გააჩნია თუ კი ეს თანხა ეყოფა მას მექაში წასასვლელად. შემდეგ ის დგება წლიურ მოჩამაგირედ ამავე კაცთან, ვისაც თავისი ქონება მიჰყიდია. სამაგიეროდ ის გახდა ჰაჯი და მისი ქონების შემსყიდველიც „მოწიწებით“ ეძახის:

—აი ჰაჯი, წყალი მოიტანე, წისქვილში წადი, ვირები გარეკე, მოადუღე ჩაი, ყალიონი გამიჩადე!..

ჰაჯის მოაქვს წყალი, მიღის წისქვილში, მიერეკება ვირებს, ადუღებს ჩაის, აჩადებს ყალიონს. მას არაფერი აქვს საკუთარი გარდა ჰაჯის წოდებისა. ფეხშიშველა, ტანშემოდარცული ემსახურება იგი თავის ბატონს.

ასეთი რამ ხდება ფერეიდნელ ქართველებშიც. მარტო 1928 წ. იქიდან თორმეტი კაცი გაემგზავრა მექაში სალოცავად. მათი უმეტესობა ღარიბები იყვნენ, რომლებიც მთელ ქონებას ხარჯადღენ იმ იმედით, რომ „ღმერთი ლუკმას არ დაუჟარგავდა“.

მაგრამ მექის დღესასწაულს აქვს მეორე მხარეც, ესაა ვაჰრობა. მნახველთა თქმით და მოგზაურთა აღწერილობით, არასოდეს არა აქვს ვაჰრობას ისე დამახინჯებული სახე, როგორც ამ დროს.

ნაწილი ჩარჩ-ვაჰრებისა ცხვრისა და აქლემის ჯოგებს მიერეკება გასაყიდად, რომლებსაც იტაცებენ მლოცველები და ჰკლავენ სამსხვერპლოდ, ნაწილი სასტუმროებს და საჩაიებს აწყობენ; ყველაზე

უფრო კი მეძვეობა ყოფილა გავრცელებული. ქალების აუარება ბრბო ჰყიდის მტრედებს, თუმცა მათი ნამდვილი მიზანი მეძვეობაა. მათი შემოსავალი ვიღაც არამზადას ეკუთვნის, რომელიც კვალდაკვალ, შორიახლო დასდევს თავის „საკუთრებას“ რომ საფასურს ერთი კაპიკი არ დააკლდეს და მთლიანად მის ჯიბეში ჩავიდეს. მეჩეთები და ოლქის უფროსები აწესებენ განსაკუთრებულ გადასახადს გზად მიმავალ მლოცველებზე. ააეთი მასობრივი მოძრაობის დროს წყდება აუარება ხალხი, უპატრონო, დაუმარხავი მკვდრები ავრცელებენ გადამდებ სენს, მაგრამ ამ გზაზე სიკვდილი ყველას ბედნიერებად მიაჩნია.

ვინც მექაღან დაბრუნდება მას გზაზე ხედებიან, ეამბორებიან მუხლებზე როგორც წმინდა ადამიანს და გუნდ-გუნდად მისდევენ უკან. ჰაჯიკ დიდის ამბით ესალმება ყველას და ლოცავს მათ წმინდანის სახელით.

მექას დღეობა ანადგურებს ხალხს როგორც ეკონომიურად, ისე სულიერადაც. მექაში ნამყოფი მუსლიმანი აღარ ეკუთვნის ამ ქვეყნიურ სინამდვილეს და ის სამუდამოდ იშხამება რელიგიის საწამლავეთ. მუსლიმანი მთელი თვე შიშველი, მხოლოდ თეთრ მიტკალში გახვეული ლოცულობს რომ ჰაჯი გახდეს და თან კარგა დიდ თანხასაც იხდის მექის მეჩეთის სასარგებლოდ.

ჰაჯის წოდება მემკვიდრეობით არ გადადის. ამიტომ უღეველია მექასაკენ მართლმორწმუნე მუსლიმანთა ლტოლვა და მექის მეჩეთიც ყველაზე მდიდარია მთელ მუსლიმანურ სამყაროში.

იქ სადაც მოჰამედმა კერპები დაამსხვრია ჭეშმარიტი რელიგიის სახელით დღეს გამეფებულია საშინელი სიბილწე, მოტყუება, ხალხის გაყიდვა, რასაც ისინიც არ ფარავენ, ვინც სალოცავად ყოფილა და თავისი თვალთ ღნახავს ყოველივე.

მაგრამ ხალხის სალოცავად მოგზაურობა მარტო მექათი არ ამოიწურება. მექას გარდა კიდევ მრავალი ადგილია, სადაც ყოველწლიურად ზღვასავით მიედინება ხალხის ტალღა. ასეთებია სხვათაშორის ქერბალა, მეშჰედი და ყუმი. ვისაც არ შეუძლია მექაში წასვლა, თვეობით ხარჯის გაწევა, გემებისა და ვირ-აქლემების დაქირავება, ის იძულებულია ფეხით მოიაროს ახლოს მდებარე „წმინდა“ ადგილები შედარებით ნაკლები ხარჯისა და დროის დაკარგვით. მას შეუძლია თავის სახელს ჰაჯის მაგიერ მიუმატოს „მეშჰედი“, „ყუმი“, „ქერბალა“. ამითაც შეუძლია მას იამაყოს. ასე რომ, მუსლიმანს სასიარულო და სალოცავ-საფიქრელი არასოდეს დაეღვეა. ამას გარდა, მან უნდა ილოცოს დღეში ხუთჯერ, ლოცვის წინ დაიბანოს

პირი და ხელ-ფეხი და, გადაქარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ თავისი ცხოვრების მთელი დრო, მუშაობის გარდა, მუსლიმანს შეწირული აქვს ფუქსავატი ლოცვებისათვის, რომელიც არაფერს აძლევს გარდა სიღარიბისა და სულიერი დაკნინებისა.

ხალხის მთელი სიმდიდრე თავმოყრილია მეჩეთში. მათი ოქროს გუმბათები თვალის მომპრელად ელავენ მზის სხივებზე. მის შესავალ კარებთან ხელგაწვდილ 'გალახაკთა და კეთროვანთა ურდოს, რომლებიც მტევრში ყრიან, ეძლევათ თითო პეშვი ფლავი, ლავაშის ნახევრში გახეული ხორცის პაწია ნაჭარი და ის ერთი ან ორი კაპიკი, რომელსაც ხელუკულმა გადაუგდებს მათ ლოცვით გულმოჭერებული მოქალაქე რათა ამ „კეთილი საქმით“ მის სულს შეღავათი მიეცეს. ასეთი ნაყიდი ცოდვა-მადლით ცხოვრობს მაჰმადიანი ფანატიკოსი.

პაჯის წოდებას ზოგიერთები ფულითაც ყიდულობენ. თუ კაცს ფული აქვს და არ უნდა დრო დაკარგოს მექაში წასვლით, ის უთანხმდება მექაში მიმავალ პილიგრიმს, აძლევს ფულს და აბარებს, რომ ილოცოს მის მაგიერადაც; ან კიდევ, საგანგებოდ გზავნის დაქირავებულ კაცს მექაში სალოცავად და დარწმუნებულია, რომ ასეთი ლოცვა მას სამოთხეში შეიყვანს.

სამრეწველო კაპიტალი და ამჟრული წესები

ირანი ყაჯართა სამეფო დინასტიის მოსპობამდე ინგლისის და ძველი რუსეთის ნახევარკოლონიას წარმოადგენდა. ეს ორი გიგანტი იყო ირანის ბაზრის აბსოლუტური ბატონი, შემოჰქონდათ მზა საქონელი, სამაგიეროდ გაჰქონდათ ნედლი მასალა და ოქრო. ასეთმა მდგომარეობამ საშუალება არ მისცა ადგილობრივი სამრეწველო კაპიტალის ზრდას. სამაგიეროდ შემოინახა წვრილი შინამრეწველობა და ხელოსნობა. მხოლოდ რუსეთში მომხდარი რევოლუციის შემდეგ დაიწყო ირანმა თავისი სუვერენული უფლებების მოპოება. იმ დროიდანვე დაიწყო მრეწველობის ახალი ჩანასახების გაჩენა და იმ წვრილი კუსტარულ-ამჟრული წესების გაუქმება, რომლებიც თავისი დრომოკმულობით აღარ ეგუებოდა თანამედროვე ცხოვრების მოთხოვნილებას.

სოფლის მოსახლეობის ქალაქისაკენ ლტოლვამ რაც გამოწვეული იყო ფეოდალური წყობილების რღვევით, შეჰქმნა უმუშევართა ახალი არმია სოფლის ბოგანოთა სახით, რაც სამრეწველო კაპიტა-

ლის რეზერვს წარმოადგენდა, ვერსად შოულობდა თავშესაფარს და ქალაქის ქუჩებში ხეტიალით ირჩენდა თავს.

ამ მოვლენამ ხელი შეუწყო ადგილობრივი კაპიტალის ფეხზე დადგომას და გამოცოცლებას.

პირველი მაუდსაქსოვი და ძაფსართავი ფაბრიკა დაარსდა ქ. ის-ფაჰანში 1924 წ. სადაც 500-მდე მუშახელმა მოიყარა თავი; ამას მოჰყვა ელსადგურის აშენება და ყალამქარის (ფარდების) კუსტარული დამზადების შეცვლა ქარხნული წარმოებით, ხალიჩების ფაბრიკების რიცხვის გაზრდა და ა. შ.

შეიძლება ითქვას, რომ საუკუნეების მანძილზე ირანში პირველად ისფაჰანში დაიკვილა ქარხნის საყვირმა, მუშა კი, რომელიც მხოლოდ მზის ამოსვლიდან—ჩასვლამდე შრომას იყო მიჩვეული დაემორჩილა საათის ისარს, მზის სინათლე შესცვალა ელექტრონის შუქმა.

მანქანის ბორბლებმა და მოძრავმა დაზგებმა ვერ შეიგუა გრძელი ახალუხი, რომელსაც „კაბას“ ეძახიან. მუშა, რომელიც აქამდე ყოველთვის ჯდომას იყო მიჩვეული, იძულებული შეიქნა ფეხზე მდგარს გაეტარებინა შრომის საათები. ის ახლა ევროპულ კოსტუმში ან სამუშაო ხალათშია გამოწყობილი. ველარ მოირთხამს ფეხს ჩაიხანის მტკრიან ფარდაგებსა და ხალიჩებზე და სადილობის დროს სჭირდება სკამი და მაგიდა. ამიტომ, იქ სადაც ჩაიხანის ბოლი და მყრალი სუნი ტრიალებდა გაჩნდა ევროპულად მოწყობილი რესტორანები; ამასთანავე ერთად, თანდათან იქმნებოდა მუშათა კავშირებიც.

ყველაზე ძველს მკედელთა კავშირი წარმოადგენს. მართალია ჯერ ეს კავშირები სუსტია, სათანადო იურიდიულ უფლებას მოკლებული, მაგრამ ის მაინც დგას საზოგადოების თვალში. როგორც ახალი ძალა, ახალი ცხოვრების წინამორბედი.

ინგლისის კაპიტულაციის გაუქმება და კონცესიების ჩამორთმევა დიდი შედეგათია ადგილობრივი მრეწველობის განვითარებისათვის, მაგრამ ინგლისის კაპიტალმა სხვა ხერხი იხმარა ირანიდან ოქროს გასაზიდავად: ინგლისის კაპიტალმა დასცა ადგილობრივი ვერცხლის ფულის კურსი. რომელზედაც დამყარებული იყო მთელი სახელმწიფოს შემოსავალ-გასავლის ბრუნვა და ერთისამად გააძვირა შემოტანილი საქონლის ღირებულება. ამით მან რამდენიმედ შეასწორა თავისი წლიური მოგების ბალანსი და ალბათ ასე იქნება მანამ, სანამ ადგილობრივი მრეწველობა წელში არ გაიმართება. მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ ირანში ფეხს იდგამს მრეწველობა, ცხადია, მოწმობს

უცხო კაპიტალის ბატონობის თანდათანობით დასუსტებას, თუმცა კვლავც ინგლისის კაპიტალის ბატონობის ქვეშა ისეთი მრეწველობის ცენტრი როგორიც სამხრეთ ირანის ნავთობის წარმოებაა. ინგლისის კაპიტალმა მთელი ათეული წლების განმავლობაში შესძლო შეენახა იგი როგორც ოკეანეში გარიყული კუნძული. ეს ვეება წარმოება თითქმის სახელმწიფოს წარმოდგენს სახელმწიფოში თავისი ტერიტორიით, პოლიციითა და სატრანსპორტო საშუალებებით. იქ ათი და ოციათასობით მუშა ტრიალებდა ყოველდღიურად მაგრამ სრულიად არ სჩანდა მუშის პიროვნება. ის ხმაჩაწყვეტილი იყო. მუშას ამოჰქონდა ნავთობი ღეღამიწის გულიდან, ამუშავებდა, წმენდდა, ავსებდა გემებს და აგზავნიდა ინგლისისაკენ და მხოლოდ ორიოდ დატვირთულ აქლემს გამოისტუმრებდა სახელმწიფოს ცენტრისაკენ. იქ მუშათა მდგომარეობა უკიდურესობამდეა დაყვანილი. მუშის დღიური ქირა, რაგინდ კვალიფიციურიც არ უნდა იყოს იგი, ერთი აბაზიდან დაწყებული ორ მანეთს არ აღემატება. სამაგიეროდ ერთი ათად მეტს იღებს თვით ინგლისელი მუშა-მოსამსახურე. ის ყოველმხრივ უზრუნველყოფილია. მას გარდა თბილი საკმლისა, ყველაფერი მზამზარეულად მოდის ინგლისიდან და მისი ჯამაგირის ცხრა-მეათედიც სახელმწიფო სალაროში შედის. მაშინ როდესაც, ადგილობრივი მუშა ისე ცოტას იღებს რომ მეტწილად მარტო ხურმით იკვებება, რადგან იგი პურზე იაფია.

ამყამად ცხოვრების პირობები იცვლება. საწარმოო კაპიტალის წარმოშობა ბუნებრივად სპობს წვრილ ხელოსნობას. ისინი უკვე აღარ გამოდიან ქუჩაში საკუთარი ბაიარალითა და ზურნით, შეგირდისა და აღას (ოსტატის) უთანხმოებას სამოქალაქო მოსამართლე სწყვეტს. ოსტატის შვილი სკოლაში ან ქარხანაში მიდის, მას აღარ უნდა ისწავლოს მამის ხელობის საიდუმლოება, რასაც თვით ოსტატიც ისე აღარ უფრთხილდება, როგორც წინათ. სულ ერთია ჰინც უნდა იმან იცოდეს იგი, ახლა ხელობით ველარაფერი შემოაქვს ოჯახში, მისი დღიური შემოსავალი ძლივს ფარავს ოჯახის ხარჯებს.

ასე არ იყო წინად. ყველა ოსტატს თავისი „სახელი“ ჰქონდა ყველა ქალაქს თავის განათლებული ოსტატი ჰყავდა. და ხშირად ერთ ქალაქში რომ კეთდებოდა ესა თუ ის საგანი ის მეორე ქალაქში არ გაკეთდებოდა, ან თუ გაკეთდებოდა შედარებით ნაკლები ღირსებისა. ასეთმა კარჩაკეტილობამ მიიყვანა ოსტატი გადაგვარების და განადგურების გზაზე. მან კონკურენცია ველარ ვაუწია ფაბრიკის ლამაზსა და შედარებით იაფ საქონელს და ოსტატი-აღა თავის ქარგალზე უკეთ ველარ ცხოვრობს. ოსტატს შეეკვცა მოქმედების ასპარე-

ზი, შემცირდა შეგირდებისა და ქარგლების რიცხვი, ოთხიოდე კვადრატული მეტრის ფართობზე სშირად 8 - 10 კაცი მუშაობს მუხლმოკეცილი და შიმშილისაგან ფერწასული.

ისტორიკოს სეიდ-ალის ცნობით აქ, ისფაჰანში 1925 წ. 8 ათასი ხალიჩის დაზგა მუშაობდა ყოველდღიურად. მერე კი მათი რიცხვი შემცირდა ერთი მესამედით. სამაგიეროდ გაიზარდა სულთანაბადისა და ქერმანშაჰის ხალიჩის ქარხნული წარმოებები. ასევე ემართება ყალამქარის, ქვაბების, სამოვრების, საიუველირო და სხვა სახელოსნოებს.

ახლა ირანელი დადის ახალ სკოლებში და ემორჩილება ახალ სამოქალაქო კანონებს, რომელიც დღემდე ფანატიკოს შეიხებისა და გამოყეყეხებული მოლების ხელში იყო; იგი გამოწყობილია ევროპულ კოსტუმში, აცვია ხელთათმანები და უკავია ტროსტი. იგი გარეგნული შეხედულებით არ ჩამოუვარდება იმ თავმომწონე ევროპელს, რომელიც მას აქამდე თავში სცემდა და ძალაუფლებურად „ბა-ლი აღას“ (დიახ ბატონო) აძახებინებდა. ახალი კანონი ამჟამად თანაბრად სჯის როგორც ირანელ მოქალაქეს. ისე უცხოელს, რომელსაც აქამდე იგი ვერ შეეხებოდა.

ვაჭრები, სარაფები და დალალები

ირანელი ვაჭარი ისეიანე ფანატიკოსია. როგორც ყველა მდაბიო მუსლიმანი. ვაჭარი უბირველესად ყოვლისა იმას ფიქრობს, რომ მისი ცხედარი მექაში ან ქერბალაში დაკრძალონ მოჰამედისა და პოსეინის ახლოს.

ისლამი საუკუნეების მანძილზე სდევნიდა არამაჰმადიან ვაჭრებს. აქამდე არამაჰმადიანი ბაზრის ცენტრში სავაჭროს ვერ გახსნიდა. ყოველ შემთხვევაში, ვინც ასეთ საქმეს გაბედავდა ჩაუქოლავი ვერ გადარჩებოდა და პასუხსაც არავინ აგებდა. არამაჰმადიანი წვიმიან დღეს ბაზარში ვერც კი გაივლიდა, რომ ძველი ტანისამოსის შეხებით არ გაეუწმინდურებინა ისლამის მორწმუნენი. ბაზრის ასეთი სიველურე დარჩა დღემდე ფანატიკოს ვაჭართა რიგებში, თუმცა იგი კანონით აკრძალულია, მაგრამ ფანატიკოსთა ბრბოსათვის კანონი არ არსებობს.

ამიტომაც, რომ ირანის ქალაქების ყველა ბაზარი მუსლიმანთა ხელშია, სხვა ტომის ხალხს, თუ ის საკმაო რიცხვს წარმოადგენს თავისი უბანი აქვს მიჩნეული. ამ უბნის ფარგლებში უნდა განავითა-

როს მან თავისი მომავალი ცხოვრება. ეროვნული და სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა აქ სიძულვილის უმაღლეს წერტილზეა ასული.

ფანატიკოსი მუსლიმანი არაფერს მიიღებს ქრისტიანისაგან, გარდა ფულისა, ფულზე კი უარს არ იტყვის. მუსლიმანი ყასაბი წინააღმდეგ გაგაფრთხილებთ ხორცს ხელი არ შეახოთო, თუ მაინც შეეპტეთ, ის ხორცი მაშინვე უნდა იყიდოთ; თუ ვინიცობაა გაჩიუტდი და არ იყიდე, მიუხედავად იმისა რომ არავის შეუნიშნავს, ყასაბი ხელშეხებულ ხორცს სხვას მაინც არ მიჰყიდის, ეს მას დიდ ცოდვად მიაჩნია.

სამაგიეროდ ებრაელი მუსლიმანის დაკლულს არ შეჰკამს. ის მთელი დღე მშვიერი ივლის, მარტო პურიტ წავა იოლად მაგრამ მუსლიმანის სასაღილოში არც კი შეიხედავს. ებრაელი მთელი თვეობით კვერცხის მეტს არას შეჰკამს მუსლიმანის გვერდით. ამ მდგომარეობას კიდევ უფრო ამწვავებს მათი მეტოქეობა. სადაც ირანელია იქ ებრაელი ვერ გააჩაღებს ვაჭრობას: ძალა და სამართალი, ორივე მუსლიმანის ხელშია, მისი მოსამართლე მოლაა და განაჩენიც მუდამ მუსლიმანის სასარგებლოდ გადაწყდება. მაგრამ აქ ბოლო დროს, შარიათის შეკვეცისა და სამოქალაქო კანონების შემოღების შემდეგ, მოღების როლი ევროპულად აღზრდილმა ვეჭილებმა დაიკვირეს.

ამეჟად ვაჭრობის უდიდეს ცენტრს თეირანი წარმოადგენს. აქ იყრის თავს საზღვარგარეთიდან შემოტანილი საქონელი, რაც შემდეგ ნაწილდება ირანის სხვადასხვა ქალაქში. აქ არის ბანკების ცენტრიც, აქედან გადის ვერცხლის ფული აქლემების ქარავნებით და საბარგო ავტომანქანებით.

აქაურ ვაჭრობაში მთავარ როლს თამაშობს ვაჭარი, სარაფი და დალალი. მაგრამ ერთი და იგივე კაცი ზოგჯერ ვაჭარიც არის, სარაფიც და დალალიც. იგივე კაცი „წმინდა ვაჭარია“, მაინც იძულებულია თავისი საქონლის წლიური ბრუნვა სარაფისა და დალალის მოქმედებაზე დაამყაროს, რადგან ვაჭარი ვერ იარსებებს დამოუკიდებლად.

ვაჭარს შეუძლია ჩვეულებრივად მუხლმოკეცილი იჯდეს თავის სავაჭროში, მთელი დღე ღვთისადმი ლოცვაში გაატაროს, მის საქმეს სარაფი და დალალი გააკეთებს.

სარაფი აქამდე იგივე ბანკირი იყო, ფულის გამსესხებელი, დამხურდავებელი და, თუ კაპიტალი დარჩებოდა, საქონელსაც დაიგირავებდა.

ამ ოცდახუთი წლის წინათ ირანში ბანკები არ არსებობდა. სარაფი სარგებლობდა განუსაზღვრელი ნდობით. ვაჭარი დაგროვილ

ფულს თავის საეკპროში არ გააჩერებდა, ჩაყრიდა პატარა პარკში თავს მაგრად მოუკრავდა, თავის ბეჭდით დალუქავდა და დადებდა სარაფის საწყობში. მის პარკებს ხელს ვერავინ ახლებდა პატრონის გარდა თუნდაც წლობით ღებულიყო იქ. ვაჭარი საჭიროების დროს მივიდოდა, ამოაკლებდა რამდენიც მისთვის საჭირო იყო, პარკს ისევ დალუქავდა და დატოვებდა. როდესაც ანაბარი გათავდებოდა ვაჭარი იხდიდა განსაზღვრულ თანხას საერთო თანხის ერთი ან ორი პროცენტის სახით. ასეთი ანაბარი არასოდეს დაკარგულა. ყოფილა ასეთი შემთხვევა: სარაფს შეცდომით ანაბარი გარეშე პირისათვის მიუცია და ფული დაკარგულა. სარაფს სახელის ვატყენას სიკვდილი ურჩევია და თავიც მოუკლავს. ამ ამბავს ახლაც სიამაყით იგონებენ სარაფები, როდესაც უნდათ დაამტკიცონ თავიანთი უპირატესობა ბანკებთან შედარებით. მაგრამ მიუხედავად ასეთი ტრადიციული სიამაყისა, თანამედროვე ბანკმა მაინც გაანადგურა სარაფები. ახლა ისინი ძველი დიდების საცოდავ ნაშთებს წარმოადგენენ ორიოდ პირის გარდა, რომლებმაც ვაჭრული ალებ-მიცემობით შეინარჩუნეს არსებობა. სამაგიეროდ ბლომად არიან წვრილი ფულის დამხურდავებლები, რომლებიც ყიდულობენ უცხოეთის ვალიუტას და ასე თუ ისე სულს იბრუნებენ. ამ საოცარ „ბანკირებს“ ღუქნების დარაბების გვერდით პაწია ყუთის დასადგამი და თავისი დასაჯდომი ადგილი მოუძებნიათ და გვერდით მოუდგამთ თითბრის ტაშტი სურდა ფულით სავსე. სარაფი, ახურდავებს მანეთს ერთ კაპიკად. მან თუ დღეში ასი მანეთი დაახურდავა და ასი კაპიკი აიღო მეტი არც უნდა. ნახევარს დახარჯავს, ნახევარსაც თავნს მიუმატებს.

ირანში თანდათან გაიზარდა ბანკების რიცხვი. ინგლისის ბანკებს ორი მილიონი ოქრო გაჰქონდათ ყოველწლიურად დივიდენდის დასარიგებლად. 1923 წლიდან ირანში უკვე ათგან გაიღო საბჭოთა ბანკი. რამდენიმე განყოფილება აქვს როიტმანის ბანკსაც. თვით ირანის მთავრობამაც ახლა გამოიღო ხელი, მან დაარღვია ინგლისის საკონცესიო პირობები, გახსნა ეროვნული ბანკები და დიდი ზიანი მიაყენა უცხოელ ბანკებს. ამის შემდეგ სარაფის მნიშვნელობა დაიჩრდილა.

გადაშენების გზაზე დამდგარ სარაფს ჯერჯერობით ვაჭართა ის ნაწილი ასაზრდოებს, რომლებსაც ბანკებში სათანადო ნდობა აქვთ. ისტაჰანში, სხვადასხვა ორასი სარაფი იყო, ამჟამად ათილა დარჩა, რომლებსაც ასე თუ ისე არსებობა შეუძლიათ. მათ კიდევ შერჩენიათ იმდენი კაპიტალი, რომ მევახშეობით ირჩინონ თავი. საინტერესოა ამათი თამასუქების შინაარსი: „მე, ამან და ამან, გაქვს ასი თუმანი,

რომლის მეოცედი იქნება ხუთი თუმანი, მეათედი ათი თუმანი, ნახევარი ორმოცდაათი“. ასე იმითომ სწერენ, რომ ვინმემ ჯამი არ გადააკეთოს.

ზოგს გამოშვებული აქვს აგრეთვე ბარათები, რომლებიც ბაზარში ფულის მაგიერობას ასრულებენ. ეს ბარათები უბრალო ქვითარს ჰგავს, მაგრამ მას ძველი ადათის ვაჭრები მაინც სათანადო ნდობით ეპყრობიან.

კაპიტალისტურ ქვეყნებში ყველგან არის დალალი, იგი ყოველთვის დგას ეაქარსა და ვაქარს შუა, მაგრამ ირანში დალალობას სხვა სასიათი აქვს. დალალები თითქმის ვაქართა განსაკუთრებულ დამოუკიდებელ კლასს წარმოადგენენ. ხშირად მათ ხელშია ვაჭრობის საქმე. დალალი ასწევს და დასწევს ბაზრის ფასებს როცა მას მოეხასიათება. ხშირად ვაქარმა არც კი იცის მის საქონელს როდის მოემატება, ან როდის დააკლდება ფასი. დალალი ეს მოძრავი ბირჟაა, ის ყველგან დაძვრება, სარდაფის ჭურბმულებშიც და დიდი სასახლეების მაღალ დარბაზებში, სადაც კი ფულის ანგარიშზეა დამყარებული წაგებ-მოგების საქმე. მან იცის ვის რამდენი თანხა აქვს, სად რა საქონელი აწყვია. მან ისიც კარგად იცის თუ რომელ სახელმწიფოდან რა საქონელი მოდის. ის დაინტერესებულია საქონლის რაოდენობითაც; მეტი პროცენტი რომ მიიღოს ისეთს არაფერს გამოიწერს, რომელიც დროზე არ გაიყიდება. ვაჭარი ვაჭარს ყოველთვის გააცურებს ამა თუ იმ საქონლის რაოდენობაში, რომ ბოლოს ბაზარი ხელში ჩაიგდოს და ფასები ერთიორად აუწიოს. მაგრამ დალალის მოტყუება არ შეიძლება. ის წინდაწინ აიღებს თავის „გასამრჯელოს“, რომელიც, ცხადია, ისევ მის საქონელს ემატება:—„შენ როგორც გინდა გაყიდე, ოღონდ მე ჩემი მომეცი“—ეს არის დალალის დევიზი.

ისტაჰანში ოთხი ათასი ოჯახი ირჩენს თავს დალალობით. ისტაჰანელი კაცი უმთავრესად დალალობაზე ფიქრობს. ის ერთ ქიქა წყალს არ მოგაწვდის ისე, რომ ხელი მეორედ არ გამოგიწოდოს და სადალალ არ მოგთხოვოს.

დალალი შეიხ-ალი, ჰეკიანი. ცბიერი, ყველაფრის მცოდნე გამოცდილი კაცია. მისი აზრით, ცხოვრებაში დალალობა ყველაფერს სჯობია, ალბათ ფულის ანგარიშით, რადგან მას სხვა რამეზე არ უფიქრია. შეიხ-ალის ბევრი სირბილით ცეხი გაუფუქებია, დაკოჰლებულა, ველარ დადის. შეიძლება მისი ფეხიან მორჩენა, მაგრამ ძველმა ექიმბაშებმა ვერ მოარჩინეს, ახლანდელ ექიმებს კი არ ენდობა. აშკარაა მალე მოკვდება. შეიხ-ალიმ იცის ეს, მაგრამ მას მაინც ფულის დარ-

დი აქვს. მუდამ ბანკის ეზოში აბია მისი თეთრი სახედარი კოხტა უნაგირით; მოვა, საქმეს გააქეთებს და მისი კაცი, რომელიც მუდამ თან დასდევს თავის ალას, ხან ჩამოიღებს ვირიდან, ხან სავსე ტომარასავით ზედ შესდებს.

შეიხ-ალი ცოდნას, მთელ თავის სიმდიდრეს უტოვებს თავის შვილებს, ოღონდ მისი გვამი ისტაპანიდან მექაში უნდა გადაიტანონ, რომ იგი უსათუოდ ცხონდეს. მისი შვილებიც დალალები არიან.

დალალის კაპიტალი მოხერხებული სიტყვაა. იგი სხვაზე ნაკლებად ფიქრობს, ახალი კულტურა არ სწამს, ჭაძის დროს ავიწყდება, რომ ახალი კოსტუმი აცვია, ჯდება მტვრიან აგურებზე და ილოკავს ქონიან თითებს, წუთი და, მტვერში მოსვრილი უკვე საქმეზე გარბის.

—მამედ ჰოსეინ, ეს რა მოგსვლია?

—დავისვარე, თუ არ დავჯექი ისე პურს ვერ შევჭამ; ცუდია ეს თქვენი ევროპული ტანისამოსი, კაცი რიგიანად ვერ დაჯდება, ვიწროა მეტად, მტვერიც ძალიან აჩნდება.

—სკამზე დაჯდომას უნდა მიეჩვიო მამედ ჰოსეინ!

ამის შემდეგ მამედ ჰოსეინი ჯდება სკამზე, მაგრამ ფეხებს ძირს არ ჩამოუშვებს, კატასავით ზედ შეცუტდება, ან ზედ მოიკეცება.

ასე იქცევა იგი საქმის დროს, უცხო ადგილას, მაგრამ როგორც კი თავის სახლში მივა კოსტუმს გაიძრობს, თავის ფარაჯუნა ხალათს ჩაიცვამს და ნეტარებით ისვენებს. მაგრამ ტანისამოს გამოუცვლელი მამედ ჰოსეინი თურმე უფრო მოსწონს თავის ცოლს ყამარ-ხანუმს. ის ეჩხუბება ქმარს, რომ მან სახლშიც „ფრანგის“ კოსტუმი ატაროს, დაჯდეს, დაიძინოს, მაგრამ იგი, როგორც მუსლიმანი, საზოგადოდ, ცოლის პრენტეზიებს ანგარიშს არ უწევს.

რა საქმეა ისეთი რომ დალალი არ გაერიოს. დგებართ ქუჩაში, ფიქრობთ ეტლზე და ეძებთ თვალებით.

—თქვენ ეტლი გნებავთ? მე მოგიყვანთ.—მოგმართავთ დალალი და სანამ ნებას მისცემთ ის უკვე გარბის ეტლის დასაძახებლად, მოჰყავს, ხელს გიწვდით და თვალებში მოგჩერებიათ. იძულებული ხართ რაიმე აჩუქოთ.

მიდიხართ ბაზარში, გინდათ იყიდოთ რაიმე. შედისართ ღუქანში. იშვიათად რომ დალაღმა არ შეგნიშნოთ, ის ერევა თქვენს საეპრო საქმეებში:

—მიართვით „მუსიეს“ ესა და ეს!—ეუბნება ვაჭარს. მოგართმევენ, მაგრამ არ მოგწონთ, მიდიხართ სხვაგან. დალალი იქაც გამო-

გყვებათ. ახლა ის წინ გასწრებთ, შედის დუქანში და ეუბნება: რომ მოგართვან ესა და ეს. ის მდლუქნეს ევაჰრება თქვენს მაგივრად, ერევა თქვენს ლაპარაკში და გიმტკიცებთ საქონლის ღირსებას, აჰარბებს კიდევაც.

—გთხოვთ ნუ ერევით ჩემს საქმეში, ჩემთვის დალალი საჭირო არ არის.—ეუბნებით თქვენ.

—მე ხომ ცუდს არ გირჩევთ, რამდენი ხანია თან დაგდევთ, მომეცით რამე და წავალ.

—რა უნდა მოგცე?

—ვის გაუგონია ჯანჯალი ფრანგი?!

—მიაშავე ერთი რამე!—ერევა ვილაც დავაში,—რა თქმა უნდა დალალი უსათუოდ.

—რა არის ფრანგისათვის ერთი ყრანი, ნუ დაუჟარგავთ ნაშრომს, — ამბობს ვილაც გრძელწვერიანი კაცი, ცხადია ესეც დალალია, ამ ხელობაში დაბერებული. ის თითონ ღიმილით აიღებს თქვენი ხელის გულზე ვაჰრისათვის მისაცემ ფულიდან ერთ ყრანს და აძლევს დალალს.

—ჰა, წაიღე, მადლობა უთხარით „მუსიეს“.

—დიდია წყალობა შენი!—ამბობს დალალი. ის მიდის საჩქაროდ და ატყობს რომ უკვე გაჰყვა ვილაც უცხოელის კვალს, რომელსაც უსათუოდ დაიქერს, რომ მასაც ერთი ან ორი ყრანი გადაახდევინოს.

დალალი შუაჟაცობის გარდა ვაჰრის პირდაპირი დამხმარეც არის. დალალი ვაჰარს ჯერ მოარიგებს ბანკის გამგესთან, გაუხსნის კრედიტს, თითონ თავდებად უდგება, შემდეგ მოაქვს ვაჰრის თამასუქები და ფულის გასაგზავნი ბარათები, ანგარიშს ასწორებს და მიდის. ვაჰარს არა აქვს დრო, რომ ქუჩებში ირბინოს, ის თავის საქმეს ვერც გააკეთებს ისე სწრაფად და კარგად, როგორც დალალი. ვაჰარი ქარვასლაში დაყრილ საქონელთან ზის და საოცარი მოთმინებით ელის მუშტარს. სიცხისაგან მოთენთილი იძინებს კიდევაც, მაგრამ მგელივით მოვარდება დალალი, ფეხს წამოჰკრავს და გააღვიძებს:—აბა, ადე, საქონელი გაყიდულია, მიიღე ფულიო!

დალალს ფული უკვე ხელში აქვს, ვაჰარს უბეში ჩაუღებს და საქონელს სადღაც გააჰრობს. ვაჰარმა არც კი იცის თუ ვის მიჰყიდა. თუ ვინიცობაა ვაჰარმა საქონელი თვითონ გაყიდა დალალს მაინც თავისი უნდა მისცეს. ვაი იმ ვაჰრის ბრალი, ვინც დალალს გააჰყავრებს, მისი საბრუნავი თანხა ერთ წელიწადში განადგურდება, არც ერთი დალალი მასთან აღარ მივა, მის საქონელს არ გაასაღებს.

დალალი ხშირად მევახშეც არის, ვაჰარიც და ზოგჯერ მყიდველიც. ის თავის სადალალოს მაშინაც კი ანგარიშობს როდესაც თავის საქონელს ყიდის. ის საქონლის გვერდით არასოდეს დადგება, საქონელი ისევ ვაჰრის ხელშია, მაგრამ ის დალალის „საუთრებას“ შეადგენს, დალალი არასოდეს იზარალებს ნაყიდ საქონელში. პირიქით, ის საქონელს გააჩერებს, რომ მეტი მოიგოს. დალალი ადვილად ახერხებს ბაზარზე საქონლის ფასის აწევ-დაწევას. ვაჰრობის წონასწორობა ერთ წუთში ირღევეა. ვაჰარმა აღარ იცის თავისი საქონლის ფასი, ეს დალალმა უნდა უთხრას. აი, ამ მომენტებით სარგებლობს დალალი, ის ყიდის თავის საქონელს, ან ყიდულობს ვაჰრისაგან. ამის შემდეგ ბაზრის ქარიშხალი მალე ჩადგება. დალალი კლიენტის თავდებია, მის ჰაგიერ მოპასუხე; კლიენტი ვერას მიიღებს თუ დალალმა არ დაადასტურა.

თვით ბანკების მოქმედებაც დალალებზეა დამყარებული. შეიკრყა ვაჰრის კაბიკი, ის გაცოტრების გზაზე შედგა. ეს დალალმა ვაჰარზე უკეთ იცის. იცის ვაჰარს რა საქონელი აქვს, რა ღირებულების, ვისი რა მართებს. გათავდა, ასეთი ვაჰარი ბანკიდან ვერაფერს მიიღებს, კრედიტი დახურულია. დალალი შეეკრავს გზებს, რომ ვაჰარმა საქონელი არ გადამალოს. ვაჰარი ისე აბია თავის საქონელთან, როგორც პალოზე დაბმული საქონელი. სანამ ანგარიშს არ გაასწორებს ვაჰარი ვერსად გაიპარება.

დალალები დაყოფილი არიან ჯგუფებად. ერთი ფართლელს ასაღებს, ერთი საგალანტერიო საქონელს, ერთი რკინეულობას და სხვ. ერთი მეორეს საქმეში ისინი არ ერევიან. კიდევაც რომ გაერიონ ვერაფერს გააყეთებენ, რადგან დალალს ყველა გზები მეტოქისათვის წინდაწინ აქვს დაკეტილი.

ასე ძლიერნი არიან დალალები ყველა ქალაქებში. ისინი განაგებენ ბაზარს და მთელი ვაჰრობის ბედს ამწყვდევენ თავიანთი მოქმედების ფარგლებში, როგორც მოხერხებული მონადირე გასაწვრთნელ მხეცს რკინის გალიაში.

ბაბი და ბაჰაულა

ამ ცამეტნახევარი საუკუნის მანძილზე მრავალმა სექტამ იჩინა თავი ისლამის რელიგიაში. ბევრმა მათგანმა თავიანთი არსებობა დღემდე შეინარჩუნეს, თუმცა ისლამთან ბრძოლაში დაუძლურდნენ და დაჰყარეს ბრძოლის უნარი.

ისლამის წინააღმდეგ ბრძოლაში ყველაზე თვალსაჩინო როლი ითამაშა ბაბის და ბაჰაულას გამოჩენამ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, რომელთა სახელებთანაცაა დაკავშირებული ბაბიზმი და ბაჰაიზმი.

ბაბმა და ბაჰაულამ სწორედ იმ დროს წამოაყენეს თავიანთი „ახალი მოძღვრება“, როდესაც სასულიერო წოდებისა და ნასრ-ედ-დინ შაჰის მიერ პოლიტიკურად და ეკონომიურად დაბეჩავებული ირანელი ხალხი ხმაჩაწყვეტილი, თითქმის სასიკვდილოდ განწირული იდგა შეუცნობელი მომავლის წინაშე.

ბაბის მოქმედება და მოძღვრება იყო რეფორმისტული სახის სტიქიური გამოსვლა სასულიერო წოდებასთან გამართული ბრძოლის პროცესში. ბრძოლა კი შეეხებოდა არა თვით სარწმუნოებას, როგორც მთლანად აღებულ უვარგის ერთეულს, არამედ მის გარეგნულ მხარეებს და აგრეთვე თვით სასულიერო წოდებას, რომელმაც ყურანის შინაარსი საფუძველად დაუდო თავის არსებობას.

ბაბის გამოუჩნდა მომხრეები, მაგრამ ისინი არ გამოდიოდნენ როგორც რევოლუციონერები, მათ თვით მთავრობა უტევდა, თავს ესხმოდა, ბაბისტები კი მხოლოდ თავს იცავდნენ. ამ თავდაცვამ მიიღო საკმაოდ ფართო ხასიათი. ეს მოძრაობა გახმაურდა. გაიზარდა. ისტორიული ხასიათი მიიღო. ახლაც მრავალი მოგზაური იკვლევს მის წარსულსა და აწყმოს, იწერს უბის წიგნაკში და აცნობს მთელ ქვეყანას. მის შესახებ წარმოიშვა დიდი ლიტერატურა სხვადასხვა ენებზე.

ბაბიზმმა და ბაჰაიზმმა. ამჟამად მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა, მათ მიმდევრებს აღარ სდევნის მთავრობა.

ბაბი, მირზა ალი მოჰამედი, დაიბადა 1819 წ. 19 ოქტომბერს ქ. შირაზში. მამამისი წვრილი ვაჰარი იყო, რომელიც ადრე გარდაიცვალა. ბაბი გაიზარდა ბიძასთან. პირველდაწყებითი სწავლა მიიღო შირაზში. ოცდაოთხი წლის რომ შეიქნა იგი წავიდა სალოცავად ქერბალაში. ის ორი თვის განმავლობაში ისმენდა ღვთისმეტყველების ლექციებს. ქერბალიდან დაბრუნდა თუ არა დიდის თავგამოდებით შეუდგა აგიტაციას სასულიერო წოდების წინააღმდეგ. იგი მართავდა კრებებს, იწვევდა კამათში მოლებს და თავისი ჰირდაპირობით იქცევდა მსმენელთა ყურადღებას. ხალხის ყურადღებით წაქეზებულმა თავისი მოქმედება გადაიტანა ქალაქებში. შემდეგ თავის თავს უწოდა „ბაბ“—ე. ი. კარი, საიდანაც აღამიანი იხილავდა ქეშმარიტებას.

ბაბის სახელი გაიზარდა. მისტიკურად განწყობილი ხალხი, რომელსაც არავითარი იმედი გააჩნდა ქვეყნად გარდა ლოცვისა და ღვთის ვედრებისა ადვილად გამოეხმაურა ბაბის.

საქმე იმაშია, რომ ცრუმორწმუნე ხალხი დიდი იმედით მოელის მეთორმეტე იმამს, მეჭდის, რომელიც, გადმოცემის მიხედვით უნდა გამოცხადდეს ქვეყნად განკითხვის დროს, რის შემდეგ დამყარდება ნამდვილი ძმობა—ერთობა; ასე სწამთ შიიტ მუსლიმანებს.

ამიტომ ხალხის ერთმა ნაწილმა ბაბის პირველ გამოჩენისთანავე თვალები დაჰყიტა:—იქნება ეს იყო მუქი!

ახალგაზრდა, ჯან-ლონით სავსე, ლამაზად მოლაპარაკე ბაბი მართლაც ჰქმნიდა მისტიკურ ილუზიებს ცრუმორწმუნე ხალხში. ირანელთა ცხოვრება კი მთლიანად გაუღნითი იყო და არის მისტიკური წარმოდგენებით. ამის აშკარა ნიმუშია ის გრანდიოზული მისტიკრიები რომლებსაც ქუჩაში გამოჰყავს მთელი ქალაქები და სოფლები, სხეულის გვემა რკინის ჯაჭვებით, შიშველ ტანში ჟანგიანი რკინების ჩარკობა, თავის დაჩეხვა და სხვ. ასეთმა მდგომარეობამ შეუწყო ხელი ბაბის გამოსვლას, რაც დაღუპვით ემუქრებოდა გაბატონებულ სასულიერო წოდებას.

ბაბის გამოსვლამ შეარყია ქალაქები. მისი მომხრეთა რიცხვი უცებ გაიზარდა. შეშინებულმა მთავრობამ ბაბი დაატყვევა 1848 წელს ბუშირში. იქიდან გაგზავნეს შირაზში, შემდეგ თავრიზში და დაამწყვდიეს მაქუს სახანოში. ამავე წელს ბაბი გაასამართლა სასულიერო წოდებამ, მაგრამ საქმე მის პირდაპირ დასჯას შეეხებოდა და არა გასამართლებას. მათ ლაპარაკს აზრი არ ჰქონდა, ამიტომ ერთმა სასულიერო წოდების პირმა წინადადება შეიტანა მიეხვედნენ ბაბი ჯოხებით. მაგრამ ამჯერად ბაბს ვერაფერი ჰკადრეს და მაქუს ციხეში დააბრუნეს.

ამ ამბავმა უფრო გააღიზიანა ბაბის მიმდევრები და გახშირდა გამოსვლები. მთავრობამ დაუწყო მათ სასტიკი დევნა: სცემდნენ, აწიოვებდნენ, ქონებას ატომევდნენ, ზოგიც განდევნეს, მაგრამ დასასრული მაინც არ სჩანდა; ბოლოს, ქვეყნის დაწყნარება ბაბის სიკვდილით დასჯით გადასწყვიტეს. მასთან ერთად უნდა დაესაჯათ მისი მოწაფე მამედ-ალიც. დასასჯელებს მხრებში თოკები ამოსდეს, კედლებზე ჩამოჰკიდეს და თოვები დაუშინეს. მაგრამ მოხდა რაღაც „სასწაული“ და ტყვიებმა თოკები გადაჭრა მხოლოდ. როდესაც ბოლი გაიფანტა ბაბი უვნებლად იდგა ძირს.

ჯარის უფროსმა ოფიცერმა თურმე უარი განაცხადა ხელმოკლე თოფის სროლაზე. სასჯელი სისრულეში მოიყვანა სხვამ. ბაბის

გვამი გადააგდეს ქალაქგარეთ. ბაბის სიკვდილით დასჯას დაესწრო თურმე რუსეთის კონსული. ეს მოხდა 1850 წელს, ბაბი 31 წლის იყო.

ბაბის გვამი იმ ღამესვე გააპარეს მისმა მიმდევრებმა და კარგა ხანს საიდუმლოდ ინახავდნენ. 1900 წელს ნეშტი წაიღეს ოსმალეთში და დაასაფლავეს კარმელის მთის ძირში, რომელსაც ეწოდება აქა. ბაბისტებმა ეს ადგილი დაუპირისპირეს მუსლიმანურ მექას.

ბაბმა დასტოვა რამდენიმე ხელნაწერი, რომელიც საფუძვლად უნდა დასდებოდა მის მოძღვრებას. მაგრამ მას გამოუჩნდა იდეის მემკვიდრე, რომელმაც გაათართოვა იგი და შემდეგ თითქმის სრულიად დაჩრდილა ბაბის სახელი. ეს იყო ბაჰაულა.

ბაბმა თუ თავის თავს „სიმართლის კარი“ უწოდა, ბაჰაულამ— „ბრწყინვალეობა“ ანუ „სხივი უფლისა“ დაირქვა, რომელიც შემოვიდა ამ ღია კარებიდან. მან ბაბი თავის წინამორბედად გამოაცხადა და მისი სახელი დასაყრდენ სიმაგრედ გამოიყენა. მან ბაბის უსისტემო მოძღვრებას შინაარსი მოუწახა, გააღრმავა, გაათართოვა და ხალხს წარუდგინა. ბაჰამ თავის მოძღვრების ძირითად საფუძვლად ისევ ყურანი დატოვა, ოღონდ შიგ ბლომად შეიტანა ახალი სოციალური ელემენტები. ერთი სიტყვით, ბაჰამ რეფორმის მოხდენა განიზრახა, ბეზერი სარწმუნოების ხის ტოტზე ახალი ყლორტი დაამყნო, ხოლო ძირი კი ისევ ძველი დარჩა. ბაბის მიმდევრებისათვის ეს უკვე დიდი „ღვთიური“, საგანგებო მოვლენა იყო. წამებული ბაბის სახელმა უკან გადაინაცვლა, ბაჰაულა კი წინ წაღწ, როგორც ახლად მოვლენილი მოძღვარი და წინასწარმეტყველი. მან დაწერა ახალი ალთქმის წიგნი, სადაც ღმერთის სახელს დაუკავშირა ახალი სოციალური აზრები, ქადაგებდა, რომ ქვეყანაზე უნდა იყოს ერთი სამშობლო, ერთი ენა, ერთი სარწმუნოება და ერთი ღმერთი.

ბაჰაულა დაიბადა 1817 წლის 12 ნოემბერს ე. ი. ორი წლით ადრე ბაბის დაბადებამდე. ეს იყო ნასრ-ელ-ინ შაჰის ვეზირის შვილი, ნებივრად აღზრდილი, ნიჭიერი და სათანადოდ განათლებული. ბაბის მოძღვრების შინაარსი მან ყველაზე უკეთ გაიგო, შეითვისა, შესაფერისად გააღრმავა და კანონად აქცია მისი მიმდევრებისათვის.

ბაჰა ამასთანავე შაჰის კარისკაცი იყო და მონაწილეობას იღებდა სახელმწიფო საქმეებში. ამიტომ მისი ავტორიტეტი უფრო მისაღები გამოდგა. ეს კარგად იცოდა ყველამ და თვით შაჰმაც, მაგრამ ბაჰას შეხება ისე ადვილად არ შეიძლებოდა, როგორც შირაზელი ვაჰრის შვილის ბაბის და მისი მოწაფეებისა. ბაბის მიმდევრებს სასუ-

ლიერო წოდება და მთავრობა სასტიკად სდევნიდა. ხშირი იყო შეტაკება.

უმთავრესი შეტაკებანი მოხდა 1850 წ. ნეჭეფაბადში და ზენჯანში. ბრძოლა თვეობით გაგრძელდა და დასრულდა მთავრობის გამარჯვებით. ბაბისტებს ართმევდნენ ქონებას, აწამებდნენ, სვამდნენ ციხეებში და ერეკებოდნენ საზღვარგარეთ.

გამწარებულმა ბაბისტებმა გადასწყვიტეს შაჰის მოკვლა. ოცი კაციდან შემდგარი რაზმი დაეცა შაჰს აგარაკზე ყოფნის დროს, მაგრამ შაჰი მსუბუქად დაიჭრა. შაჰის დარაჯებმა ისინი იჭვე-დახოცეს, ზოგიც დაატყვევეს.

თეირანში, შაჰის სასახლეში თურმე ამ დროს ვეზირთა კრება იყო. შაჰის დაჭრა რომ გაიგეს შეშინებულნი გადაიმაღნენ, რომ შაჰს პირველი ჯავრი მათზე არ ამოეყარა.

ბაჰაულაც ვეზირთა კრებაზე იყო. ის თვითონ მარტო გაემგზავრა შაჰის სანახავად. ბაჰაულას შაჰის მიერ გამოგზავნილი ჯარი გზაში შეხვდა, დაიჭირეს, გაჩხრიკეს, სცემეს, წაიყვანეს ციხეში და დააბეს ჯაჭვით რკინის პალოზე. ამის შემდეგ გაძარცვეს მისი ბინა და მთელი სიმდიდრე წაიღეს. სხვა დაქვრივები დახოცეს. ერთი მათგანი შაჰის კარზე ჩამოჰკიდეს ხალხის საჩვენებლად, ერთი ბრბოს გადასცეს. ბრბომ იგი აწამა, სცემა, და ძაღლებს გადაუგდო ლეშად ქცეული.

ბაჰაულა რამდენიმე თვე იჯდა ციხეში და, როგორც დიდი გვარიშილმა, მოახერხა საზღვარგარეთ წასვლის ნებართვა მიეღო. ბაჰა გადასახლდა ოსმალეთში. იქ მან კვლავ დაიწყო ბაბის მოძღვრების დამუშავება და გავრცელება. 1862 წ. ერთ მშვენიერ დღეს მან თავი ღვთის მოციქულად გამოაცხადა. ამ დღეს შემდეგ ბაჰას მიმდევრებმა უწოდეს „რეზვანი“ — (სამოთხე) და გამოაცხადეს უდიდეს დღესასწაულად. ბაჰა ლაპარაკობდა „ღვთის“ სახელით. თავის ნაწერებსაც „ღვთის ნაბოძები“ უწოდა.

მაგრამ ღვთის მოციქულობის სარბიელზე ბაჰას მეტოქე გამოუჩნდა თავისი ძმის სობჰე ჰაზელის (მარადობის დილა) სახით.

სობჰე ჰაზელმა ბაჰაულა სხვისი სახელის მიმთვისებლად გამოაცხადა. ამ ნიადაგზე ბაბისტები გაიყო ორ ბანაკად. ბოლოს მაინც გაიმარჯვა ბაჰამ. თავისი ძმა და ერთი ნაწილი ბაბისტები უმცირესობის ბანაკში მოექცნენ. მათი დავა დღესაც არ დამთავრებულა.

ბაჰა მეტად ენერგიული გამოდგა. მან იმდენი მოახერხა, რომ „წმინდანობის“ სახელი შეინარჩუნა. მან ოსმალეთში გაიჩინა ირა-

ნიდან გაქცეულ მიმდევართა მთელი ჯგუფი. 1868 წ. იგი სტამბოლის მიდამოებიდან გააძევეს 70 კაცის თანხლებით. მან თავის საცხოვრებელ ბინად ის ადგილი აირჩია სადაც ბაბი იყო დამარხული, ე. ი. აქა. ამ ადგილს ეს სახელი ბაბისტებმა გამოუძებნეს. იგი ძალიან წააგავს მექას. ბაბისტების მიმბაძველობის მიზანი ამ შემთხვევაში მოპამედის და ბაპას გათანასწორებაა.

ბაპა გარდაიცვალა 1882 წ. იგი დამარხეს ბაბის გვერდით აქაში.

ძმაზე გაჯავრებულმა ბაპამ თავის მოადგილედ თავისი შვილი აბდულ-ბაპა (ბაპას მონა) დატოვა ანდერძით.

აბდულ-ბაპას მიღებული ჰქონდა სასულიერო განათლება. ბაპულას სიკვდილის შემდეგ მან მოიარა ევროპა, ამერიკა და თავისი მამის მოძღვრება მთელ ქვეყანას გააცნო.

—ყველა სარწმუნოება ერთმანეთს ჰგავსო, ამბობდა აბდულ-ბაპა, მაგრამ ბაპულას მიერ სარწმუნოების დოგმებში შეტანილი სოციალური აზრები მანაც ახალი მოძღვრების უპირატესობას მიაწერა. სხვათა შორის, მან დაწერა ბაპას მოძღვრების განმარტება და სხვა დარიგებანი, რითაც კინალამ გაუტოლდა მამას „წმინდანობაში“.

აბდულ-ბაპა გარდაიცვალა 1922 წელს და დაიმარხა მამის გვერდით. თავის მოადგილედ მან დატოვა შვილიშვილი შოული ეფენდი შირაზელი, რომელიც ამჟამად ბაპაისტების წინამძღოლად ითვლება.

შოული ეფენდი 1895 წ. დაიბადა, უმაღლესი განათლება ოქსფორდის უნივერსიტეტში დაასრულა. ევროპულმა აღზრდამ ვერ წაართვა მას მამა-პაპის მიერ სამემკვიდრეოდ გადმოცემული მოძღვრების სიყვარული. პირიქით, მან გაამყარა იგი. კაპამის ბაპაისტები მას წმინდანთა თანასწორად თვლიან, რომელსაც თითქოს შეუძლია განკურნოს ყოველი ავადმყოფი შორიდან შელოცვით.

1929 წ. ფერეიდნელმა თურქმა ბაპაისტმა, რომელსაც ქართველი ქალი ჰყავს ცოლად, აქაში მცხოვრებ შოული ეფენდის ისტაპანიდან თხოვნა გაუგზავნა: ჩემს ქალს თვალები სტყავა, შეულოცე, გამიკურნეო.

ქალს ტრაქომა ჰქონდა და თვალები უფუჭდებოდა. ძლივს დავარწმუნეთ ექიმობის საჭიროებაში. თითქმის წელიწადი სწამლობდა ინგლისელი ექიმი, როგორც იქნა შორჩენა დაეტყო, მაგრამ ქალის დედ-მამა მაინც ირწმუნებოდნენ:—შოული ეფენდიმ რომ შელოცვის ქალაღდი გამოგზავნა, იმის შემდეგ შორჩაო.

ბაბის მოძღვრების გავრცელებაში თვალსაჩინო როლი ითამაშეს ქალებმაც. ისინი მონაწილეობას იღებდნენ შეტაკებებში და ხში-

რად თითონაც იხოცებოდნენ ქმრებთან ერთად მტრის ხელით. მათ შორის თავი ისახელა ორმა ქალმა: როსთემ ალიმ და თაქერემ.

როსთემ ალი ზენჯანის არეულობის დროს მამაკაცთა რიგებში იბრძოდა შეიარაღებული და წინამძღოლობასაც ეწეოდა, მაგრამ მალე ტყვეით იქნა მოკლული ბრძოლის დროს.

მეორე ქალი, თავდადებული, განათლებული და ნიჭიერი მგოსანი, ყაზვინელი მოლას შვილი, სახელად თაქერე დაუცხრომელი ფანატიკოსი იყო. მას საშინლად ეჯავრებოდა მთავრობა და სასულიერო წოდება. ის უშიშრად მოგზაურობდა ქალაქიდან ქალაქში, მართავდა კრებებს, კითხულობდა ლექციებს და იწვევდა კამათში მოლებს. თაქერემ, როგორც ბაბის მიმდევარმა, დიდი სახელი მოიხვეჭა. თურმე საკმაოდ ლამაზიც ყოფილა. როგორც ბაპისტების ისტორია მოწმობს, თაქერესთვის შაჰს წინადადება მიუცია:—დაანებე თავი სულელური აზრების ქადაგებას და მხევლად გამომეყევო, თაქერემ თურმე ლექსით უპასუხა:

შენ მრავალი ამქვეყნიური სიკეთე გაქვს:

სასახლეები, ბაღები, ოქრო-ვერცხლი და კიდევ რაცა გსურს.

მე ღარიბი ვარ, არაფერი მაბადია გარდა სიღარიბისა და რწმენისა.

ვინც სიმართლეს ეძიებს შენ მას სიცოცხლეს უსპობ,

თუკი შენ სიმდიდრე გირჩევნია გქონდეს შენ იგი

და ის რაც მე მაქვს, თუ ცუდია, დამიტოვე მე.

როდესაც სასულიერო წოდებამ გადაჭრით დააყენა ბაბისტების მოსპობის საკითხი, სხვათა შორის, თაქერე დაიჭირეს, ყაზვინიდან თეირანში გააგზავნეს და მთავრობის დიდი მოხელე ვინმე ქალანთარის ბინაში მოათავსეს ცალკე ოთახში. მერე გაასამართლეს და გამოუტანეს განაჩენი: რადგან თაქერე უარყოფს ქეშმარიტ ღმერთს, დაისაჯოს სიკვდილით.

სარდარი, რომელსაც თაქერე სიკვდილით უნდა დაესაჯა, განაჩენის სისრულეში მოყვანას აგვიანებდა. მაგრამ როდესაც ბაბისტები შაჰს დაეცნენ მოსაკლავად, თაქერეს უკანასკნელი წუთიც დადგა.

სარდარმა თურმე თავისი თურქი მსახური მოიხმო, მისცა ორმოცი ლირა და უბრძანა თაქერეს დაღრჩობა. მსახური რომ თაქერეს ოთახში შევიდა, თაქერე მიუხვდა განზრახვას და თურმე ასე უთხრა:

—მე ვიცი რისთვისაც მოხვედი, ჩემი ბედი გადაწყვეტილია, მაგრამ შენ, ყმაწვილო, ნუ გაისვრი ხელს ჩემი სისხლითო!

მსახური შეკრთა, გაბრუნდა და ფული უკანვე გადასაცა სარდარს:

—მე თვითონ მოვიკლავ თავს და ამ საქმეს კი ვერ ჩავიდნო!
სარდარმა მსახურს სილა გააწნა, შემდეგ მეორეს დაუძახა. ფული გადასცა და არაფერ დააღვივნა. მსახური შევიდა თურმე თავერეს ოთახში და ცოტა ხნის შემდეგ სარდარს მოახსენა, რომ საქმე გათავებული იყო. სარდარმა უბრძანა თავერეს გვამი ჩაეგდო იქვე ქაში და ამოეცხოთ მიწით. თავერეს წამება მოხდა 1848 წელს.

ერთი განდგომილი ბაბისტი ასე ახასიათებდა ბაბის მოძღვრების ძირითად მოთხოვნებს: მოსპობა ყველასი, ვინც ბაბის მოძღვრებას წინ აღუდგება, მოსპობა ყველანაირი საღვთო წიგნებისა, განდგომა ყველასაგან ვინც ბაბის მიმდევარი არ არის, დღემდე არსებული წმინდა ადგილების განადგურება, ყველა პარტიისა და სექტის განადგურება.

სხვათა შორის, ბაბს აუკრძალავს კვერცხისა და მწვანის ქამაც.

ბაბის მიერ აღძრული საკითხები ბაპაულამ უფრო სრულად დაამუშავა და პრაქტიკული ხასიათი მისცა. მისი აზრით უნდა შექმნილიყო: ერთი სარწმუნოება, ერთი სამშობლო, ერთი ეროვნება, ერთიანი სახელმწიფო და ა. შ.

ბაპაისტებს აგრეთვე თავისებური კალენდარი აქვთ, რომელიც დამყარებულია ცხრამეტი რიცხვის ანგარიშზე. ამას საფუძვლად, უდევს სიტყვა „ვაჰიდის“ („ერთადერთი“ ე. ი. ღმერთი) რიცხვითი მნიშვნელობა. წელიწადში უნდა იქნეს ცხრამეტი თვე. თვეში ცხრამეტი დღე, რაც ანგარიშით გამოდის სამას სამოცდა ერთი დღე. წლის შესავსებად საჭირო დანარჩენი დღეები გამოცხადებულია საქველმოქმედო დღეებად. კვირები და საათები ძველებურად რჩება.

რიცხვი ცხრამეტი ბაპაისტისათვის იგივეა, რაც ჩვენთვის თორმეტი. ბაპაისტს თუ რამე დასჭირდა ცხრამეტ ცალს იყიდის. აქვთ ერთი წიგნი, რომელშიდაც არის ცხრამეტი სიტყვა.

ბაპაისტების სექტის უმაღლეს გამგეობად ითვლება ცხრა კაცი, ამთგან ერთი თავმჯდომარეა, რომელიც ცხოვრობს აქაში. მისი სიტყვა შეურყეველია. ყოველ ქალაქში, სადაც კი არიან ბაპაისტები ცხრა კაცისაგან შემდგარი მთავრობა ჰყავთ. ერთ ადგილზე თუ ოცდახუთი კაცი მაინც არის, შეუძლიათ გამგედ ცხრა კაცი აირჩიონ. თუ ამ ცხრა კაცმა სათანადოდ ვერ გადასწყვიტა საქმე, უნდა მიმართონ უმაღლეს საბჭოს.

ყველგან აქვთ საერთო საღაროები. გადასახადი დაწესებულია შემოსავლის 10% და 25%-ამდე. ღარიბები არაფერს იხდიან. გადასახადი ნებაყოფლობითია. საღაროში შეგროვილი ფული იხარჯება

საერთო საჭიროებაზე და აგრეთვე დასმარება ეძლევათ გაჭირვებულებს.

სასოფლო გადასახადი შვიდი მუხლისაგან შედგება: საზოგადო განათლების, ობლების შესანახი, უქონელთათვის, კეთროვანთათვის, შინაური ცხოველებისათვის, ადგილობრივ სწავლისათვის და მთავრობისათვის.

გლეხებს უნდა ექნეთ საერთო ბელელი. ბელელში უნდა ინახებოდეს ერთი მე-თედი ნაწილი წლიური მოსავლისა და აგრეთვე ის კირანაჟული რომელიც ფულის მაგიერ იქნება გადახდილი. საზოგადო ბელელში ინახება აგრეთვე გადაშენებულ ოჯახთა დანატოვარი ქონება. შემთხვევით ნაპოვნი სიმდიდრის ერთი მესამედი, საქველმოქმედო შემოწირულება და მადნეულობის შემოსავლის $6 \frac{1}{3}$ ნაწილი, დანარჩენი ეკუთვნის მთავრობას.

სამემკვიდრეო დანატოვარი გაიყოფა შვიდ ჯგუფად და 42 ნაწილად. 18% რჩება გარდაცვლილთა შვილებს, $6 \frac{1}{2}\%$ ქვრივს. $5 \frac{1}{2}\%$ მამას, $4 \frac{1}{2}\%$ დედას, $3 \frac{1}{2}\%$ ძმებს, $2 \frac{1}{2}\%$ დებს, $1 \frac{1}{2}\%$ მასწავლებელს და ა. შ.

ყოველგვარ ადგილობრივ სიმდიდრეს ანაწილებს წინასწარ არჩეული ცხრა კაცი, რომლებიც არჩეული არიან ერთი წლის ვადით.

რიცხვი ცხრა დაკავშირებულია ბაჰას სახელთან. „ბაჰას“ რიცხვითი მნიშვნელობა არის ცხრა, რომელიც საფუძვლად დაუდევს მმართველობის წესრიგს.

თუ ქონების მემკვიდრეთაგან ერთი რომელიმე გარდაცვლილია ან თუ ცოცხალთაგანი უარს იტყვის სამემკვიდრეოს მიღებაზე. ასეთი ქონება გადაეცემა საერთო სალაროს.

აქეთ საოჯახო ცხოვრების კანონებიც: მამაკაცს შეუძლია იყო-ლიოს მხოლოდ ერთი ცოლი, მაგრამ თუ ქალი უშვილო გამოდგა კაცს ნება ეძლევა შეირთოს მეორეც, ოღონდ პირველ ცოლთან შეთანხმებით. ორთავე მათგანი სარგებლობენ თანაბარი უფლებით.

ქალ-ვაჟთა შეუღლების უფლება განსაზღვრულია თხუთმეტი წლის ასაკით. ასლად დანიშნულები უნდა შეუღლდნენ 95 დღის განმავლობაში. ამ ვადის შემდეგ ეკარგებათ შეუღლების კანონიერი უფლება.

ბაჰაიტებს სასულიერო წოდება არა ჰყავთ. ამიტომ შეუღლებას ამტკიცებს ცხრა კაცისაგან არჩეული პირები შეუღლებულთა მშობლების ან ოჯახის უფროსი წევრის თანდასწრებით. შეუღლების დროს უნდა დაესწროს ექვსი კაცი, აქედან ორი მშობლები, ორი

ოჯახის მახლობელი და ორიც გარეშე პირი. შეუღლება დამტკიცებული უნდა იქნეს ერთხმად. თუ რომელიმე მათგანი შეუღლების წინააღმდეგია, იმ შემთხვევაში გადაიდება ან დაირღვევა სავსებით. ასევე აუცილებელია ნეფე-დედოფლის სრული თანხმობა.

თუ ქმარმა ოჯახი მიატოვა ცხრა თვის განმავლობაში და გაწყვიტა კავშირი ცოლს ნება აქვს გათხოვდეს.

აი, ეს არის უმთავრესი ცვლილებანი, რომელიც ბაჰამ შეიტანა ისლამის მოძღვრების დასაპირისპირებლად. იმ დროს ირანის ცხოვრებაში ასეთი აზრების გავრცელება მართლაც ერთგვარი რევოლუციური აქტი იყო, მაგრამ ფანატიზმით გატაცებულმა ბაჰამ ვერ გამონახა ბრძოლის საშუალება, თუ როგორ უნდა მიეღწია თავისი მოძღვრების განხორციელებისათვის. პირიქით, ის თვით უარყოფდა ბრძოლას თუ მას ძალად არ დაეცემოდნენ თავზე. ამიტომ ბაჰაიზმი რამდენად მას აღარ სდევნიდნენ, იმდენად შინელდა, უმოქმედობის გზას დაადგა, თუმცა თავი გამარჯვებულად გამოაცხადა.

ფეოდალურ ირანში, სადაც ქალაქები გაიზარდა სოფლებიდან გამოქცეული ელემენტებით, რომელნიც ძალაუფლებიდან დადგნენ წვრილი ვაჭრობის და კუსტარული ხელოსნობის გზას, ბაჰას მოჩვენებითმა ცვლილებამ ნიადაგი იპოვა. წვრილი ვაჭრის და კუსტარი-სათვის დროს ფასი დაედო. ბაჰამ შეამოკლა უქმეები, ყოველდღიური ლოცვის წესები, რომელიც ისლამის წესით ხუთჯერ-შვიდჯერ უნდა იქნეს შესრულებული, სამზე დააყენა. ამიტომ მისი მიმდევრები უმთავრესად ქალაქის წვრილი ვაჭრები და ხელოსნები არიან.

ბაჰაისტების საერთო რიცხვი დაახლოებით ნახევარ მილიონამდე იქნება. სტატისტიკური ცნობები არა აქვთ. თითქმის ყველა ბაჰაისტი აზვიადებს თავისი სექტის რაოდენობას. ერთმა სთქვა: მთელი ქვეყნის ერთ პროცენტს შევადგენთო, მეორემ:—ირანში ათი მილიონი ვართო. არა თუ სტატისტიკა, ბევრმა მათგანმა არ იცის თუ რაში გამოიხატება ბაჰას რეფორმისტული მოძღვრება.

მეჩეთი, ანუ ლოცვისათვის საგანგებოდ აშენებული სახლები ბაჰაისტებს არა აქვთ თანახმად მათი მოძღვრებისა. მაგრამ მათ აქვთ სახლები, საკრებულო, სადაც იკრიბებიან დრო გამოშვებით, ბჭობენ თანაც ლოცულობენ.

ბაჰაისტების კანონი ნებას აძლევს ქალს პირახდილი იუოს და მამაკაცთან დაესწროს საერთო კრებებს. მაგრამ ამის გაკეთებას ისინი ჭერჯერობით ვერ ბედავენ ფანატიკოს მუსლიმანების შიშით. ამიტომ ქალები ცალკე იკრიბებიან.

საერთოდ, მთელი ირანის ბაჰაისტების კრება ხდება წელიწადში ერთხელ. შესაკრები ცენტრი თეირანია. ყოველი ქალაქიდან იგზავნება თითო წარმომადგენელი. მათი დადგენილება ყველასათვის სავალდებულოა. 1927 წ. კრებას დაესწრო 20 კაცი, მაშასადამე უნდა ვიფიქროთ, რომ უმეტეს ქალაქებში ბაჰაისტები არ არიან სრულეობით. აქედან რამდენადმე ირკვევა მათი საერთო ძალა, თუმცა ბაჰისტების დიდი ნაწილი გასულია საზღვარგარეთ. მათ აქვთ დიდი საკრებულო სახლები ჩიკაგოში, ბომბეიში და აშშ-ის სხვადასხვა ადგილებში.

ყოველი კრების დროს კითხულობენ ლოცვებს არაბულ ენაზე, რომელიც საგანგებოდ აქვთ გაზეპირებული. ლოცვების წესი ჩამოწერილი აქვთ ქალაქებში, კითხულობენ მორიგეობით, ხმის გაჟიანურებითა და ღიღინით. უფრო ღიღინას ის კითხულობენ ვისაც კარგი ხმა აქვს.

ღვთის მოშიშობაში ბაჰაისტი მაინცდამაინც არაფრით განირჩევა ჩვეულებრივი ფანატიკოსი მუსლიმანისაგან. ცხოვრების დონე მათში დაცულია თანაბრად.

მუსლიმანს დღესაც ისევე სძულს ბაჰაისტი როგორც ყოველი არამუსლიმანი. ასევე სძულთ და ეჯავრებათ ბაჰისტებს და ბაჰაისტებს ერთი მეორე. ერთმა ბაჰაისტმა სთქვა:—ბაჰისტს მუსლიმანი სჯობიაო.

ბაჰისტებსა და ბაჰაისტებს შორის უმთავრესი სადავო ის არის თუ რომელია ნამდვილი მეთორმეტე იმამი, რომელიც მათი წარმოდგენით უნდა მოსულიყო ქვეყნის საკეთილდღეოდ

ისფაჰანი

ისფაჰანი მდებარეობს ირანის სამხრეთ ნაწილში თეირანიდან ხუთასი კილომეტრის დაშორებით. ეს არის ირანის ყოფილი დედაქალაქი. მას დღესაც ამშვენებს შაჰ-აბასის დროს აშენებული სასახლეები და ხიდები. მის შემდეგ იქ არც კი აშენებულა სხვა თვალსაჩინო რაიმე. სწორედ ეს შენობებია უცხოელ მოგზაურთა ყურადღებას რომ იზიდავს თავიანთი ხუროთმოძღვრებითა და კედლების შინაგანი მხატვრობით.

ისფაჰანში ამჟამად დაახლოებით ასოცი ათასი სული ცხოვრობს. ძველად ე. ი. მე-17 საუკუნეში ნახევარ მილიონზე მეტი მცხოვრები ყოფილა. ამას, სხვათა შორის, ამტკიცებს ქალაქის მიტოვებული მრავალი ნანგრევები და ცარიელი ადგილები, სადაც ითვისება პური და ბოსტნეული. ქალაქი თურმე ოთხ დიდ უბნად განიყოფებოდა.

ამჟამად ქალაქი შემონახულია მხოლოდ ცენტრში, სადაც ახლაც ბაზარი არის ძველი სასახლეების გარშემო. ბაზარი მთლიანად დახურულია. ის იყოფა რამდენიმე ტოტად. იქაა მოქცეული მთელი ქალაქის ვაჭრობა. ბაზრის ერთი ნაწილი უჭირავს კუსტარულ სახელოსნოებს. ისინი უმთავრესად დაყოფილი არიან ამქრებად; ყველა ამქარს თავისი განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ერთი შეხედვით საამქროები წარმოადგენენ ვეება სახელოსნოს, სადაც განუწყვეტლივ მუშაობს რამდენიმე ათასი მუშა-ხელოსანი. ამ მხრივ ისფაჰანი ყველა ქალაქზე წინ დგას. ის ხელოსნების ქალაქია. განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ მექვაბეებს, სამოგრის გამკეთებლებს, ოქრომჭედლებს, მექუდეებს, ფეხსაცმელების მკერავეებს, ფარდების დამამზადებლებს და ხალიჩების მქსოველებს.

ისფაჰანი მთელ ირანს აწვდის თავის ნახელავს. აქამდე ეს ვეება ნაწარმი იგზავნებოდა ჯორებითა და აქლემებით, ახლა იგი გადააქეთ ავტომობილებით.

ერთი შეხედვით, თითქოს ისფაჰანი მდიდარი ქალაქი უნდა იყოს, მაგრამ სხვა ქალაქებთან შედარებით მაინც ღარიბია. სიღარიბე, რასაკვირველია, აშკარად ეტყობა მის ხელოსან მუშებს და თვით სახელოსნოების პატრონებსაც. სახელოსნოს პატრონი თითქმის არაფრით განირჩევა მის მიერ დაქირავებული მუშა-ხელოსნისაგან. მიუხედავად ამისა, რომ ერთი დამქირავებელია და მეორე დაქირავებული, ისინი მაინც ერთ ჯამში ჰამენ სადილ-ვახშამს, ერთნაირად აცვიათ და, რაც მთავარია, გონებითაც არ ღვანან ერთმანეთზე მალა.

მათი სახელოსნოები ვიწროა, ბნელი, ოთხ კვადრატულ მეტრის ადგილზე ხშირად ორიდან ათ კაცამდე ზის მუხლებმოკეცილად. ისინი მზის ამოსვლიდან მზის ჩასვლამდე თავდახრილი ზიან და გვერდზე მხოლოდ მაშინ გაიხედავენ, როდესაც აუცილებელი საჭიროება მოითხოვს.

მათი ხელფასი ერთი აბაზიდან დაწყებული სამ აბაზს იშვიათად აღემატება.

ძველი ამქრული წესები ამ უკანასკნელი ათი წლის წინად გაუქმდა, მანამდე, როგორც ჩვენში იყო, შეგიძლია წლობით ემსახურებოდა ოსტატს და, თუ რაიმე მიზეზით ოსტატი არ დალოცავდა, ის ოსტატად არ ჩაითვლებოდა.

ახლა ისინი, ოსტატი და შეგიძლია, კანონის წინაშე თანსწორნი არიან, მაგრამ კანონით არც ერთი არ სარგებლობს. ან კი რა უნდა დააშაოს შეგიძლია ისეთი რაც ოსტატს სასამართლოში მიიყვანდა.

მისი გასამართლება თავში ჩარტყმაა, ამითი თავდება შეგირდსა და ოსტატს შორის ყოველგვარი დავა.

მათს პოლიტიკურ სიმწიფეზე ლაპარაკი ზედმეტია. არა მარტო შეგირდი და ოსტატი არამედ მთელი ქალაქის წვრილი და მსხვილი ვაჭრები სასულიერო წოდების გავლენის ქვეშ იმყოფებიან: ამ მხრივ ისტაჰანი ყველაზე რეაქციული და კონსერვატულია. არსად ისეთი გავლენა არა აქვს სასულიერო წოდებას, როგორც აქ.

მთელი ირანის სასულიერო წოდების მბრძანებელი ხოჯა ალი-ნასრულა ისტაჰანში იყო გამავრებული. როგორც კი მთავრობასთან რაიმე შეტაკება იყო საჭირო ის მაშინვე შეწყვეტდა ვაჭრობას მთელ ბაზარში, გასავალ კარებს ხალიჩებით მორთავდა, შეაყენებდა მოლებს ტრიბუნაზე და მთელი დღეობით აყებდებდა ყოველგვარ „საშინელებაზე“ რომელიც მას არ მოსწონდა. ხშირად მთელი ქალაქის მოხელეებსა და ვაჭრებს ქუჩაში დაატარებდა საპროტესოდ. ბევრჯერ მოხდა შეტაკება და სისხლის ღვრა, მაგრამ არასოდეს არ იყო ის მშრომელი ხალხის ინიციატივით, მისი ინტერესებით გამოწვეული.

ისტაჰანში ამჟამად შესანიშნავია შაჰ-აბასის დროინდელი შენობები, სასახლეები და ხიდები. ერთ სასახლეს ეწოდება „ალიყაფუ“, მეორეს „ჩეჰელსუთუნი“.

შაჰ-აბასი ცხოვრობდა „ალიყაფუში“. ამ სასახლეს ქვედა სართულის წინ, მისავალში აქვს ხის კიშკარი. იგი მეტად დიდია, სქელი ფიკრებისაგან გაკეთებული. ამიტომ დარქმევია მას „ალიყაფუ“ (დიდი კიშკარი). შუა სართულს წინიდან აქვს დიდ ბოძზე დაყრდნობილი ფართო აივანი. მესამე სართული შედარებით პატარაა, მას ზევიდან ადგია პატარა კოშკი, საიდანაც მოჩანს მთელი ქალაქი.

„ალიყაფუს“ ორივე გვერდზე ეზოში აქვს მრავალი ოთახი, სადაც ყოფილა ენდერუნი (ქალების საცხოვრებელი). ამ შენობების დიდი ნაწილი დანგრეულია.

სასახლეს ძირიდან თავამდე აქვს ვიწრო კიბე, რომელიც ადის ყველა სართულში. სასახლის კედლებზე არის ძველი მხატვრობა.

სასახლის წინ არის დიდი მოედანი, რომელსაც გაჰის მოედანი ეწოდება. ამ მოედნის სიგრძე უდრის ექვსას მეტრს. გარშემო მთლიანად ორსართულიანი შენობები აქვს შემოვლებული, რომელთა ზედა სართული უკვე სულ ერთიანად დანგრეულია და გაუქმებული. ქვედა სართულში არის სავაჭროები და გადის დახურული გზა. ამ მოედანზე იმართება ყოველდღიური ბაზრობა. ხოლო ყოველწლიურად, მოპარამის დროს, შახსეი-ვახსეი; აქ იყრის თავს მთელი ქალაქი და მართავენ მისტერიებს.

მოედარზე, სასახლის წინ, ამ უკანასკნელ დრომდე იყო აღმართული სახრჩობელის ბოძი. ამ ბოძზე უკანასკნელად საჯაროდ ჩამოაღრჩევს ერთი მეწაღე. ეს მოხდა 1927 წელს. ამის შემდეგ ეს ბოძი აიღეს და მოედანსაც საზე უცვალეს, იქ გააყეთეს სასეირნო ბაღი.

მეორე სასახლეა „ჩეპელსუთუნი“ ეს არის ერთსართულიანი შენობა. თუმცა მისი სიმაღლე ორ სართულსაც აღემატებოდა. წინიდან აქვს ხის ოცი სვეტი რომლებიც დამყარებული არიან ქვის ლოდებზე. ეს ოცი სვეტი აიკრძება წყლით სავსე აუზში და, როგორც ამბობენ, ამიტომ დაერქვა მას „ჩეპელსუთუნი“ (ორმოცსვეტიანი). ისტორიკოსის სიგიდ-ალის სიტყვით, სასახლეს წინათ მართლაც ორმოცი სვეტი ჰქონია. მაგრამ ოცი დამწვარა და მართო ოცი დარჩენილა, თუმცა იგი ამას ვერაფრით ამტკიცებს.

აღნიშნული შენობის პირველი დარბაზის კედლებზე დახატულია შაჰის მოცეკვავე ქალები, რომელიც ასახავს ძველი ირანის დიდებულთა ყოფა-ცხოვრებას.

ამ შენობის ძველი სურათები წაუშლია ზილი სულთანს და მათ ადგილზე დაუხატვინებია ევროპული ტიპის ქალები.

სასახლის სახურავს იმაგრებს სამი უზარმაზარი წიფლის ქერქ-შემოუცლელი დირე. რომელიც მოტანილია მაზანდარანიდან. თუ იმ შენობის კედლები ოდესმე დაინგრა, ალბათ ამ ხეების სიმძიმის ბრალი უფრო იქნება, ვიდრე მისი სახურავისა.

თავის ზეოთმოდერებით ამ შენობებს არ ჩამოუვარდებიან ისტაჰანის ხიდები მდინარე ზანდე რუდზე, რომელიც აშენებულია ამავე შაჰ-აბასის დროს. ერთი იწოდება „ფოლე-ხაჯუ“, მეორე „სიოსე“. ხიდი „სიოსე“ დამყარებულია ოცდაცამეტ ბურჯზე, ამიტომ უწოდებიათ მისთვის „სიოსე“ (ე. ი. ოცდაცამეტი).

ეს ხიდები ქალაქის მცხოვრებთათვის ყოველკვირეული გასართობიცაა. ხიდები ისეა აშენებული. რომ იქ გართობა მართლაც სასიამოვნოა. ერთის შეხედვით ეს ხიდები უზარმაზარ გრძელ ქარვასლას წააგავს. მათს მალეში ორივე მხარეზე გადის ვიწრო გზა. დატანებული აქვს დასაჯდომი და გადმოსახედავი ადგილები. არის წყალზე ჩასასვლელი კიბეები. ყოველ პარასკევს და უქმე დღეებში ამ ხიდებს ბუზივით ესევა ხალხი, დგანან ან ზიან, მიირთმევენ ხმელ ხილს. ჩაის და ლილინებენ ნებივრად.

ასეთ გასართობად განსაკუთრებით სასიამოვნოა ხიდი „ხაჯუ“. ეს ხიდი თავისი არქიტექტურული სიმშვენიერით ბევრად სჯობია ხიდ „სიოსეს“. ხიდის ქვეშ დაგებულია ხის იატაკი, აქვს დასაჯდომე-

ბი. ქვის იატაკქვეშ რამდენიმე ადგილზე ლარივით გარბის მდინარე და წინ ჩნდება უშველებელი მორევი, რომელიც დულს.

ხიდის ქვეშ, ჩრდილში, გრილ ქვებზე მეტწილად ჩადრში გასვე-ული ქალები სხედან, ისინი მიირთმევენ თან წამოღებულ პურსა და ხილს და, მიუხედავად იმისა, რომ სასტიკად აკრძალული აქვთ მამა-კაცებთან სიახლოვე და ლაპარაკი, ზოგი მათგანი მაინც თამამად ისე-რის საპასუხო სიტყვებს, ცბიერად იხედება ნილბის პაწია ქუჭრუტა-ნებიდან და, თუ დრო იშოვა, ჩადრსაც შეაფრიალებს, რომ თავისი სახე და გულ-მკერდი დაგანახოს.

ისფაპანში არის აგრეთვე ცნობილი „მინარეთი ჭუმჭუმ“. (მოძ-რავი მინარეთი). ეს მინარეთი მიაჩნიათ ძველი ხუროთმოძღვრების საკვირველებად. მინარეთი წარმოადგენს საფლავის დასაცავ მღვი-მეს, ორი მაღალი სვეტით, რომელთა შიგნით კიბე არის დატანებუ-ლი ზევიდან გადმოსახედავად. ის მართლაც ქანაობს ასელის დროს ადამიანს მისი დანგრევის შიში უფრო იპყრობს, ვიდრე რაიმე საკ-ვირველება. ჩვენებური სპეციალისტების სიტყვით, მინარეთის მოძ-რაობა ნიადაგის სისუსტის შედეგია და არვითარ საკვირველებას არა აქვს ადგილი. მინარეთში მარხია ვინმე სეიდი. მისი საფლავის ქვაზე დევს ყურანის ძველი ხელთნაწერი, რომელსაც ხელს ვერაფერს ახლებს. გადმოცემით, სეიდი თითონ ხუროთმოძღვარი ყოფილა, მას ჰყოლია ნიჭიერი შევირდი, რომელსაც სეიდის პატივსაცემად აუშე-ნებია ეს მოძრავი მინარეთი, ხოლო თავისი ხუროთმოძღვრული საი-დუმლოება არავისთვის გადაუტოვია.

საზოგადოდ, ისფაპანის შენობების კედლებზე ბევრი ღირსშესა-ნიშნავი მხატვრობა და ჩუქურთმებია, რომლის ნიმუშებს იღებენ მოგზაურები. დიდი გასავალი აქვს აგრეთვე ძველ აგურებს, რომლე-ბიც მოხატულია სხვადასხვანაირი სურათებით. მაგალითად, იმ შე-ნობის კედლებიდან, სადაც რუსეთის ბანკია მოთავსებული, ამოიღეს ერთი აგური, რომელზედაც გამოსახული იყო ვეფხვის ბრჭყალებში გაძაგრული თხა; იგი მოოქვილი იყო წვრილი კენჭებით. ეს აგური შეიძინა ვილაც ამერიკელმა დაახლოებით ათას ხუთას მანეთად. მის ადგილზე მაშინვე ჩასვეს ისეთივე მხატვრობის ახალი აგური, იმ მო-საზრებით, რომ ოდესმე მასაც გამოუჩნდება მეორე ამერიკელი, რო-მელიც ათასებს არ დაიშურებს მის შესაძენად.

ისფაპანი, როგორც უდიდესი ქალაქი ირანის სამხრეთში, წარ-მოადგენს სავაჭრო ბაზას. ინდოეთიდან და ინგლისიდან ზღვით შე-მოტანილი საქონელი ისფაპანში იყრის თავს.

წინათ ისფაჰანი ინგლისის გავლენის ზონაში შედიოდა. ინგლისელები იყვნენ აქ მთელი პოლიტიკურ-ეკონომიური ცხოვრების ბატონ-პატრონები, ძველი მთავრობა ყოველივე იმის უზმოდ მოწმე იყო, რაც მის ქვეყანაში ხდებოდა მის თვალწინ. მთელი სამხრეთ ირანი ეკონომიურად ინგლისელებს ჰქონდათ დამორჩილებული. ბაზარი სავსე იყო მათი საქონლით. ინგლისის კაპიტალის ხელში ვარდებოდა აგრეთვე ნედლი მასალა, რომელიც ამ მხარეში იყო. იქ ყველაზე უფრო განვითარებულია მიწათმოქმედება და მეჯოგეობა.

მხოლოდ საბჭოთა კავშირთან დამყარებულმა ახალმა პოლიტიკურ-ეკონომიურმა ურთიერთობამ და მისმა განვითარებამ შეარყია ინგლისის კაპიტალის გაბატონებული მდგომარეობა და უკან დასწია იგი.

1923 წლიდან დაწყებული ისფაჰანში უკვე იყო საბჭოთა ბანკის განყოფილება „რუსპერსბანკი“, სავაჭრო დაწესებულება „შარყ“, რომელსაც შემოჰქონდა ფართელეულობა და შაქარი, „აზნეეთი“, რომელიც აწარმოებდა ნავთობის საქმეებს და „პერსხლოპოკ“, რომელიც იძენდა ზღვილობრივ ბამბას და აგზავნიდა საბჭოთა რუსეთში. ინგლისის საქონელს განსაკუთრებით დიდი კონკურენცია გაუწია ჩვენმა ნავთმა, შაქარმა და ჩითმა, რომელიც ღირსებით ბევრად ჯობდა ინგლისურს. ამ გარემოებამ შეასუსტა ინგლისის მოძალეობა და ისფაჰანმაც სული მოითქვა ეკონომიურად.

ისფაჰანი იძლევა აუარებელ მატყლს, ტყავს, გუმბირაგანს, ხალიჩას, პურს და სხვა პროდუქტებს. აქ უკვე არსებობს სართავ-საქსოვი ფაბრიკა, სადაც მუშაობს ხუთასამდე კაცი ეს არის ერთადერთი თანამედროვე ფაბრიკა მთელს სპარსეთში. ამ ფაბრიკაში სამუშაო დრო განსაზღვრულია რვა საათით. ეს, ასე ვთქვათ, ნამდვილი ევროპული ფაბრიკაა.

1928 წ. აშენდა აგრეთვე ელექტროსადგური, რამაც გამოაცოცხლა ისფაჰანის ვიწრო ქუჩები და სავაჭროები სადაც მზის ჩასვლის შემდეგ არასოდეს ანთებულა სინათლე.

ამგვარად, ძველი ისფაჰანი თანდათან დგება ახალი ცხოვრების გზაზე.

ისფაჰანიდან თაჰრიზამდე

ისფაჰანში ყოფნის დროს, მთელი სამი წლის განმავლობაში მთლიანად მოწყვეტილი ვიყავი არა თუ ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებას,

არამედ მოწყვეტილი ვიყავი თვით სპარსეთის ცხოვრების ცენტრის თეირანის ცხოვრებასაც. ჩემი ისტაჰანში ყოფნა ერთ უშველებელ კარჩაკეტილ ოთახში ჯდომას უდრიდა, სადაც თითქოს ყველაფერი მქონდა გარდა დღევანდელი კულტურული ცხოვრების განცდისა.

ისტაჰანის კულტურული ცხოვრება დღეს მეტად ჩამორჩენილია. გადამეტებული არ იქნება ვთქვათ, რომ სპარსეთის მთელი რეაქცია აქ იყრის თავს. იგი ძველიდანვე ყოფილა აქ ფესვებმომადგარებული, მისი აღმოფხვრა დღეს საკმაოდ ძვირი უჯდება სპარსეთის მთავრობას.

ჯერ ირანის ცხოვრებაში არ ყოფილა პროგრესისაკენ წინ გადადგმული არცერთი ნაბიჯი რომ ისტაჰანი წინ არ გადაღობებოდეს და უკმაყოფილება არ გამოეთქვას. ბევრჯერ საქმე აჯანყებამდე და მთელი ქალაქის გაფიცვამდეც მისულა.

ისტაჰანი შეურიგებელი ქალაქია და თუ ის ზოგჯერ გაჩუმებულია ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მეტი აღარ შეუძლია.

ყველა ამ უკუქცევათა და ცხოვრების ერთა უძრავს ადვილზე შეჩერების ინიციატორები მუდამ სასულიერო პირები იყვნენ და ახლაც ისინი არიან.

ამიტომ, როგორც კი ისტაჰანიდან დავიძარი და მის ზღუდეს გამოვშორდი, დიდი სულიერი შელევითი ვიგრძენი: მივდიოდი რაღაც არაჩვეულებრივი აღტაცებით, ხარბად ვსუნთქავდი ახალ ჰაერს. ის გზა, რომელზედაც ამ სამი წლის წინად გამოვიარე, გვერდზე იყო მიტოვებული, ნახევრად დავიწყებული, ეკალ-ბალახით დაფარული.

მე კი ახლა მივქროდი მშვენიერ გზატკეცილზე, სწორსა და ფართოზე. ის პირველი შიში, რომელიც სპარსეთის მიდამოებში მოგზაურს მუდამ თან სდევდა ყაჩაღების და მძარცველების სახით, აღარ იყო. მეორე, არა ნაკლებ შემაწუხებელი ვიდრე ყაჩაღები, გზებში ტაატით მიმავალი დატვირთული ჯორ-აქლემების და სახედრების განუწყვეტელი ქარავნები იმდენად შემცირებულიყვნენ, რომ მათი შეხვედრა უფრო სიცილს და სიბრალულს იწვევდა ვიდრე შეწუხებას.

მათ მაგივრად ვეება საბარგო ავტომობილები მიმორბოდნენ. ამ გარემოებას უკვე ათჯერ შეუმცირებია ცხოველების მოძრაობა და მას მალე მოსპობასაც უქადის. ეს არის სიახლე სპარსეთში, რომელიც უსათუოდ თვალში გეცემათ.

ახლა ირანის გზებზე მიმორბიან მტვერსა და ბოლში გახვეული ავტომობილები. და თუ დროზე არ ჩამოეცლება, გზიდან გადაყრის

ცხოველთა ქარავანს თავის ტვირთიანად. დაფეთებული ცხოველები, რომლებიც გაქყლუტას გადარჩებიან, ხშირად თავიანთ ტომრებს ზურგიდან გადაისვრიან ხოლმე და გარბიან უგზო-უკელოდ.

დამფრთხალ ცხოველს მისდევს გამყოლი, რომელიც პატრონს მხოლოდ დღიური ლუკმის ფასად დაუქირავებია და წყევლით და გინებით იხსენიებს ამ „უხეირო“ მანქანის მომგონს, რომელმაც ზედმეტი ჯაფა მიაყენა ისედაც დაღლადა და განაწამებს.

ვინ არ დაიარება ახლა ამ გზებზე. მე მგონია სპარსეთის ტრიალ მინდვრებში ერთი გოჯა მიწაც არ იქნება რომ ევროპელს ფეხი არ დაედგას. ისინი თხრიან დედამიწას, სინჯავენ მის სიმდიდრეს, იღებენ სიძველეთა სურათებს და ცნობილია, რომ ევროპელმა უკეთ იცის სპარსეთის ამბავი ვიდრე თვით სპარსელმა.

ცხოვრების განვითარება თუ მისი ერთი წერტილიდან დაძრა არც ისე ძნელი ყოფილა და შორეული. ხუთი-ექვსი წლის განმავლობაში მე ვნახე ორი სპარსეთი: ერთი ძველი, უმოქმედო, სიცოცხლეს მოკლებული, მშვიერი, უვიცი და თითქმის ველური; მეორე: ახალი, მოძრავი, პროგრესის გზაზე დამდგარი, რამდენიმედ მაძლარი და სუფთად შემოსილი.

ძველი სპარსული, ეს იგი, ხუთი-ექვსი წლის წინანდელი სპარსელი იყო ყოველივე არასპარსულის და განსაკუთრებით ევროპელის სასტიკი მოძულე. იგი ზოგჯერ უცხოელს ქვებსა და კიტრის ნაღვეს მიახლიდა ხოლმე ზურგში გავლის დროს, აყენებდა სიტყვიერ შეურაცყოფას და ზოგჯერ ჩაქოლავდა კიდეცაც.

ახლა სპარსელში აღარ არის ასეთი სიველურე. ყოველ შემთხვევაში იგი შენელდა. სპარსელი აღარ გაურბის უცხოელთან გაცნობას და მეგობრობას.

მართალია, თეირანი გაევროპელების გზას ადგია, მისი ახალი კანონები ევროპის წიგნებიდანაა გადმობეჭდილი, მისი საშინაო საქმეები თვით ევროპელთა მიერაა შემუშავებული და სათანადო წესებზე დამყარებული, მაგრამ, რატომღაც პროგრესი მაინც და მაინც აქეთ, ჩრდილო მხარეებისაკენ უფრო ვრცელდება ვიდრე იქით, სპარსეთის სამხრეთით, საიდანაც ევროპას თავისი გზები შეუქნია.

თეირანი აღარ ჰგავს თავის თავს, ე. ი. აზიურ მიყრუებულ ქალაქს, როგორიც იყო ის ამ რამდენიმე წლის წინათ. ძველი მიწური სახლები ინგრევა, ქუჩები ფართოვდება, შენდება წმინდა ევროპული სტილის სახლები და ივსება მაღაზიები საქონლით. აქა-იქ გაჩნდნენ ქარხნებიც, ბაზარზე ადგილობრივი ნაწარმი გამოვიდა, შედარებით იაფი და ღირსებულიანი.

რასაკვირველია, ამ ახლადწარმოშობილ ქარხნებს წელმაგარი მოქიშპე ჰყავს და, მიუხედავად იმისა, რომ სპარსეთს საკმაო კაპიტალი არა აქვს, ეს მოქიშპე მაინც ნებას არ აძლევს შეძლებისდაგვარად გაშალოს ფრთები. ადგილობრივი წარმოება მაინც თავისას არ იშლის და ცდილობს თავი დააღწიოს სხვების არამკითხე „მეურვეობას“.

როგორ შეეძლო სპარსელს ევროპელისათვის სიტყვა შეებრუნებია ხმის აწევით, როგორ შეიძლებოდა სპარსული კანონი ევროპელს შეხებოდა, თუ ევროპელი რაიმე დანაშაულს ჩაიდენდა მას თავისი საკუთარი მსაჯული ჰყავდა და არავინ იცოდა როგორ დასჯიდა მას.

დღეს ასე აღარ არის: ვინც სპარსეთშია ის სპარსეთის კანონსაც ემორჩილება.

საში წლის მიტოვებული თეირანი ჩემთვის ახალ სანახაობას წარმოადგენდა, ასევე ყაზვინი და თითქმის ყველა დაბა, რომლებიც კი გზების პირად მდებარეობენ.

არასდროს უნახავს სპარსეთს ასეთი ხიდები, კალთებშეპკრილი მთები, გაფართოებული და უხვად ქვიშამოყრილი გზა.

ეს კიდეც არაფერია, კიდეც ბევრია გასაკეთებელი, გაკეთება მსოფლოდ ახლა იწყება, მაგრამ ვინ დააცლის? ევროპის პირდაღებული კაპიტალი მზადაა ჩაყლაპოს ყოველი თბილი ლუკმა, რომელიც კი სპარსეთის ცხელ ქვიშებში გამზადდება. ამიტომ დაეცა ყრანების ღირებულება, ვერცხლი გაიფუტა, ხოლო ევროპის საქონელი გაძვირდა ოცდაათი პროცენტით. დაიწყო სახელმწიფო ბიუჯეტის კრაზი. შენელდა რკინიგზის შენება შუა გზაზე. კურსდაწეული ყრანი ვეღარ ასდის თავის საქმეს, კივიან გაზეთები, რომ ეს ყოველივე ხელოვნურადაა შექმნილი, რომ სპარსეთის ვერცხლს წონა არ მოჰკლებია, მაგრამ აქ საქმე ღონეზეა და არა სიმართლეზე.

ყველაფრის გაკეთებას კი ის უნდა, რომ კაცი თავისუფალი იყოს თავის ქვეყანაში. ის თავის შეცდომასაც ადვილად გამოასწორებს თუ კი თავისი თავი უყვარს. სპარსეთი კი თავისუფალი არ არის. მისი სახელმწიფო შემოსავალი აჯანყებულ ხანებთან და სასულიერო წოდებასთან ბრძოლაში იხარჯება. ამ აჯანყებას კი გარეშე ზელი აწყობს, დიდი სიფრთხილითა და მოხერხებით.

თეირანში ბევრს ლაპარაკობენ სტამბოლის გამოღვიძებაზე. თეირანს უფრო თავისი მეზობლის გამოღვიძება ალიზიანებს, ვიდრე ამერიკული ორმოცსართულიანი სახლები, საიდანაც მოედინება დოლარების ახალ-ახალი ნაკადები მსოფლიო ბაზრის დასამორჩილებ-

ლალ და ჩოქელეც ასე სასტიკად აწესრიგებს სპარსეთის ახალ ბაზარსაც თავის სასარგებლოდ.

თეირანში, სხვათა შორის ფიქრობენ არაბული აღფაფიტი შეცვალონ ლათინურით, აკრძალონ მოპარამის დროს ქუჩებში გამოსვლა, თავების ჩეხვა და სხვა.

ჯერ კიდევ გადასაქრელია ჩადრის აკრძალვის საკითხიც. ჩადრი ჯერ-ჯერობით შემოკლდა იმდენად რომ ადამიანი მაინც მოჩანს შიგ. ახლა სპარსელი ქალი საზოგადო ადგილზე პირს არ აჩივებს უცხოს და იცის, რომ ამისათვის მას არ დასჯიან, ტომარაში არ ჩასვამენ და საჯაროდ ჯოხით არ სცემენ ისე, როგორც ეს იყო ადრე და თვით რეზა-შაჰის დიქტატორობის პირველ ხანებშიც კი.

მთავარი ქუჩების ორივე მხარე დაეთმო ქალებს საღამოობით სასეირნოდ. მამაკაცებს ძველებურად აღარ ერეკებიან:—აქეთ, დედაცაცეცეში არ გაერიოთო! მაგრამ, რასაკვირველია, ჯერ კიდევ ბევრი ქალია რომელიც ასეთი უფლებით არ სარგებლობს, რადგან მის ქმარს ეს „ახალი კანონის თავზედობად“ მიაჩნია და ფიქრობს, რომ დედაცაცი სასლში უნდა იჯდეს ქმრის ბინაზე, ქმრისა და მის შუა უნდა იყოს რამდენიმე კედელი ვიწრო კარებით, რომ შემთხვევით შემოსულმა გარეშე კაცმა ქალის სახეს ერთბაშად თვალი არ შეავლოს, რადგან იგი მხოლოდ ქმრის საკუთრებაა.

სამაგიეროდ არიან საზოგადო ასპარეზზე გამოსული ქალები, რომლებიც იბრძვიან რაც შეუძლიათ მეტი უფლების მოსაპოვებლად, აქეთ თავიანთი კლუბები, სადაც თავს იყრიან ყოველ საღამოს, ესწრებიან სათეატრო წარმოდგენებს, სწერენ გაზეთებში და ზოგ მათგანს სოციალისტური მიმართულებაც კი შეურევია თავის აზრებში.

საკვირველია სპარსეთის ბუნება. გზის გასწვრივ აზიდულან შიშველი. დამტვრეულ-დაჩეხილი, ქარისა და ნიაღვრებისაგან დათხრილ-დასერილი მთები. მათ თხემებზე არ არის არც ერთი ხე, რომ მისმა სიმწვანემ მიიზიდოს თვალი. ყველაფერი რუხი და მძიმე დასანახია. მაგრამ იცი, რომ იქ მრავალი ნადირი ბუდობს. მხოლოდ ღომი ვერ შეგუვებია სპარსეთის ბუნებას. სამაგიეროდ ამ მწირი, შიშველი მთების თხემებსა და ხეებში, ეკლების ძირში გამოხეტქილი წყაროების ახლოს არიან გარეული კატები, ველური ვირები, ღორები, აგრეთვე დათვი, მგელი და სხვა მტაცებელი ცხოველები. გარეული თხა, ცხვარი, ჭეირანი და ფსიტი ხომ უამრავია. ისინი ჯოგებად სეირნობენ ლალად გაშლილ ველებში და მთების კალთებზე და გარბიან ხშირად

ავტომობილის უხეირო ყვირილზე შეშინებული და დამფრთხალნი ადამიანის მოულოდნელი დანახვით.

სპარსელს ტრადიციულად უყვარს ნადირობა.

ის ვინც სპარსეთის მიწაზე დაბინავებულა, ან ვინც ერთი ქალაქიდან რაიმე დავალებით მიდის მეორე ქალაქში, მას უსათუოდ თან მიაქვს გატენილი თოფი, იმ იმედით, რომ უსათუოდ შეხვდება გარეული თხების ჯოგს.

ძირს, დაბლობებში, მთების კალთებზე, სადაც პაწია მდინარე მაინცაა, გაშენებულია სოფლები. მოსჩანან მწვანე ნათესები, ბაღები, ვენახები და ხელოვნურად გაშენებული ტყეები.

სპარსელი შეიძლება ბევრ რამეში ზარმაცი იყოს, მაგრამ მიწის დამუშავებაში ის პირნათელია. წყლის ყოველ წვეთს თავისი ყანის მოსარწყავად იყენებს. ის აშრობს მდინარეებსაც და მისი წყალი თავის ყანებში გადაყავს. მას თოხი და ბარი მუდამ ბეჭზე უდევს და სარწყავი არხების გასაწმენდად მიეშურება. სპარსელი თავდადებული მიწის მუშაა, თანაც ამ საქმის კარგი მცოდნე.

ის ფაქიდან დაწყებული ისე ჩამოველი თავრიზამდე და მოვადექი საზღვარს, რომ რაც ვნახე, რასაც კი სიცოცხლე ჰქონდა ის უსათუოდ კაცის ნახელავი იყო. ბუნება კი იმდენად ძუნწია, რომ მას არ მოუცია არც ერთი ხე, რომლის ჩრდილში მოისვენებდა დაღლილი კაცი.

სპარსეთში მხოლოდ მაზანდარნის რაიონია ტყეებით უხვად დაჯილდოებული. ეს მხარე საუკეთესო მოსავლიან ადგილადაც ითვლება. სწორედ ეს მხარეა, რომ აუარებელ ბრინჯს და ხმელ ხილს აგზავნის საბჭოთა რესპუბლიკებისაკენ.

ასე რომ სპარსელი ყველგან ახერხებს ცხოვრებას, როგორც მწირ ნიადაგზე, ისე ლამაზსა და ნოყიერ ადგილებში.

უკვე მოვადექით საბჭოთა კავშირის საზღვრებს, ამაღლელებელი იყო ამდენი ხნით განშორებულ სამშობლო მიწასთან შეხვედრა. უკან დარჩა ის ფაქანი, თეირანი, თავრიზი და ყოველივე ის რაც ირანთან და მის ზალხთან მაკავშირებდა.

ს ა რ ო ჯ ე ბ ი

1. წინასიტყვაობა	5
2. პირველი ნაბიჯი	7
3. ენზელი	13
4. რეშთიდან თეირანამდე	19
5. თეირანი	23
6. რეზა-შაჰი	32
7. ტანისამოსის რეფორმა	42
8. გლეხი	45
9. ქალი	51
10. ღვინო	67
11. თრიაქი	69
12. ისლამი და სასულიერო წოდება	74
13. ყურანი და შარიათი	80
14. დერეფი	84
15. მოპარაჰის მისტერიები	90
16. ნოვრუზი	95
17. ეიდე ყურბან	96
18. ჰაჯი	98
19. სამრეწველო კაპიტალი და ამჟრული წესები	101
20. ვაჭრები, სარაფები და დაღალეები	104
21. ბაბი და ბაჰაულა	110
22. ისტაჰანი	120
23. ისტაჰანიდან თავრიზამდე	125

Амбако Соломонович Челидзе

ШЕСТЬ ЛЕТ В ПЕРСИИ

(на грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

რედაქტორი კ. ტ ა ბ ა ტ ა ძ ე

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლ ე ქ ა ვ ა

მხატვარი გ. ნ ა დ ი რ ა ძ ე

ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერიძე

კორექტორი ნ. კოკონაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28.11.1964; ქალაქის ზომა 60×92¹/₁₆;
ნაბეჭდი თაბახი 8,26; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6,98;
უე 02859; ტირაჟი 4000; შეკვეთა 993;
ფასი 50 კა).

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, ძერჟინსკის ქ. № 8
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, ул. Дзержинского № 8

გამომცემლობა „მეცნიერების“ სტამბა, თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5
Типография Издательства «Мецниереба», Тбилиси, ул. Г. Табидзе № 3/5

